4

MEDDELANDEN

FRÅN

KALMAR LÄNS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

GENOM

SEKRETERAREN.

IV

PRIS 1: 50 Kr.

KALMAR
TIDN. BAROMETERNS A.-B:S TRYCKERI.
1904.

MEDDELANDEN

FRÅN

KALMAR LÄNS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

SEKRETERAREN.

IV

KALMAR
TIDN. BAROMETERNS A.-B:S TRYCKERI.
1904.

Kalmar dominikanerkloster.

Af

Per Gust. Berggren.

Den år 1215 af *Dominicus de Guzman* instiftade munkorden som efter honom kallades *dominikanerorden*, vann en hastig spridning bland hela den västerländska kristenheten. Liksom fransiskanerna hade denna orden till sin hufvudsakliga uppgift att genom predikan för det lägre folket höja det religiösa lifvet. De kallades därför i Norden allmänt för *predikarebröder*; ofta användes äfven benämningen *svartbröder* beroende på den svarta ordensdräkten. I många afseenden verkade dominikanerna välsignelsebringande under de första århundradena af sin verksamhet, fastän äfven de med tiden rycktes med i medeltidskyrkans förfall. Egentligen fingo ordens kloster och medlemmar ej besitta något slags egendom utan voro hänvisade att lefva utaf allmosor, men redan år 1265 fick orden af påfven rätt att besitta såväl fast som lös egendom, ja, äfven enskilda ordensmedlemmar kunde ha privat egendom. Med tiden samlades också i dominikanerklostren rätt betydande rikedomar.

Tidigt anlades dominikanerkloster i alla katolska länder. Ordens styresman kallades *magister generalis*, och dess område delades i *provinser*. Norden bildade provinsen *Dacia*. I spetsen för provinsen stod *provinsialpriorn* eller *provinsialen*; hans ämbete sköttes stundom af en *provinsvikarie*. Stundom tillsattes vikarier öfver särskilda kloster. Representanter för hela orden samlades till *generalkapitel*, för provinsen till *provinskapitel*. Vid provinsialpriorns sida stodo s. k. *definitorer*, äfven funnos fyra *generalpredikanter* med särskild befogenhet. Styresmannen för provinsen öfvervakade de särskilda klostren genom utsända *visitatorer*. I spetsen för munkklostren, som kallades *hus* (domus) eller konvent (conventus), stod en

prior och under honom en *subprior*. Af orden funnos äfven nunnekloster (monasterium), hvilka styrdes af en *priorissa* men för öfrigt stodo under en viss uppsikt af närmaste brödrakloster. För att stärka gemensamhetskänslan inom orden ägde talrika förflyttningar rum af medlemmar mellan de olika klostren. Dominikanerna vinnlade sig om studier, och i hvarje brödrakloster fanns en *läsemästare* (lector). I *Skeninge* fanns en högskola (studium generale) för Nordens dominikaner. Den mest berömde af de nordiske dominikanerna var *Petrus de Dacia*, bördig från Gotland och känd såsom religiös författare.

I Sverige funnos dominikanerkloster i Sigtuna, Sko, Stockholm, Uppsala, Skara, Lödöse, Västerås, Strängnäs, Skeninge, Visby, Kalmar samt Åbo och Viborg i Finland. Danmark hade ej mindre än 23 dylika kloster och Norge 4, hvarjämte till provinsen räknades klostren i Libau och Reval [1]). Provinsialpriorn residerade ofta i Danmark (Roeskilde) eller på olika platser i Sverige (t. ex. Kalmar). Provinsialkapitel höllos för Norden uti Ribe 1246, Odense 1252, Ribe 1253, Lund 1254, Skara 1255, 1275 och 1280, Visby 1281 eller 1283, Sigtuna 1286, Västerås 1291, Skeninge 1305, Nestved 1520 [2]). Till följd af de ofta återkommande krigen mellan Sverige och Danmark var förbindelsen mellan de olika ordensklostren ofta afbruten, hvarunder de stundom styrdes af en provinsvikarie. Orden måste liksom andra andliga stiftelser betala en årlig afgift till den påfliga stolen, och på provinsen Dacia kom den betydliga summan af 6,000 floriner [3]).

I Kalmar funnos under medeltiden tvänne kloster af dominikanerorden, ett systrakloster utanför stadens norra port [4]) och ett brödrakloster. *Hvar var detta senare beläget, och hvad berätta källorna om detsamma?*

I den forna stadsmuren, som omslöt det gamla Kalmar, fanns en mindre port, hvilken än kallas "Synnerste Vattuporten", än "Munkeporten". Enligt 1653—1676 års fortifikationskartor för Kalmar låg denna port ungefär vid sydöstra hörnet af Nya kyrkogården. Stads-

[1]) Wedel-Jarlsberg, Une page de l'histoire des freres prêcheurs Rome 1899.

[2]) Se samma arbete.

[3]) D:o.

[4]) Se författarens uppsats i tredje häftet af Kalmar Fornminnes-förenings meddelanden.

muren synes ha gått från slottets sydvästra torn (Kuretornet) snedt öfver åkrarna vid stranden till nämnda hörn af kyrkogården och har sedan dragit sig uppåt Skansen. Nescher berättar i sina "Samlingar" å Kungl. Biblioteket, att, då han år 1660 besökte Kalmar, lämningar af det forna munkeklostret funnos kvar och lågo "strax vid slottet innanför Munkeporten" [1]. Att det legat tätt invid stadsmuren synes af ett bref från Gustaf I till höfvitsmannen på slottet, Germund Svensson, år 1544. Denne fick då i uppdrag att låta uppbygga ett nytt stall för slottets räkning "på then slätte platz in mot clöstrett, doch longz ut med Stadzmuren." [2] Kalmar dominikanerkloster torde således ha legat på nuvarande Nya kyrkogården i dess sydöstra hörn, hvarest man vid gräfning af grafvar skall ha funnit lämningar af murverk under jordytan. Till klostret ledde en gata, som gick i vinkel mot Sudraportsgatan, hvilken förde till Söderport (vid Skansen) [3]. Om byggnadens utseende vet man föga, ty afbildningen hos Sylvander (del 4) får väl blott anses såsom en gissning. Däremot vet man, att den varit försedd med en hög spira af järn, som suttit på klostertornet, vare sig detta torn funnits på klosterkyrkan eller någon annan byggnad tillhörande klostret (se nedan).

Klostrets stiftelse- och byggnadsår är ej med visshet kändt. Linköpings biskopskrönika uppger, att biskop Lars i Linköping instiftat detsamma år *1232*, således endast 17 år sedan dominikanerordens uppkomst. Enligt andra uppgifter skall det vara inrättadt af konung Erik Eriksson 1232 eller 1234. [4] Det torde därför kunna anses som ett bland de äldsta dominikanerklostren i Norden. Inom vårt lands religiösa och politiska historia låter det emellertid föga tala om sig, hvarförutom endast få donationsbref rörande detsamma finnas bevarade till vår tid. Lyckligtvis lämna oss dominikanerordens protokollsböcker, hvilka nyligen blifvit tillgängliga i det vatikanska arkivet, ej så få värdefulla upplysningar angående invånarne i det forna klostret.

De donationer, som röra Kalmar dominikanerkloster, hvilka finnas bevarade i nu tillgängliga handlingar, äro följande:

---

[1]) Sylvander, Kalmar slotts och stads historia, del 4, sidan 196.
[2]) Gustaf I:s Registratur 1544.
[3]) Donationsbref af den $^{3}/_{11}$ 1440 (R. A:s pergamentsbref).
[4]) Konung Erik Eriksson regerade 1222—1250.

År 1273 testamenterade prästen Peter i Berg (Småland) till brödraklostret i Kalmar hälften af sina gårdar i Berg jämte 10 mark penningar [1]). 1288 ger en viss *fru Ragnhild* klostret 3 mark. 1292 förnyade en herr *Magnus Johansson* sitt år 1283 gjorda testamente och skänkte därvid klostret 15 mark penningar. 1301 vidimerar biskop Lars i Linköping sin företrädares, *hertig Bengts* [2]), testamente, hvari denne gifvit klostret en mark. Fru *Ingeborg Göstafsdotter*, som jämte sin syster, priorissan *Margareta Göstafsdotter*, genom rika gåfvor grundade Kalmar nunnekloster, visade äfven välvilja mot brödraklostret genom att i sitt testamente år 1302 (5 februari) skänka detsamma en mark rent guld. År 1304 fick klostret af *fru Ingeborg*, änka efter herr Magnus Jonsson, 6 mark penningar. 1309 testamenterar *Carl Ragnfridsson* åt detsamma en mark penningar, och 1312 ger kaniken *Thorstanus*, prost öfver Öland, i sitt testamente åt klostret 2 mark penningar. 1314 donerade lagmannen öfver Uppland, *Birger Pedersson* till Finsta, i sitt testamente till klostret 2 mark och s. å. kyrkoherden *Paulus i Myresjö* en mark penningar. $^{25}/_{11}$ 1316 gaf en *fru Margareta*, änka efter herr Knut Eriksson, klostret en del af en skog med obekant läge "... partem cujusdam silvœ, quam a me prius habuerunt".

Hertigarne *Erik* och *Waldemar*, hvilka 1318 sutto fängslade i Nyköpings slottstorn, uppgjorde s. å. sitt gemensamma testamente, hvarvid äfven Kalmar dominikanerkloster blef ihågkommet med den betydliga summan af 20 mark penningar. S. å. skänkte en from kvinna, *fru Rangborg*, dotter af Östergötlands lagman *Bengt Minnisköld*, till klostret 10 mark penningar. 1319 gaf domprosten *Björn* i Linköping i sitt testamente 3 mark penningar. 1323 $^{26}/_{12}$ kvitterar priorn *Wernerus* i Kalmar de 20 mark, klostret fått i hertigarne Eriks och Waldemars testamente och nu mottagit af ärkebiskop Olof.

År 1335 $^{5}/_{4}$ testamenterade *Ulf Holmgersson*, kanik i Uppsala och Västerås, till klostret en mark penningar, 1336 $^{27}/_{3}$ ger *Gudvast Bosson* likaledes en mark och 1337 $^{29}/_{7}$ *Bengt Thukesson* 3 mark penningar. Ännu tre donationer finnas från 1300-talet. Fru *Asrun*

---

[1]) Samtliga donationsbref återfinnas i *Svenskt diplomatarium, Kullberg*, Riksarkivets pergamentsbref eller *Silfverstolpes samling* i Riksarkivet.

[2]) Bengt, Birger Jarls yngste son, var hertig af Finland och biskop i Linköping, † 1291.

Eriksdotter testamenterade $^{31}/_{11}$ 1341 3 mark, *Ullvid Birgersson* $^{14}/_{9}$ 1343 likaledes 3 mark och riddaren *Gisle Elinesson*[1]) (Sparre) $^{4}/_{3}$ 1345 en summa af 6 mark penningar.

Sedan återfinnas ej några gåfvor till Kalmar dominikanerkloster förrän år 1444. Detta år skänkte borgaren i Kalmar, *Anders Korff*, inför sittande råd å rådstugan till klostret $^{1}/_{4}$ i sin gård i staden.[2]) Hans hustru skänkte efter mannens död sin del af gården till dominikanerklostret och till 3 andra andliga stiftelser (t. ex. nunneklostret). År 1451 $^{1}/_{12}$ gaf *Johannes Witta*, "presbyter och curatus" i Kläckeberga, i sitt testamente till klostret *en målad silfvervas*, *ett calidarium* och *ett epistolarium*[3]). Mot slutet af 1400-talet (året obekant) skänkte en frälseman, *Bengt Knutsson* (Ulf), till dominikanerna i Kalmar en gård i Kläckeberga såsom bot för en munk, som han dödat[4]). Slutligen intygar år 1523 priorn i Kalmar, *Nicolaus Andreæ*, att han af *Wolf Skrifvare von Santerfor*, som dödat en munk, *Heinrich Köll*, från Reval, erhållit *100 rhenska gyllen* för klostrets räkning, på det att där skulle i evärdelig tid läsas själamässor för den mördade[5]).

Utom dessa donationer har klostret säkerligen erhållit en mängd andra, om hvilka man nu ingenting vet. Äfven genom andra testamenten än de nu nämnda har det liksom andra kloster fått mottaga penninggåfvor. Så t. ex. testamenterade en *fru Margareta* $^{27}/_{11}$ 1316 "till hvarje kloster i Sverige" 2 mark och drotseten *Matts Kättilmundsson* i sitt odaterade testamente likaledes till hvarje kloster i Sverige 3 mark o. s. v. Anmärkningsvärdt är, att de donationer till Kalmar dominikanerkloster, som vi känna till, hufvudsakligen bestå uti penninggåfvor och ej uti gårdar, hvilka däremot i riklig mängd tillföllo nunneklostret i staden.

I *Kalmar* ägde klostret, utom tomten där dess byggnader lågo, säkerligen flere gårdar jämte åkerlyckor utanför staden. Så förmäler stadens Tänkebok för år 1489 följande: "Mandagen nest for Waffru

---

[1]) Var konung Birgers råd och son till *Arvid Göstafsson* (Sparre) och *Elina Sture*. Lefde ännu 1349.

[2]) Kalmar stads Tänkebok år 1444.

[3]) *Calidarium* var en gryta eller kittel af koppar, i hvilken vattnet värmdes till badet, *epistolarium*, en del af Nya Testamentet, innehållande Pauli och de öfriga apostlabrefven, hvilka förelästes vid gudstjänsten.

[4]) *Wieselgren*, De claustris-Sviogothicis, I. sidorna 14, 15.

[5]) Frigelianska samlingarna.

dagh [1]) i fastan kom oppa Radstuen for fogoten och sittande Radhit, renlives man *brodher Lucas*, Prior i Kalmarna kloster, och *Niels Ruska*, radman i Kalmar, och uppläto åt beskedeligom man *Sven Röndakep*, borgare samastedes, en gardh med hus och jordh ligg-iandes oppa sudraportzgatan sunnan med Anders Olssons gardh och östan Öyar Tumba gardh". Gården var tydligen gemensam egendom för klostret och Växjö domkyrka, enär priorn å klostrets och Niels Ruska å domkyrkans vägnar försålde gården. Köpesumman finnes ej omnämnd. 1531 15/2 sålde priorn *Niels Hwith* med sitt konvents samtycke till borgaren i Kalmar, *Peder Skomakare*, en klostret tillhörig tomt med hus för 20 gutniska mark och 100 mark silfver [2]).

Sylvander nämner, tyvärr utan att uppgifva källan, att klostret utanför staden ägt *Sandåslyckan* och *Munkelyckan* (läget obekant). Möjligen syftar på den senare det donationsbref, som Gustaf I år 1535 utfärdade för *Henrik von Cölen* på "Helga Lijkamens Prebenda och ena lyckio, som haffuer legat under Clostrett (i Kalmar)" [3]). Dessutom nämner Sylvander, att under klostret äfven legat *Värsnäs* (norr om Kalmar) samt *Hagby* (söder om Kalmar). Säkrare uppgifter finnas dock i K. Kammararkivet [4]). Här återfinnas följande anteckningar:

"Årlig Renta Aff Kalmare klosters Landbönder ij Möre Nörre heradt, Rysby sochn 1540.

I Törnerum.

Jöns klockare .... ij pd (2 lisp.) smör, X las vedh, i i i j (4) hästa och slachtad Jöns klockare .... 4 svin
Joen Rucker .... ij pd smör, X las vedh, i i i j hästa och slachtad han .... 2 svin.
Olof Fana .... ij pd smör, X las vedh, i i i i hästa och slachtad han .... 4 svin.
Öde [5]). Jöns klockare .... i i i j öre.

---

[1]) Vårfrudagen.
[2]) Silfverstolpes samling i Riksarkivet.
[3]) Gustaf I:s Reg., Salberget den 20 oktober 1535.
[4]) Smålands Handling. 1540, 1541. N:o 13. (Kammararkivet).
[5]) Ödehemman.

Summa paa för:ne Kalmare klosters Landbönd(er).

Landgilles penninga, löp.(er) .... j (1) mark d. (danska) i (1) öre.
Landgilles smör, löp. .... VI lispund.
Landgilles vedh .... XXX las.
Päninga för vedh .... V mark d.
— — — gafvo för:ne landbor skofvel fläsk (?) .... V lispund.

Årlig Renta aff Kalmara klosters Landbor på Öland och ij Möre 1541.

Uppa Öland.
Ronsbäck [1], niels p—n (Persson) för i i j (3) öre .... i (1) m.
Nö(rre) Möre:
Törnerum.
Jöns klockare .... ij pd smör, X las vedh, i i i j hästa.
Jöns klockare för öde godtz .... i i i j öre.
Johen Rucker .... ij pd smör, X las vedh, i i i j hästa.
Olof smedh .... ij pd smör, X las vedh i i i j hästa.

Summa aff förscreffne Landbönder som lega tijl Kalmar kloster.

Landgilles päninga .... ij mark, i (1) öre, XXX las vedh.
Päninga för vedh .... V mark.
Summa på hästa .... X i j (12).
Päninga för fodring .... löper V j (6) mark danska."

Kalmar dominikanerkloster har således varit ganska fattigt på jordegendomar, i synnerhet i jämförelse med nunneklostret. Men dess inkomster torde dock ej ha varit obetydliga, enär åtskilligt torde ha influtit i form af gåfvor af penningar och naturaprodukter. Klostret var ett bland våra äldsta och har säkerligen under sin trehundraåriga tillvaro samlat ej obetydliga ägodelar. Om dess inventarier veta vi tyvärr så godt som intet. Af Kalmar nunneklosters

[1]) *Runsbäck* i Torslunda församling, Öland, *Törnerum* i Ryssby församling, Kalmar län. Några andra gårdar synes klostret ej ha ägt på 1540-talet, enär författaren, som i Kammararkivet genomgått fogderäkenskaperna för Småland under denna tid, ej funnit några andra gårdar upptagna under Kalmar kloster.

räkenskaper 1478—86 se vi, att dominikanerklostret hade eget fartyg, enär ved hämtades för båda klostrens räkning "med brödhernes skuto" [1]. Att det varit försedt med en stor uppsättning mässeskrudar, kyrkokärl o. d. är sannolikt, och af den stora samling dylika saker, som på 1540-talet fanns i slottets fatabur, torde väl en stor del ha kommit från dominikanerklostret [2]. Enligt en uppgift från senare tid [3]) fanns i *Lönneberga kyrka* (Aspelands härad) en kalk, som synes ha tillhört nämnda kloster. Denne hade följande inskrift: "Calicem isthem dedit Clenmeth Boch de Verendia conventui Calmariensi. Orate Deum pro eo et suis". (Denna kalk gaf Clenmeth Boch från Värend till konventet i Kalmar. Bed Gud för honom och hans anhöriga.)

De fastigheter, som tillhört Kalmar dominikanerkloster, torde således ha varit följande.

I. I Kalmar stad:
1) Tomten innanför Munkeporten, där klostret var beläget.
2) En fjärdedel i Anders Korffs gård. (1444.)
3) Hälften af en gård på Sudraportsgatan; säljes 1489.
4) En gård med obekant läge, som såldes 1531.
5) Munkelyckan och Sandåslyckan utanför Stadsmuren.

II. Inom Kalmar län:
1) Några gårdar i *Berg* (Mönsterås socken?) [4] (1273).
2) Del af en skog med obekant läge (1316).
3) *Runsbäck*, en gård i Torslunda socken, Öland (1540, 41).
4) *Törnerum*, Ryssby s:n, Kalmar län, fyra gårdar, hvaraf en var ödegods. (D:o).
5) *Hagby*, söder om Kalmar.
6) *Wärsnäs*, norr om Kalmar.

---

[1]) Se uppsatsen "Kalmar nunnekloster", sidan 56.

[2]) Kalmar slotts räkenskaper. (Kammararkivet).

[3]) Wieselgren, 2, sidorna 14, 15.

[4]) Ett hemman med namnet Berg finnes i Mönsterås socken, Kalmar län. Flera gårdar med detta namn förekomma dock både i Jönköpings och Kronobergs län.

Äro uppgifterna om klostrets fasta och lösa egendom torftiga, så äro de dock långt mera rikhaltiga, då det rör klostrets personal. Dessa uppgifter härröra från det Vatikanska arkivet, hvarest bibl. amanuensen D:r K. H. Karlsson under en följd af år gjort synnerligen fruktbringande undersökningar angående Sveriges förhållande till påfvestolen. D:r K. har gjort viktiga upptäckter angående dominikanerorden i Sverige, hvarvid han begagnat protokollen från ordens generalkapitel, och här återfinna vi ej sällan Kalmarklostrets namn. Äfven finnas bland lektor S. Ahlqvist's efterlämnade afskriftssamling å Kalmar Stiftsbibliotek en del upplysningar om invånarne i Kalmar dominikanerkloster.

Munkar i Kalmar dominikanerkloster.

Provinsialprior.

1476—3/10 1482. *Laurentius Nicolai Bagghe* [1]). Denne man är den mest framstående af de forna medlemmarne i Kalmar dominikanerkloster. Han var ursprungligen lector (läsemästare) i klostret och synes ha åtnjutit stort anseende, enär han af generalkapitlet år 1476 valdes till provinsialprior i dominikanerprovinsen Dacia [2]). Han torde såsom sådan ha residerat i Kalmar. Sammanhållningen inom provinsens kloster synes vid denna tid ha varit slapp, enär flera kloster styrdes af vikarier från den nederländska kongregationen, t. ex. Revals kloster af *Albertus Petri*, Åbo och Viborgs af *Michael Magni* och Skeninge af *Petrus Laurentii*. Laurentius Nicolai erhöll därför den 20 maj 1478 i uppdrag af generalkapitlet att afsätta nämnda vikarier och återföra klostren inom provinsen under sin uppsikt och styrelse, ett uppdrag, som han synes med kraft ha utfört. År 1479, den 25 juni, beordrades han af generalkapitlet att taga med sig priorn i Lund, *Jacobus Olai*, eller "någon annan redlig broder" och resa till *Västerås* och anställa undersökning angående priorn (?) därstädes *Johannes Jacobi*. Denne sades utplundra konventet och föra ett lastbart lefverne. Den felande skulle [illegible]re dagar efter tillsägelse, vid straff af bannlysning eller fängelse,

[1]) *K. H. Karlsson*, Handlingar rörande Dominikanerprovinsen Dacia. *Wedel-Jarlsberg*, Une page de l'histoire etc.

[2]) Han skulle insättas i ämbetet af sin företrädare; eljest skulle den nyval de infinna sig i Rom för att där invigas.

återlämna hvad han tagit och i värsta fall fördrifvas från klostret. Äfven en annan munk, *Inge Jacobi* från Lund, som begått några förseelser, skulle straffas.

Broder Laurentius stränga reformåtgärder uppväckte missnöje inom klostren i provinsen, hvarförutom man påstod, att oregelbundenheter ägt rum vid hans val. Laurentius Nicolai afgick därför från sin befattning såsom provinsialprior den 3 oktober 1482. Han bodde fortfarande i sitt gamla kloster och intog där en aktad ställning. Möjligen är han samme person som den *Leonardus Bagge*, hvilken år 1496 nämnes såsom prior i Kalmar. Laurentius Nicolai fanns ännu kvar i klostret 1508, då han fick i uppdrag att resa till Odense och afsätta priorn därstädes från hans ämbete, om denne fortfore i sina förseelser mot klosterreglerna.

Priorer.

1280?, 1298—99. *Thorstanus*, prior i Kalmar. Troligen är han den broder Thorstanus från Kalmar, som omkring 1280 blir utnämnd till generalpredikant och får i uppdrag att visitera "domus maritimos" (klostren i Visby, Reval och Åbo). Han bevittnar år 1298 jämte andra Benedikta Holmstensdotters öfverenskommelse med sina släktingar, då hon ingick i Skeninge kloster. Han beseglar den 4 november 1299 i Kalmar ett gåfvobref af prästen Henrik i Runsten. Enligt detta bref har hans sigill följande utseende: Det föreställer Marie Bebådelse. Inom en gotisk hvalfbyggnad synes ängeln och den knäböjande Maria. Inskrift: S. P. ORIS F(RATRUM) (KALM)ARNIE = Sigillum prioris fratrum Kalmarnie (Priorns för bröderna i Kalmar sigill) [1].

1323. *Vernerus*, prior i Kalmar, kvitterar de 20 mark, som klostret fått genom hertigarne Eriks och Waldemars testamente [2].

---

[1]) *Hildebrand*, Svenska medeltidssigill, H. Hildebrand, Sveriges medeltid, Svenskt dipl.

[2]) Sv. dipl.

1360 $^{26}/_{9}$. *Jöns*, prior i Kalmar, intyger jämte fru Bothilda, borgaren Hunsæ och dennes hustru Elsebe, att flere fruar och jungfrur varit tillstädes, då Bo Jonssons hustru afled i Kalmar i barnsäng, samt att ett lefvande barn, som döptes med namnet Jon, utskars ur modrens lif [1]).

1438. *Henricus Gronow*, prior i Kalmar [2]).

1461 $^{22}/_{8}$. *Laurentius*, prior i Kalmar, utfärdar samma år ett delaktighetsbref för en kvinna vid namn Birgitta [3]).

1483. *Johannes Georgii*, prior i Kalmar, får af generalkapitlet den 27 mars samma år i uppdrag att jämte provinsialvikarien broder *Mathias*, sedan de hört bröderna *Nicolaus Laurentij* (se ofvan) och *Lucas Johannis*, rannsaka angående en penningsumma, som förlorats af broder Lucas, hvilken skulle ha fört summan till broder *Barnabas* i Rom [4]).

1489. *Lucas*, prior i Kalmar, säljer till borgaren *Sven Röndakep* klostrets andel i en gård i Kalmar [5]).

1496. *Leonardus Bagge*, (se ofvan) prior i Kalmar, ålägges af generalkapitlet i Rom den 10 mars samma år vid straff af afsättning och bannlysning att inom tre månader betala brodern, *doktor Lucas*, de 25 dukater, som han var skyldig honom [6]).

1523. *Nicolaus Andreæ*, prior i Kalmar, förbinder sig att låta läsa själamässor efter brodern *Heinrich Köll* från Reval, som blifvit dödad af *Wolf Skrifvare* von Santerfor; denne hade för själamässors läsande till klostret skänkt 100 rhenska gyllen [7]).

1523, 1531. *Nicolaus Hwith*, prior i Kalmar, uppträdde emot reformationen. Han erhöll den 12 juli 1523 genom kyrkoherden herr Per i Risinge ett lyckönskningsbref från biskop Brask, hvari denne betygar sin glädje öfver att priorn, som varit fången hos danskarne, oskadad undkommit under stadens belägring. Biskopen uttrycker jämväl sitt välbehag med anledning

---

1) *Kullberg*, Riksarkivets pergamentsbref.
2) Ahlqvists samling.
3) Silfverstolpes samling.
4) *K. H. Karlsson*, Handlingar etc.
5) Kalmar Stads Tänkebok för detta år.
6) *K. H. Karlsson*, Handlingar etc.
7) Frigel. saml., *Wieselgren*, De claustris Svio—Gothicis.

af herr Nicolaus' uppträdande mot kätteriet och lofvar, att en penningsumma, som *Jacob Fynken* tagit i beslag af en broder från Kalmar, delvis skulle tillfalla priorn [1]. Nicolaus Hwith var prior ännu år 1531, då han sålde en klostret tillhörig gård [2].

Klosterbröder.

1252. Broder *Bertholdus*, conversus (lekbroder) från Kalmar, förflyttas till klostret i Skara.

1254. Broder *Gunnar* från Lödöse flyttas till Kalmar.

„ „ *Rabertus* från Visby får i uppdrag att visitera klostret i Kalmar.

1275—80. Broder *Östo* från Kalmar flyttas af provinsialkapitlet till Lödöse.

Broder *Arnoldus* från Kalmar flyttas till Åhus.

Broder *Andreas* från Kalmar flyttas till Strängnäs.

Bröderna *Petrus Dacus* och *N(icolaus?)* från Finland flyttas till Kalmar.

Broder *Thorstanus* från Kalmar får i uppdrag att visitera Östersjöklostren (Visby, Reval och Åbo) och blir utnämnd till generalpredikant, sedermera prior [3].

1323. *Wernerus*, prior (se ofvan).

1360. *Jöns*, prior (d:o).

1376—79. *Johan van Mülzen*, får, ehuru omyndig, af en viss *Johan von Houyhen* den "vikaria", som denne instiftat i Kalmar, samt en kyrka, som denne ämnade uppbygga därstädes [4].

1438. *Henricus Gronow*, prior (se ofvan).

1476. *Laurentius Nicolai Bagghe*, lector och skolföreståndare, provinsialprior (se ofvan).

---

[1]) Handlingar rörande Skandinaviens historia, 17, sid. 142.

[2]) Se ofvan.

[3]) Ahlqvist's saml.

[4]) Svenskt diplomatarium (Kalmar den 14 augusti 1376 och den 14 juni 1379).

1477. Broder *Mathyas Olavi* från Kalmar blir den 30 november samma år af generalkapitlet i Rom sänd till Oslo [1]) "cum bono testimonio" (med godt intyg).

1479. Broder *Gerhardus* från Kalmar sändes af generalkapitlet i Rom den 16 januari samma år jämte brodern *Hermannus Syno* från Tyskland till konventet i *Krakau* (Polen). De båda munkarne erhöllo tillåtelse att stanna och inskrifva sig i hvilket kloster som helst. Broder Gerhard förflyttas emellertid omedelbart därefter till *Köln*.

„ Broder *Petrus Trulle* (Trolle?) från Kalmar hade på en resa blifvit öfverfallen och plundrad. Han erhåller den 12 april 1479 af generalkapitlet tillåtelse att skaffa sig sakförare i Rom för att på rättslig väg återfå, hvad han förlorat.

1483. *Johannes Georgii*, prior (se ofvan).

„ Broder *Petrus Johannis* erhåller den 27 mars samma år af generalkapitlet tillåtelse att besöka sina föräldrar och närmare vänner och hos dem dröja i två månader, "dum modo religiose se habeat" ("om han blott uppför sig anständigt"). Han fick äfven rätt att använda de allmosor, han finge af de sina, till sitt eget och klostrets behof.

Samma år omnämnas följande personer såsom tillhörande Kalmar dominikanerkloster:

Petrus Johannis, (troligen en annan än den förut nämnde) *Mathias Olavi*, *Andreas Henrici*, *Benedictus Petri*, *Germundus Swenonis*, *Sigfridus Georgii*, *Nicolaus Laurentij*, *Nicolaus Hari*, *Laurentius Canute*, *Johannes Petri*, *Nicolaus Andreæ* och *Petrus Magni*.

Dessa klosterbröder befallas vid straff af bannlysning att inom en månads tid begifva sig tillbaka till sitt kloster och där lefva enligt ordensregeln. (Antagligen hade de olofligt begifvit sig från klostret och ströfvade tiggande omkring på landsbygden [2]).

1487. Broder *Thomas Laurentij* från Kalmar. Denne förordnas den 8 juli s. å. af generalkapitlet i Venedig till "vicarius, presi-

---

[1]) Fordom stad, nu införlifvad med Kristiania; anlades af konung Harald Hårdråde omkring 1050.

[2]) Samtliga uppgifter äro hämtade ur Karlssons, Handlingar rörande dominikanerprovinsen Dacia.

dens, provisor et confessor" för *S:t Johannes systrakloster* vid Kalmar med makt att göra för ställets bevarande och fullbordande allt, hvad en provinsialprior kan göra, när han är närvarande, och han skulle hafva med sig två bröder, som han ansåg lämpliga. Provinsialpriorn kunde ej entlediga honom, utan att den större och förståndigare delen af nunnorna anhöll därom. (Hvaruti de åsyftade reformerna i systerklostret bestodo, har författaren ej lyckats utleta [1]). Broder Thomas fick dessutom tillåtelse att stanna i hvilket kloster som helst inom ordensprovinsen och att tre gånger om året utdela full absolution (syndaförlåtelse). Han blef samtidigt *jubilar*, en hederstitel, som gafs åt ålderstigna bröder, samt medförde vissa förmåner, t. ex. att bo uti egen cell.

1489. *Bertholdus Johannis* och *Thomas Laurentij* bemyndigas af generalkapitlet i Rom den 22 april samma år att stanna utom klostret och tjänstgöra i kyrkorna.

1492. Broder *Gerhardus* (möjligen densamme, som omnämnes år 1479) får af generalkapitlet i Köln den 8 januari samma år tillåtelse att predika och mottaga allmosor öfverallt samt att stanna i hvilket konvent som helst. Han beböfde ej återvända till klostret i Kalmar, förrän han själf behagade. Därjämte fick han rätt att en gång i månaden utdela full absolution.

1496. Broder *Nicolaus Andreæ* från Kalmar (se ofvan) erhåller af generalkapitlet i Rom den 8 november samma år lof att återvända från konventet i Bologna, där han förut vistats, till sin egen provins och sitt konvent.

1499. Broder *Gutmundus* från Kalmar bestraffas af generalkapitlet i Rom den 20 oktober samma år. Denne broder Gudmund tyckes ha varit en vildsint och stridslysten "Herrens tjänare". Han dömes af generalkapitlet i Rom till ett kyrkligt straff, tills dess han godtgjort broder Albech (Albrekt?) af Johan-

---

[1]) Systraklostren af dominikanerorden stodo både i andligt och världsligt afseende under ordensfädernas uppsikt. Naturligtvis har Kalmar nunnekloster haft lifling beröring med klostret i staden, hvars prior troligen utöfvat en viss uppsikt öfver detsamma, ej minst med afseende på nunneklostrets ekonomiska angelägenheter.

niterorden från Linköpings stift, enär han vid en tvist med denne nästan huggit ena armen af honom [1]).

1523. *Nicolaus Andreæ*, prior (se ofvan).

1523, 31. *Nicolaus Hwith*, d:o, d:o.

Af klostrets tjänstepersonal finner man inga spår utom i Kalmar nunneklosters räkenskapsbok 1478—86. Här nämnes ofta en viss Olof, ”priorens dräng”, hvilken ofta användes för nunneklostrets räkning.

Obemärkt fortlefde Kalmar dominikanerkloster i 300 år. För Kalmar stad har det tvifvelsutan ägt stor betydelse, hvarjämte det medelbart utsträckte sitt inflytande äfven åt landsbygden genom priorernas rätt att utöfva uppsikt öfver nunneklostrets många gårdar och landbor. Dess namn finnes bevaradt blott i några få aktstycken från Medeltiden och Nyare tidens början, hvarjämte Kalmar Stads Tänkebok och dominikanerordens protokoll lämna ett och annat vittnesbörd om dess tillvaro.

Tiden gick, och den dag randades i vårt land, då katolicismen fick vika för reformationen, de svenska klostren slopades, och deras ägodelar indrogos till kronan. Den siste priorn i Kalmar dominikanerkloster torde ha varit den ofvannämnde Nicolaus Hwith. Han var en bland dem, som öppet uppträdde mot den nya lära, som Olavus Petri och hans meningsfränder förkunnade. Härigenom väckte han naturligtvis bifall hos sin höge förman, biskop Hans Brask i Linköping, som lät tillsända honom ett särskildt bref, hvari han betygade sitt välbehag och lofvade, att han ”på grund af hans stora förtjänster städse skulle vara hans kloster och bröderna därstädes välbevågen”. (Se ofvan). Men biskop Brask's ynnest kunde i längden ej uppehålla den gamla stiftelsen. Västerås riksdag 1527 gjorde för alltid slut på biskopens inflytande, och han föredrog att kort därefter för alltid lämna sitt ”kätterska” fädernesland och gå i frivillig landsflykt till Landa kloster i Polen. Emellertid stod Kalmar dominikanerkloster längre kvar än de andra inom Kalmarorten; nunneklostret slopades redan 1504, Kronobäcks kloster började 1528 gå sin undergång till mötes. Det ser ut, som om konung Gustaf redan detta år vidtagit åtgärder för att indraga dominikanerklostret till kronan, enär han, då oroligheter år 1529 utbrutit i Små-

[1]) Samtliga ordensbröder (från Petrus Dacus) äro omnämnda i K. H. Karlssons Handlingar rörande Dominikanerprovinsen Dacia.

land, i ett öppet bref till invånarne i Kalmar län lofvar dessa att återställa klostren i *Kalmar* och *Kronobäck*[1]. Emellertid har det förra ännu år 1531 stått i tämligen orubbadt skick, emedan Nicolaus Hwith samma år "med sitt konvents samtycke" (munkarne funnos sålunda ännu kvar i klostret) sålde en klostret tillhörig gård (se ofvan). Länge torde det dock ej ha dröjt efter detta år, innan förödelsen bröt in äfven öfver den gamla ärevördiga stiftelsen i Kalmar. Som förut är nämndt, befallde Gustaf I år 1544 slottshöfvitsmannen Germund Svensson att låta anlägga ett nytt stall för slottets räkning på den öppna platsen vid klostret. Detta tyder på att detta redan var utrymdt. Ännu tydligare tala härför några uppgifter i Kalmar slotts räkenskaper 1545—46[2]. Då hade med all säkerhet klostrets invånare redan lämnat detsamma och dess lösa egendom förts till slottets fatabur. 1545 raserades nämligen klostertornet, hvarvid man tog ned den långa tornspiran, bortförde taket med dess spikar, gångjärnen från dörrarne m. m.

I slottets räkenskaper för detta år förekommer på inkomstsidan följande anteckning:

"Item annamadh aff Clöster tornett udj Calmar.

Järnn spijre longh	1 st.
Wrecklinger	93 st.
Taak spijk	8½ hundratt.
Järnn bulttar	3 st.
Järnn galdror	1 st.
Murhakar	3 st.
Dörehakar	9 st."

Följande år togs från klostret 12 lispund gammalt järn och 5 "döreiärn" (gångjärn). Dessa uppgifter visa tydligt, att klostret vid denna tid hade upphört att finnas till såsom andlig stiftelse, och att byggnaderna höllo på att brytas ned. Klostrets gårdar i staden och på landsbygden indrogos till kronan. 1634 års jordebok för Kalmar län upptager ännu Törnerum under benämningen "Closter godz", under det att Runsbäck 1635 kallas "kronohemman"[3].

---

[1]) Geijer, II, sidan 81.

[2]) Kammararkivet.

[3]) 1634 års jordebok för Kalmar Lähn, Ölandz jordebok 1635, 1636 och 1637. (Kalmar länsarkiv).

Så småningom nedbröts den ena efter den andra af klostrets byggnader och torde väl ha fått lämna byggnadsmaterial till slottets nybyggnad samt de nya befästningarna. Men ännu år 1660, då Nescher besökte platsen, där den gamla staden legat, syntes murrester kvar af det forna dominikanerklostret. Emellertid ha väl dessa spår snart försvunnit, enär alla återstående byggnader i gamla staden raserades (utom stadskyrkan), då Kalmar stad efter år 1647 började återuppbyggas på Kvarnholmen.

På den plats, där Kalmar dominikanerkloster stått, hvila nyare tiders barn i jordens trygga famn, som bjuder dem en säkrare hvila, en lugnare hamn, än klostrets murar kunde skänka.

Källor och litteratur.

Svenskt Diplomatarium.
Kullberg, Svenska riksarkivets pergamentsbref.
Silfverstolpes saml. (Riksarkivet).
Smålands Handling 1540, 41. N:o 13. (Kammararkivet).
Kalmar Slotts räkenskaper 1545, 46. (D:o).
Gustaf I:s Registratur.
Frigelianska saml. i Kalmar Stiftsbibliotek.
Ahlqvist's d:o i d:o.
Kalmar Stads Tänkebok 1381—1490. (Kopia i Kalmar Rådhusrätts arkiv).
Hildebrand, B. E., Svenska Medeltidssigill.
Karlsson, K. H., Handlingar rörande dominikanerprovinsen Dacia.
Handlingar rörande Skandinaviens historia.
1634 års jordebok för Kalmar Lähn, Ölandz jordebok 1635.

Rhyzelius, Monasteriologia Sviogothica.
Wieselgren, De claustris-Svio-Gothicis.
Wedel-Jarlsberg, Une page de l'histoire des frères-prêcheurs, Rome 1899.
Hildebrand, H., Sveriges Medeltid, III, h. VI.
Sylvander, Kalmar Slotts och Stads historia. 4.
Geijer, Svenska folkets historia.
Illustrerad svensk historia.

Kronobäcks kloster.

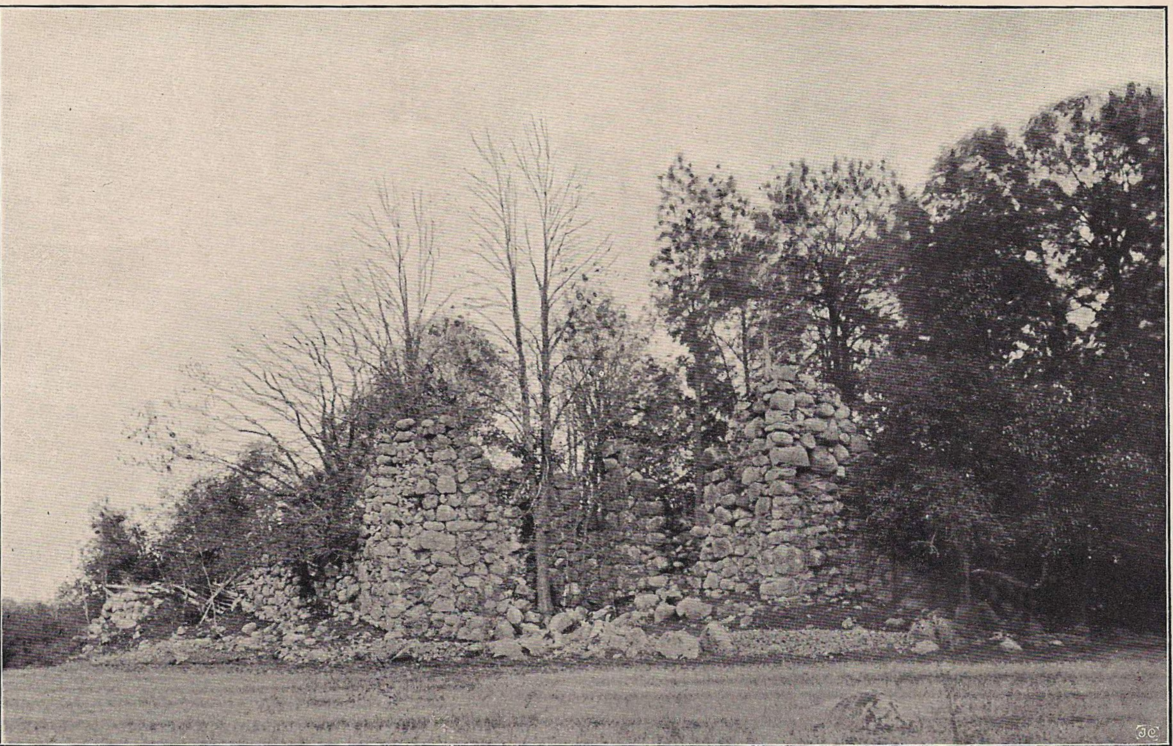
Af

Per Gust. Berggren.

Den resande, som färdas stora landsvägen, ”Strandavägen”, söderut från *Mönsterås* köping, passerar på färden flere större gårdar, Elgerum, Stubbemåla, Oknebäck och slutligen *Kronobäck*, som ligger ungefär på 2½ kilometers afstånd från köpingen. Mellan Stubbemåla och Oknebäck delar sig vägen, och en biväg, den s. k. ”Spetalehultsvägen”, leder åt sydväst till Blomstermåla järnvägsstation. Trakten är leende vacker; fält, ängar och skogsdungar omväxla, och längst österut skymtar Kalmarsund. Den nuvarande gården Kronobäck är en af de ansenligare i trakten; den har ända till midten af 1800-talet varit öfversteboställe vid Kungl. Kalmar Regemente men är nu utarrenderad. Manbyggnaden, som är tämligen ny, ligger ett stycke från landsvägen i en stor trädgård. I nordöstra hörnet af nämnda trädgård, 7 m. från landsvägen, reser sig en större samling ruiner, hvilka pläga anges såsom lämningar efter *Kronobäcks kloster*.

Förf. besökte platsen d. 29 maj 1902 och fick då tillfälle att närmare undersöka och uppmäta ruinen. Byggnaden, som säkerligen har varit en kyrka, ligger i öster och väster och är sammanlagdt *71*,27 m. lång. Murarna äro mycket förfallna i synnerhet på södra sidan; i norr kvarstår dock i mer eller mindre orubbadt skick nästan hela sidan af hufvudskeppet. De högsta kvarstående murpartien äro *8*,30 m. höga. *Hufvudskeppet* är *24* m. bredt och *33*,20 m. långt, *koret 21* m. långt och *9* m. bredt, *vapenhuset 10*,7 m. långt och *8* m. bredt. I hufvudskeppets nordöstra hörn har i nyare tid en stenkällare varit uppmurad. Murarna äro byggda af stora gråstenar med tegel här och där samt sammanfogade med syn-

J. Cederquist Auto. o. tr.

S:t Gertruds kapellruin vid Kronobäck.
(Från nordväst.)

nerligen hårdt murbruk. Ruinen begränsas i norr af en åker, i söder af en trädgård. 7 m. från korväggen finnes en stenmur, därnäst kommer landsvägen och så en ny stenmur. Öster om denna vidtager en åker. I trädgården strax söder om ruinen ha vid gräfningar upprepade gånger påträffats grafvar med människoben $^1/_2$ m. under jordytan, hvilket gör troligt, att en kyrkogård här fordom varit belägen. I åkern på andra sidan om landsvägen har dessutom vid åkerbruksarbetet anträffats 4 st. huggna stenflisor samt en mängd tegel, gråsten och murbruk, således spår efter någon stenbyggnad från äldre tid [1]. Ruinen kallas i trakten *Kronobäcks kloster;* inuti densamma växa numera en mängd träd, särskildt körsbärsträd.

Ruinen uppmättes den 8 juli 1755 af prosten Frigelius och den 23 maj 1820 af kyrkoherden N. J. Löfgren och synes sedan 1820 föga ha förändrats, ty Löfgrens beskrifning passar nästan fullkomligt in på ruinens nuvarande tillstånd [2]. I Mönsterås gamla kyrkobok, påbörjad 1636 af kyrkoherden *Petrus Johannis*, finnes en ritning öfver kyrkan, hvars grunddrag man återfinner hos ruinen. En anteckning i kyrkoboken lyder: ”Anbelangandes Kronobäcks klåster, hwilkets afritning härunder finnes afsatt till sin fulla längdh och bredd, men huru och på hwadh sätt det hafver warit brukat, är man i ingen förfarenhet kommen, alldenstund dhet vid bättre macht i mans minne intet warit hafwer, än som dhet nu ähr — — — —” Således var byggnaden redan vid denna tid i förfallet skick. En i orten gängse tradition förmäler, att sten förts från den nuvarande ruinen till Mönsterås och användts vid byggandet af dess gamla kyrka, som nu är nedrifven.

Hvad har då detta varit för en kyrka? I Linköpings stiftsbibliotek finnes en handskrift, s. k. papperskodex, som är skrifven af biskop Brasks sekreterare Spiegelberg, och ur denna handskrift kunna vi hämta några upplysningar om ruinen. Under benämningen “*Capelle non curate*“ (kapell, som ej hade egna kyrkoherdar) upptagas ej mindre än 40 dylika inom Linköpings stift och bland dessa ett kapell, som kallas “*sancti Gertrudis circa Kronobäk*“. Enligt förf:s mening är ruinen vid Kronobäck, hvad som återstår af

[1]) Dessa senare uppgifter ha benäget meddelats förf. af herr Cedergren, arrendator af gården Kronobäck.

[2]) Frigelii och Löfgrens samlingar.

det forna *S:t Gertruds kapell*. Flera dylika funnos i trakten, t. ex. *S:t Botolfs kapell* vid Boskulla nära Kråkerum (midt emot Mönsterås), ett annat vid Strömsrum, ett tredje vid Pata (Pataholm) m. fl. [1])

Dessa kapell hade för det mesta intet med socknarna och deras kyrkor att göra. De, som lågo vid kusten, voro afsedda för sjöfarande, hvilka vid början eller afslutandet af en resa ville anropa helgonen om skydd eller tacka för en lyckligt afslutad färd. Hvad angår S:t Gertruds kapell, torde man väl få antaga, att det stått i samband med det kloster, som bevisligen funnits vid gården Kronobäck, och det har då användts som gudstjänstlokal för klosterfolket och möjligen för de vägfarande, som färdades utefter kusten. Att lik jordats på kyrkogården bevisa fynden af grafvar vid södra sidan af ruinen, hvarjämte förnämligare personer jordats inne i själfva kyrkan, hvarom mera längre fram. Då i nämnda förteckning säges, att kyrkan ej haft egen präst eller kyrkoherde, har den således ej hört till Mönsterås församling utan har säkerligen varit afsedd för klostret. Hvar detta legat är obekant, men fynden af huggna stenflisor, tegel m. m. i åkern öster om landsvägen antyda, att en betydligare byggnad här varit belägen, möjligen själfva klostret.

Namnet *Kronobäck* möter oss jämförelsevis sent i våra häfder, nämligen först år 1479, då det inrättas såsom kloster. Emellertid hade det under ett annat namn och med annat ändamål funnits till ett par århundraden förut. I Riksarkivet finnes förvaradt ett rådsbeslut, dat. Strängnäs 1480 [2]), hvari talas om *"crononæ spetall Cronæbeck, som fordom kallades Oknæbeck j Mölstadhehaas sokn wedh Calmarna, liggandes j Linköpings biscopsdöme"*. Under namnet "hospitalet i Oknabäck, hospitalet i Norrobygd eller Mielstadhaas" möter oss inrättningens namn flere gånger under 1300-talet och först år 1292. Det var då ett hospital (sjuk- och fattighus), troligen af Johanniterorden, och gjorde nämnda år ett jordabyte med lagmannen i Östergötland, Svantepolk Knutsson. Namnet "Spetalehult" [3]) — en hage vid Spetalehultsvägen ungefär 4 km. från Kronobäck — vittnar ännu i dag om att ett hospital fordom legat här, troligen vid Oknabäck.

---

[1]) *H. Hildebrand*, Sveriges medeltid, III, sidd. 76—80.

[2]) Riksark. pergamentsbref. (Se längre fram).

[3]) *Spetal* = allmogebenämning på "hospital".

Våra källor från medeltiden omnämna en och annan gång hospitalet vid Oknabäck eller Norrobygd [1], och det torde ha ägt ej så få gårdar, hvilka till största delen legat inom Mönsterås socken. Dylika hospital eller sjuk- och fattighus (särskildt afsedda för spetälska) förekommo tämligen allmänt under Medeltiden. De synas haft en liknande uppgift som de s. k. "helgeandshusen", hvilka på en gång voro både sjukhus och härbergen för fattiga vägfarande och pilgrimer. Troligt är, att hospitalet i Oknabäck lydt under Johanniterorden, enär det sedermera i egenskap af kloster hörde dit, men härom vet man ej med säkerhet något. Om Johanniterna få vi tillfälle att nämna något längre fram.

Första gången vi i Sv. Diplomatarium möta hospitalets namn är år 1292. Vid denna tid gjorde östgötalagmannen, *Svantepolk Knutsson* [2], en af den tidens stormän och sonson till konung Waldemar Seier i Danmark, ett jordabyte med hospitalet. Detta erhöll 8 "hastas" jord i *Oknabäck*, 8 d:o i *Torp* och 2 d:o i *Elgerum* utom 2 alnar jord [3]. För dessa jordlotter erhöll herr Svantepolk allt, hvad hospitalet ägde i *Halaby* [4] i Östergötland och erhållit af Sigmund Elofsson. Dessutom skänkte lagmannen till hospitalet allt, hvad han ägde i *Lilla Oknabäck*, utom de tre öarna: *Oknö*, *Löfö* och *Väderö* [5]. Bytesbrefvet bevittnas af biskop *Lars i Linköping* och är skrifvet i Mielstadhaas (Mölstadås) den 30 juni 1292 [6].

År 1301, den 25 november, vidimerar samme biskop Lars sin företrädares, hertig Bengt's, biskop i Linköping, testamente, hvaruti den sistnämnde åt hospitalet i Norrabygd skänkt *en mark*.

Den 11 november 1309 testamenterar en viss *Carl Ragnfridsson en mark penningar* åt hospitalet i Mielstadhaas (Mölstadås). Den bekante stormannen *Birger Persson till Finsta*, den heliga Birgittas fader, lämnar i sitt år 1314 upprättade testamente åt hospitalet *2 mark penningar*. Domprosten *Björn i Linköping* lämnar hospitalet den 31 mars 1319 i sitt testamente *3 mark penningar*.

---

[1]) Norrobygd var ett bondhemman, som låg på Kronobäcks ägor.

[2]) Svantepolk Knutsson var son af *Knut Waldemarsson*, f. 1211, hertig af Reval och Bleking. Hertig Knut var oäkta son till Waldemar Seier och den danske riddaren *Esbern Snare's* änka Helena.

[3]) Gårdar i Mönsterås socken, Kalmar län.

[4]) Halaby = *Halleby*, Skärkind socken, Östergötlands län.

[5]) Öar i skärgården mellan Pataholm och Mönsterås.

[6]) Sv. Dipl. II, 1 band., pag. 145.

Några år förut, den 11 juni 1314, hade kyrkoherden *Paulus i Myresjö* testamenterat hospitalet *en mark penningar*. *Ulf Holmgersson*, kanik i Uppsala och Västerås, testamenterar den 5 april 1335 *en mark penningar*, den 27 mars 1336 lämnar herr *Gudvast Bosson* åt samma stiftelse likaledes *en mark penningar*. *Asrun Eriksdotter*, änka efter Knut Kettilbjörnsson, testamenterar den 31 oktober 1341 åt hospitalet *en säng med sängkläder*.

Flera donationer till hospitalet i Oknabäck finnas ej i de hittills utgifna delarna af Sv. Diplomatarium. Troligt är dock, att stiftelsen erhållit flere andra donationer att döma af den rätt ansenliga mängd gårdar, hvilka hörde under klostret; dessa hade det mottagit från det gamla hospitalet. I början af 1400-talet synes biskop Arnold i Strängnäs en tid ha innehaft hospitalet. Den 20 januari 1433 uppdrager *Anund*, domkyrkopräst och syssloman vid domkyrkan i Linköping, åt herr *Jöns Bengtsson*, sakristan i Strängnäs, att af biskop Arnolds testamentsexekutorer utkräfva tre års tionde af Mönsterås och Ålems socknar om *4 mark årligen* och ett års tionde af Högsby socken om 10 mark gutniska, som biskopen uppburit, *då han innehade Oknabäcks hospital* [1]). Först mot slutet af 1400-talet möter oss ånyo hospitalets namn. År 1479 voro rikets råd jämte riksföreståndaren herr Sten Sture samlade i Tälje [2]) och kommo då öfverens om att förvandla hospitalet vid Oknabäck till ett kloster af S:t Johannes orden (Johanniterorden). Alla det forna hospitalets privilegier, rättigheter och ägodelar skulle tillfalla det kloster, som skulle byggas vid *Kronobäck*. I spetsen för detsamma skulle stå en prior. Bröderna i klostret, som till en viss grad skulle stå under uppsikt af Johanniterklostret i Eskilstuna, hade ej makt att till- eller afsätta prior utan konungens eller hans ställföreträdares samtycke. Vidare ägde klostret (när det kommit i ordning) att liksom det i Eskilstuna bidraga till den penningsumma, som från Johanniterklostren årligen sändes till *Rodus*, som vid denna tid var ordens hufvudort och styrelsens säte [3]). Priorn i

---

[1]) Silfverstolpes saml. i Riksarkivet.

[2]) Södertälje.

[3]) År *1312* uppgick den s. k. heliga landshjälpen, hvilken uppbars af ordens prokuratorer, i Sverige till 59 mark, 6½ örtug lödigt (rent) silfver, 1,393 mark gångbart mynt, år *1313* till 77 m. löd. silfver, 6 öre guld och 609 mark penningar samt två tygstycken (Sv. Dipl. III, 1 sidd. 69, 143).

Eskilstuna hade ej makt att bestämma i något viktigare ärende rörande klostret i Kronobäck utan konungens eller hans ställföreträdares samtycke. Bröderna i Kronobäck hade, liksom de forna hospitalsbröderna, till skyldighet att mottaga och vårda sjuka från kringliggande härad. "Item funnes oc noghre aff the brödheræ scriffua eller göra noghot, thet moth(e) Riket wara kunde, som bevisligith wore, the skola thet æncthe [1]) rum haffue oc strengeligha næpses aff theres forman, som ther til höra". Klostrets högste förman, biskopen i Linköping, skulle ej äga rätt att pålägga klostret några nya pålagor utom sådana, som redan betalades af Eskilstunaklostret. Skulle någon tvedräkt uppstå mellan priorn och bröderna i Kronobäck och priorn i Eskilstuna ej kunde bilägga tvisten, ägde konungen eller hans ställföreträdare att slita tvisten "at thet eckæ lengher komma skall". Till sist förmanas alla de, som på ett eller annat sätt hörde under det nya klostret, att redligt och utan gensagor till detta utgöra sina årliga utskylder [2]). Bland andra inkomster, som gingo till klostret, var äfven tionde från Öland och Möre (Norra och Södra Möre) [3]).

Den orden, till hvilken Kronobäcks kloster skulle höra, och till hvilken troligen äfven hospitalet i Oknabäck hört, var *Johanniterorden*. Den leder sitt ursprung från några köpmän från *Amalfi* i södra Italien, hvilka år 1048 i Jerusalem stiftade ett sällskap till skydd för kristna pilgrimer. Af den egyptiske sultanen, som då var herre öfver Palestina, utverkade de sig rättighet att bygga en kyrka ej långt från den heliga grafven samt ett munkkloster, hvarmed förenades byggnader innehållande härbergen för manliga och kvinnliga pilgrimer. Det manliga hospitalet var helgadt åt *S:t Johannes*, och de munkar, som där bestridde sjukvården, kallades därför *johanniter*. Sedan de kristne genom det första korståget år 1099 eröfrat Jerusalem, förändrades sällskapets karaktär. Den andre ordensmästaren, *Raymond du Puy*, gaf den äfven egenskapen af en riddarorden, som skulle kämpa för den heliga grafvens försvar, men orden ägnade sig dessutom äfven åt vården af sjuka och nödlidande. Medlemmarne indelades i tre klasser: 1) *Riddarne*, af adlig börd, som sysslade med krigiska värf, 2) *Präster* eller *kapellaner* för själa-

[1]) æncthe = icke, intet.

[2]) Riksens råds öppna bref, dat. Strängnäs, dagen näst efter S:t Jacobi Apostolns dag år 1480. (Original på pergament i Riksarkivet).

[3]) Gustaf I:s registratur. 1526—1529, fol. 319.

vården samt 3) *Tjänande bröder* för pilgrimers och sjukas vård. Ordensdräkten var svart med ett hvitt kors på vänstra sidan. Johanniterna kämpade till det sista för det heliga landets försvar, flyttade efter dess eröfring till *Cypern* och sedermera till *Rodus*, under hvilken tid de kallades *rodiserriddare*. Allt fortfarande kämpade de mot de otrogne, särskildt mot turkarne. När Rodus år 1522 eröfrades af dessa, fingo riddarne af kejsar Karl den 5:e *Malta, Gozzo och Comino* såsom län mot förpliktelse att kämpa mot turkar och sjöröfvare. Från denna tid kallades johanniterna för *malteserriddare*. De bibehöllo sig såsom ett själfständigt samfund till år 1798, då öarna eröfrades af Napoleon. Efter hans afresa till Egypten intogos öarna af engelsmännen, hvilka sedan dess behållit dem. Orden finnes till namnet ännu kvar. I Norden funnos under medeltiden flere kloster och hospital af denna orden, nämligen i Danmark, Antvorskov, Odense, Horsens, Ribe och Viborg, i Sverige, Eskilstuna och Kronobäck [1]).

Det nya klostret i Kronobäck var ej synnerligen rikt att döma af det antal gårdar, som lydt under detsamma. Som vi längre fram få se, indrogos dessa gårdar under reformationen till kronan för att längre fram förlänas såsom friherreskap till ätten Stenbock.

Från den tid, klostret ännu fanns kvar såsom andlig stiftelse, ha vi inga anteckningar om dess gårdar m. m., men i Kungl. Kammararkivet finnas från år 1542 några anteckningar, hvilka lämna oss upplysning om klostrets landbor och gårdar. I "Smålands Handling, 1542" finnes följande rubrik:

"Closter Landbor, Som legatt haffwer under Cronobeckz Closter udi Mölstada ås Socken." [2])

Namn, antal gårdar.	Afkastning.
Mönsterås socken.	
Cronabeck, en gård, 32 spannland åkerjord med godt fiske i hafvet och ån.	1 tunna landgilles smör, 8 lass hö, 4 fogdehästar, 1 hushäst.

[1]) Nord. Familjebok.

[2]) Smålands Handling 1542, N:o 11. (Kammararkivet). Uppställningen är af författaren.

Namn, antal gårdar m. m.	Afkastning.
Ön *Ramsö* (hör under Cronabeck).	1 lispund landgilles smör.
Qwarnatorp, 4 gårdar, 23 spannland, ållonskog.	8 lispund landg. smör, 45 lass hö, 10 fogdehästar, 5 hushästar.
En kvarn tillhörig Qvarntorp.	
Gårdöö (Gårö), två gårdar, 14 spannland, godt fiske i hafvet, ållonskog.	9 lispund landgilles smör, 24 lass hö, 8 fogdehästar.
Okenbeck, en gård, 12 spannland, godt fiske i hafvet, ållonskog.	4 lisp. landg. smör, 15 lass hö, 4 fogdehästar, 2 hushästar.
Kråkebeck, 3 gårdar, 19 spannland, godt fiske i hafvet, ållonskog.	8 lisp. landg. smör, 36 lass hö, 10 fogdehästar, 5 hushästar.
Högamåla, en gård, 4 spannland, ållonskog.	1 lisp. landg. smör, 8 lass hö, 2 fogdehästar, 1 hushäst.
Longanes (Långnäs), 2 gårdar, 14 spannland, godt fiske i hafvet, ållonskog.	6 lisp. landg. smör, 32 lass hö, 8 fogdehästar, 4 hushästar.
Kåuerhult (Kofverhult), en gård, 12 spannland.	3 lisp. landg. smör, 16 lass hö, 4 fogdehästar, 2 hushästar.
Torp, en gård, 16 spannland.	5 lisp. landg. smör, 16 lass hö, 4 fogdehästar, 2 hushästar.
Bösamåla (Bössemåla), en gård, 6 spannland.	2 lisp. landg. smör, 13 lass hö, 2 fogdehästar, 1 hushäst.
Tochöö (Tokö), 2 gårdar, 12 spannland, godt fiske i hafvet, ållonskog.	6 lisp. landg. smör, 20 lass hö, 8 fogdehästar.

Namn, antal gårdar m. m.	Afkastning.
Stibbamåla (Stubbemåla), en gård, 8 spannland, godt fiske i hafvet, ållonskog.	2 lisp. landg. smör, 12 lass hö, 4 fogdehästar, 2 hushästar.
Felle (Fälle), en gård, 4 spannland, ållonskog.	1½ lisp. landg. smör, 6 lass hö, 2 fogdehästar, 1 hushäst.
Algarum (Elgerum), en gård, 15 spannland, godt fiske i hafvet, ållonskog.	5 lisp. landg. smör, 20 lass hö, 4 fogdehästar, 2 hushästar.

Ryssby socken.

Kåramo, en gård, 4 spannland.	1 lisp. landg. smör, 6 lass hö, 2 fogdehästar, 1 hushäst.
Ekeby, en liten (ut)jord.	

När man genomläser denna lista, torde man finna, att Kronobäcks kloster varit långt ifrån rikt på jordegendomar. Dock hade det, såsom förut är nämndt, andra inkomster, som kanske voro gifvande nog, nämligen *tionden från Öland och Möre* [1]). Dessutom torde frivilliga gåfvor äfven kommit detta kloster liksom de andra till del. Men, enär det äfven såsom kloster, skulle bibehålla sin karaktär af sjuk- och fattighus, är det naturligt, att ej några rikedomar här kunde samlas, åtminstone så länge en god del af inkomsterna åtgingo för sjukvården. En annan inkomst var denna, att förnäma och rika personer köpte sig grafplatser i klostret, där äfven själamässor skulle läsas för dem. Ett bevis härför lämnar en grafsten, hvilken enligt Mönsterås gamla kyrkobok hade legat i Kronobäcks kloster eller rättare sagdt i den nuvarande kyrkoruinen. När sedan klostret öfvergafs, upptogs kistan och fördes jämte den däröfver liggande grafstenen till Mönsterås kyrka. Den lär numera tyvärr vara försvunnen. Stenen hade enligt kyrkoboken följande

[1]) Tionden af Mönsterås' och Ålems socknar uppgick till 4 mark och af Högsby till 10 gutniska mark årligen. (Se ofvan).

utseende: En krönt kvinnobild med två vapensköldar vid hufvudet, en på hvardera sidan. Skölden till vänster har *två tvärbjälkar* (Bielke), den till höger *tre löf* (Körning från Danmark). Inskriften i stenens kant lyder:

"ANNO DM MCCCCLXXXV IN FESTO XIM VIRGIN OBIIT NOBILIS VIRGO BARBARA FILIA DM TURONIS TURASON ORATE DEUM PRO EA."

(Anno Domini 1485 in festo undecim milia virginum obiit nobilis virgo Barbara, filia domini Turonis Turasson. Orate Deum pro ea).

I svensk öfversättning lyder inskriften: *"Herrens år 1485, elfvatusen jungfrurs dag (den 21 oktober), dog den högborna jungfrun Barbara, dotter till herr Ture Turesson. Bed Gud för henne."*

Den här i kyrkan vid Kronobäck begrafna jungfrun var således dotter till den i unionstidens strider välbekante stormannen, riddaren och riksmarsken *Ture Turesson (Bielke)* till Kråkerum och hans hustru *Ingrid Körning* från Danmark. Han var en ifrig unionsvän och en af Karl Knutssons farligaste fiender. Stamgodset Kråkerum ligger ungefär 2 km. norr om Kronobäck, midt emot Mönsterås köping på andra sidan viken.

Angående klostrets invånare och styresmän äro våra källor ganska knapphändiga. Såsom priorer nämnas följande:

Andreas, prior i Kronobäck 1484, utfärdar s. å. ett delaktighetsbref. [1])

Sven, prior 1490 (nämnes i Ture Turessons änkas salubref på 6 alnar jord i Alböke gärde s. å.).

Mathias Petri 1498, "presbyter et prior sacræ domus in Cronebeck". [2])

Magnus, prior 1526. [2])

Erland, prior 1528. [3])

Kronobäcks kloster torde väl aldrig ha hunnit till någon rikare utveckling. Tiderna voro oroliga under riksföreståndarnes tid, och äfven kloster samt andra andliga stiftelser fingo bära en dryg del af krigsbördan i form af inkvarteringar och krigsgärder, där de ej råkade ut för plundring af fienden. År 1505 under juli och augusti

---

[1]) Silfverstolpes saml. i Riksark.
[2]) Frigel. saml.
[3]) Gustaf I:s Registr. 1526—29. fol. 319.

och september år 1508 hade riksföreståndaren herr Svante Nilsson (Sture) sitt högkvarter i Kronobäcks kloster [1]), under det hans och fosterlandets trogne vän, Hemming Gadh, kämpade med danskarne vid Kalmar. År 1517 hade klostret genom krigets bördor kommit på obestånd, hvarför priorn i ett bref till riksföreståndaren, herr Sten Sture d. y., klagar sin och klostrets nöd och begär hjälp, hvilken väl aldrig kom [2]).

Det kaos af inre och yttre strider, som hos oss afslutar medeltidens historia, upplöses slutligen genom Gustaf Erikssons (Vasa) befrielsekrig, och den nyvalde konungen grundlägger i alla afseenden en ny tid i vårt land. För att kunna bringa statens finanser i skick och skaffa landet ett tryggande försvar samt betala skulden till Lübeck behöfde Gustaf kyrkans och klostrens öfverflödiga egendom, och så bryter reformationen in och sopar bort allt hvad kloster, munkar och nunnor heter. Ett bland de första, som drabbades af reduktionen, var Kronobäck. Sannolikt hade klostrets fattigdom, möjligen äfven andra orsaker, förmått den siste priorn, herr Erland, att ej vidare mottaga och underhålla några sjuka i klostret. Detta kom till Gustafs kännedom, och år 1528, den 9 april, sänder han befallning till *Jon Skrifvare*, fogde på Öland, att enär herr Erland ej längre underhölle några fattiga i Kronobäcks "spetal" (hospital), skulle Jon Skrifvare lägga beslag på och för kronans räkning låta afyttra tionden från Öland och Möre, hvilken tillkomme klostret [3]).

Redan år 1526 hade biskop Brask låtit från Kronobäck borttaga en monstrans af guld och skänkte den till Nydala kloster [4]). Emellertid klagade allmogen i Kalmar län hos konungen, att klostret ej hölls vid makt som tillförne. Samtidigt utbröto oroligheter på landsbygden i Småland, april 1529, samt uti Jönköping, hvarjämte några frälsemän med rikshofmästaren Ture Jönsson i spetsen sökte uppvigla allmogen i Västergötland till resning mot konungen. Genom kloka, välberäknade skrifvelser sökte denne stilla oron, hvilken ör öfrigt snart lade sig. I bref till invånarne i Kalmar län lofvar

---

[1]) Bref till Svante Sture från Stockholms borgmästare och råd, från Eric Trolle och Hemming Gadh (den 26 juli, 22 aug. 1505 och 10 sept. 1508). Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia under unionstiden, del 5.

[2]) Reuterdahl, Sv. kyrkans historia, III, 2, sid. 293.

[3]) Gustaf I:s Reg. 1526—1529, fol. 319.

[4]) Gustaf I:s Reg. 1526—27, Reuterdahl, II, s. 260.

konungen dessa att återställa i sitt förra skick klostren i Kronobäck och Kalmar [1]. I ett annat bref, dat. Svartsjö slott den 26 maj 1529, förklarar Gustaf ytterligare sina åtgärder mot klostret. Han hade genom sin fogde, *Waste Jonsson*, erhållit del af deras klagomål rörande klostrets förfall. Konungen hade vid närmare undersökning funnit, att det aldrig varit ämnadt till kloster utan till ett hospital, hvarest "spethelske oc andra kranke oc siuke menniskä måtte haffua therthiil tiilflichte oc ther utaff gudz allmosa uppehollas i theris lijfztiidt". Konungen hade fördenskull befallt Waste Jonsson att vidtaga sådana åtgärder, att Kronobäck måtte igen blifva ett hospital, så att fattiga och sjuka i stället för munkar måtte få sitt uppehälle därstädes [2]. Och därvid torde det ha förblifvit. Huru länge klostret sedermera användts såsom hospital, vet man ej, men säkert är, att det snart nog råkade i förfall. 1541 togos från Kronobäck två små klockor och sändes till Gripsholm [3]. Om inrättningen någonsin fick igen inkomsterna af tionden från Möre och Öland, är ovisst. Dess gårdar äro år 1542 uppförda såsom kronans egendom. Byggnaderna förföllo, och kyrkan nedrefs delvis, hvarvid sten därifrån fördes till kyrkobyggnaden i Mönsterås. Klostergodsens afkastning användes för kronans räkning och redovisades för höfvitsmannen på Kalmar slott. I en skrift från denna tid kallad "Undervisning om Rikets ränta 1530—33" uppföres under rubriken "*Kloster-räntor*" följande:

"**Åårlig Renta till Kronabeck**[4])."

Affradzpenninga .... i j mark, i j sk (2 mark, 2 sk.).
Szmör .... i i i j t:a, j lp. (3½ tunna, 1 lispund).
Landborna äro x x i i j (23).

Redan år 1533 tyckes kung Gösta haft för afsikt att förläna bort klostergodsen åt herr *Jakob Fleming*, men det blef synbarligen ingenting af därmed [5]. Att för kronans räkning under denna tid

---

[1]) Geijer, II, sid. 81.
[2]) Gustaf I:s Registr. 1529—31, fol. 53.
[3]) Smålands räkenskaper 1541, n:o 10 (Kammararkivet).
[4]) Historiska handlingar, III.
[5]) Gust. I:s registr. Kalmar den 25 sept. 1533. "Item förläningzbreff för Jacob Fleming på Cronebekz klöster". (Denna rad i registret är dock sedermera *utstruken*).

bedrifvits laxfiske vid Kronobäck, framgår af en post i Kalmar slotts räkenskaper för år 1543. Då lämnades nämligen till *Niels Jonsson* på Kronobäck till nämnda laxfiske en tunna groft salt [1]).

Sedan hertig Johan med högadelns tillhjälp störtat konung Erik från tronen och själf blifvit konung, skyndade han att med rikliga förläningar belöna sina anhängare. Erik XIV hade vid sin kröning instiftat grefve- och friherrevärdigheterna, men endast grefvarne fingo vid detta tillfälle förläningar, grefskap. Johan III utsträckte denna förmån äfven till friherrarne, och denna nya klass af förläningar kallades friherreskap. Nu möter oss ånyo Kronobäcks namn. År 1568, den 28 nov., förlänade konung Johan åt herr *Erik Gustafsson* (Stenbock) såsom friherreskap ”alla clöstrets landbönder uti Mölstadhås och med alle deres årlige utskylder till ewärdelig ägo [2])”. Stenbockarne skrefvo sig hädanefter såsom ”friherrar till Kronobäck och Öresten”. 1634 års jordebok för Kalmar län upplyser oss om, hvilka dessa gods voro. Under titeln *„Closter godz“* (under Cronobecks frijherreskap) upptagas följande gårdar:

Mölstada Åås Sochn.

2 gårdar i *Cronobeck*, skatteiord, Mölstad, *Felle*, Habbestorp (2 gårdar), *Kofrehult*, *Ellierum*, Åsewadh, *Stubbemåla*, *Torp*, *Gåröö* (*2 gårdar)*, *Tochön* (Tokö) *(2 gårdar)*, *Kråkebeck* *(2 d:o)*, *Långenäs (2 d:o)*, *Qvarntorp (3 d:o)*.

Halfwe hemman.

Qvarntorp, *Hagamåla* (Högamåla), *Kråkebeck*, Ingeboda, *Bösemåla*.

Utjordar.

Felle, Longhult, 3 tompter på Åsen (Mönsterås) [3].)

Vid en jämförelse med förteckningen i 1542 års jordebok finna vi här 7 gårdar och utjordar jämte gårdstomterna på Åsen, hvilka

---

[1]) Kalmar slotts räkenskaper (Kammararkivet).

[2]) Kammarkollegii arkiv, 1569 års jordebok. *Forsgrén*, Bidrag till de svenska gref- och friherreskapens historia.

[3]) 1634 års jordebok i Kalmar länsstyrelses arkiv. De kursiverade namnen återfinnas i 1542 års jordebok såsom hörande under Kronobäck.

ej förut omnämnts såsom hörande under Kronobäcks kloster. Däremot saknas *Käremo*, som finnes uppräknadt i 1542 års förteckning såsom hörande under Kronobäck. Dessutom saknas en utjord i *Ekeby*. Hvilken af dessa förteckningar, som lämnar de mest tillförlitliga upplysningarne om det forna klostrets gårdar och landbönder, kan författaren ej nu afgöra. Troligen är förteckningen af år 1542 mest att lita på, enär den ligger så nära tiden för klostrets upphäfvande. Under de nära på hundra år, som ligga emellan den andra och den första förteckningen, ha mycket väl flere gårdar kunnat komma med och få namn af klostergods än de, som ursprungligen kallades så. År 1582, den 9 april, erhöll Stenbock ytterligare 5 halfva hemman i Mölstadås socken, Stranda härad [1]).

Följande af ätten Stenbock voro *friherrar till Kronobäck* och bodde därstädes:

Erik Gustafsson Stenbock, fältmarskalk, g. m. *Malin Sture*. Han stod på Sigismunds sida och måste fly från Sverige, död 1599.

Gustaf Eriksson Stenbock, riksråd. Den förres son, fick 1613 igen friherreskapet, som hans fader hade förverkat, då han drog af riket. Gift med *Beata Brahe*, död 1629.

Gustaf Otto Stenbock, fältmarskalk, riksamiral, född 1614, död 1685, grefve till Bogesund, friherre till Kronobäck och Öresten m. m. Son till föreg., var en af Karl X Gustafs skickligaste generaler.

Så kom Karl XI:s reduktion och friherreskapet Kronobäck indrogs under kronan, hvarvid hufvudgården anslogs som boställe åt öfversten vid Kungl. Kalmar Regemente. Den siste af ätten, som bodde på gården, var *Otto Magnus Stenbock*, son till föreg., f. 1664, död 1717. Han är den under Karl XII:s tid så namnkunnige fältmarskalken och segraren vid Helsingborg 1710 och Gadebusch 1713. I egenskap af öfverste vid Kalmar Regemente bodde han hösten 1699 på Kronobäck, "sysselsättande sig der med svarfkonst, målning och andra sina älskade handaslöjder, deri han var lika stor mästare, som uti att föra svärdet [2]).

Kronobäcks senare öden falla egentligen ej inom ramen för denna uppsats. Gården bebodde af öfverstarne för Kalmar Regemente till midten af 1800-talet, då den upphörde att vara öfversteboställe och utarrenderades för kronans räkning.

---

[1]) Forsgrén, Bidrag till de sv. gref- och friherreskapens historia.
[2]) Biogr. lexikon XV, 3, sid. 310.

Källor och litteratur.

Svenskt Diplomatarium.
Silfverstolpes samling (Riksarkivet).
Smålands Handling 1542. N:o 11 (Kammararkivet).
Smålands räkenskaper 1541. N:o 10 (d:o).
Kalmar slotts räkenskaper 1543 (d:o).
Gustaf I:s registratur.
Mönsterås kyrkobok, påbörjad 1636.
Frigelii saml. i Kalmar stiftsbibliotek.
Löfgrens saml. i Vitterhetsakademien.
1569 års jordebok (Kammarkollegii arkiv).
1634 års jordebok för Kalmar Lähn (Kalmar länsstyrelses arkiv).
Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia under unionstiden.
Historiska handlingar.

Rhyzelius, Monasteriologia Sviogothica.
Wieselgren, De claustris Svio-Gothicis.
Hildebrand, H., Sveriges Medeltid, III.
Reuterdahl, Svenska kyrkans historia.
Illustr. svensk historia.
Nord. Familjebok.
Biografiskt lexikon.
Forsgrén, Bidrag till de svenska gref- och friherreskapens historia.

Anteckningar om Brömsebro

af

Fabian Bæhrendtz.

Gränsen mellan Kalmar län och Bleking utgöres närmast hafvet af en bäck, Brömsebäck, hvilken omedelbart utanför gästgifvaregården Bröms delar sig i två armar, omslutande en liten holme. Denna, som mäter 19 m. i bredd, förbindes medelst tvänne mindre stenbroar med fastlandet å ömse sidor; öfver den går en väg söderut till Kristianopel. Platsen, som i historien bär namnet Brömsebro, spelar vid flera tillfällen en viktig roll i våra häfder. Här ingicks år 1645 den betydelsefulla Brömsebrofreden, i närheten låg det nu förstörda medeltidsfästet Brömsehus, och ej långt därifrån möttes år 1541 Nordens konungar för att uppgöra sina mellanhafvanden; under 1500- och 1600-talen höllos i trakten flera andra viktiga möten af politisk betydelse. Författaren har därför ansett lämpligt att meddela några upplysningar om platsen samt de minnen, som därmed äro förenade.

Kungsstenarna.

Å nyssnämnda holme på en sluttning strax öster om vägen träffas de två s. k. *Kungsstenarna*, hvilka anses vara gamla gränsmärken mellan Sverige och Danmark. Den ena stenen höjer sig öfver jordytan omkring 40 cm. samt är ofvantill platt och fyrsidig (45×50 cm.). Den andra är något mindre men eljest till formen liknande; den låg förr lös och var då "ett föremål för bygdens drängar och ungdom att därpå försöka sin lyftningsförmåga". Nu äro båda stenarna, så godt sig göra låter, fastkilade i marken.

Första omnämnandet af ett gränsmärke i denna trakt står i

samband med det s. k. Danaholmsmötet mellan den svenske konungen Emund gamle (1050—1060) och den danske konungen Sven Estridsson. Genom den på detta möte uppgjorda gränsregleringen mellan Sverige och Danmark blef Bleking, som troligen ända till denna tid räknats till Sveakonungens välde, formligen afträdt till Danmark. Rågången uppgicks rikena emellan och utmärktes på sex hufvudpunkter med gränsstenar, af hvilka den sjätte, som kallades *Brimsesten*, "sattes" mellan Bleking och Möre*). Som härvid omnämnes endast *en* sten men på holmen vid Brömsebro finnas *två*, hafva vissa tvifvelsmål framställts, huruvida kungsstenarna verkligen utgöra det gamla gränsmärket. Den rätta Brimsesten skulle möjligen vara en 3 m. hög och ganska vidlyftig sten, belägen på bäckens norra sida midt emellan tvänne kärr å Mellan-Appleryds ägor; den kallas af allmogen Brömsen och kärren Brömsekärren**). Denna sten är emellertid jordfast och kan därför ej gärna vara "satt". För öfrigt har i äldre tider endast *en* märkessten funnits å holmen vid Brömsebro. Så t. ex. omtalas i en år 1554 uppgjord beskrifning öfver rågången mellan Bleking och Möre***), att denna bland annat gick genom "runestenen, som står midt i strömmen vid Brömsebro", och år 1645 heter det i en skildring af första mötet mellan fredskommissarierna vid Brömsebro, att midt på ofta omtalade holme låg en stor rund sten till gränsmärke mellan de båda

---

*) Västgötalagen, Collins och Schlyters edition, s. 68.

**) *Löfgren*, Kalmar och dess stift i Småland, h. 2, s. 82 f. noten, där äfven några andra namngifna stenar i trakten omnämnas, bland andra Brömsehall å Tombäcks ägor i Bleking.

***) Nya handlingar rörande Skandinaviens historia, del XIX, s. 56. Uppgifter om gränsen mellan Sverige och Danmark, på k. Gustaf I:s befallning inlämnade till mötet i Elfsborg år 1554: "Först Bögynnende vtan för södre vdden pââ Ölandh och Kyrkiehaffn. Ther ifrå och till ett skiär, som ligger öster söder ifrån Brömpsewaldh, benemdh Rödekoo. Ifrå Rödekoo och till Brömpsewaldh. Ifrå Brömpsewaldh och till Runestenen (widh Brömsebroo), som står midt i strömmen widh Brömpsebro. Ifrån Runestenen och sädan strömen vppåt och till Knäholdh.. Frå Kneholdh, ther Torssååss Sokn begynnes, och till Packagöll eller Packehold etc." Jfr. sid. 75 i samma arbete: Anteckningar om gränsen samt råmärkena emellan Sverige och Danmark, som finnas bifogade Gränse Commissionens Handlingar för år 1603, där det heter: "Rödesten, som står i Kalmar sundh på ett skär, som hether Rödhekoon. Dernäst Bromsewald och Bromssesteen. Sädan Brömssen opåht. Uhr Brömssen i Högeström. Ther i frå i Elgewadh etc."

grannrikena*); denna sten är äfven utmärkt på en karta från den tid, Södra Möre var grefskap (1646—1680), och kallas där *Kongasten***). Med början af 1700-talet omnämnas däremot alltid *två* märkesstenar på holmen, första gången, såvidt kändt är, i en skrifvelse från kronobefallningsmannen Hans Botin af år 1737***). Sedan upprepas denna uppgift af följande författare i ortens historia, ofta med tillägg att svenska och danska konungar användt de båda stenarna såsom sittplatser vid sina sammankomster vid gränsen. Möjligen har den mindre stenen någon gång från annat håll flyttats till holmen för att gifva större trovärdighet åt nämnda sägen; konungarne måste ju vid sina möten hafva haft hvar sin sten att sitta på.

Den nuvarande anordningen förskrifver sig från år 1876. Under den närmaste tiden dessförinnan voro båda stenarna rubbade och nedvälta i bäcken men uppställdes då af landskamreraren J. A. Södermark, enligt äldre personers anvisning, på sina nuvarande platser.

Brömsehus.

På södra sidan om Brömsebäck, nära dennas mynning, ligger å ägorna till hemmanet Danska Bröms en hög, fyrsidig kulle af sten och jord, utgörande återstoden af det forna fästet Brömsehus.

Kullen höjer sig brant 6—8 meter med träd- och buskbeklädda sluttningar. Den är lägst i sydväst, där en oländig väg leder upp till toppen, hvilken är odlad på en yta af ungefär 18 ar. Rundtom kullen går en bred graf, delvis (i söder) ända till 14 meter i bottnen. Dennas yttre vall, som är bäst bevarad i söder och öster, når där en höjd af 3—4 meter; i norr, där den mot bäcken är lägre, är den på två ställen genombruten, så att bäckens vatten vid högt vattenstånd kan gå in i vallgrafven. Västerut saknas vall, i stället utbreder sig här en vidsträckt sank äng, som sannolikt fordom stått under vatten. Den södra vallen är endast sluttningen från ett åkerfält; den är bevuxen med buskar och träd liksom själfva borgkullen.

*) Bref från Kalmar i Ordinarie Post-Tijdender för 1645, N:o 8.

**) Löfgrenska saml. i Vitterhetsakademiens arkeologisk-topografiska arkiv.

***) Jfr. *Löfgren*, anf. arb., h. 1, s. 41 noten.

Österut sluttar vallen, som äfven här är träd- och buskbevuxen, åt båda sidor.

För bortåt hundra år sedan funnos ännu å kullen lämningar af murar, hvarjämte man tydligen hörde, att tomrum fanns under; på ett ställe syntes trappsteg, som förde till en källare*). Ännu längre tillbaka, vid midten af 1700-talet, omtalas å platsen lämningar af en fyrkantig byggnad med 30 alnars sida**). Nu synas inga spår af byggnadsrester, men ganska mycket kullersten ligger nedkastad i norra vallgrafven. Vid gräfningar i senare tider skola, enligt uppgifter af äldre personer på platsen, "trappor, källare och dörrar" anträffats; äfven hafva ben och hvarjehanda järnbitar hittats, men de hafva ej tillvaratagits.

Häfdens uppgifter om fästet Brömsehus äro mycket sparsamma. Det nämnes första gången år 1366 i ett fredsfördrag mellan danske konungen Valdemar Atterdag och hertigarne af Mecklenburg för Sveriges räkning***). Detta fördrag skulle följande år bekräftas, hvarvid den svenske konungen Albrekt vid kyndelsmässan skulle infinna sig i Kalmar och konung Valdemar "i det fäste, som byggdt är vid Bröms". Sedan omnämnes fästet ej, förrän rimkrönikan****) omtalar, huru en afdelning af Engelbrekts trupper — Nils Stenssons svenner — vid ett infall i Bleking år 1436 genom öfverraskning kom i besittning af detsamma. Om förloppet härvid heter det, att Nils Stenssons svenner (förmodligen nattetid) vadade öfver grafven och kommo osedda in i portstugan. När vakten så afblåstes och fästet öppnades (på morgonen?) ryckte de fram med spända armborst mot porten, trängde sig efter någon strid in och togo fogden till fånga. Sedan fördrefvo de konung Eriks folk och satte sig själfva i besittning af fästet. Detta, som här kallas Brymshus, blef sannolikt nu förstördt, efter som dess namn icke vidare förekommer i historien. En af Svante Stures män i kalmartrakten, Sten Kristiernsson Oxenstierna, hade en tid en tanke på att åter befästa den plats, där det legat. Härom skrifver han från Hossmo den 20 augusti 1505 till herr Svante*****): "Må I veta, att jag för några dagar

---

*) *Eckerlund,* Dissertatio de pace Brœmsebroense.

**) *Kling,* Dissertatio de nomarchia orientali (1746).

***) *Styffe,* Bidrag till Skandinaviens historia etc., I, s. 49 ff.

****) Nya krönikan, v. 2421 ff. — Nils (Niklas) Stensson hörde till släkten Natt och Dag.

*****) *Styffe,* Bidrag etc. V, s. 60.

sedan var i Bleking och beskansade en holme vid Brömsebro, hvilken holme tillförene varit befäst. Tycker så, att förenämnde holme vore synnerligen lämplig till att beskärma riket och denna fattiga landsändan här nere. Hvarföre beder jag eder, att I ville väl göra och gifva mig edert öppna bref, att värendsboarne måtte gifva mig en gengärd (skatt i lifsmedel) till att befästa och föreskrifna holme mot riksens fiender försvara, eftersom detta Kalmar län hafver bevisat sig mot mig och Sveriges rike, som trogna dannemän böra göra". Huruvida något med anledning häraf blef åtgjordt, känner man ej. Sannolikt lämnades dock platsen åt sitt öde, då de ledande männen i trakten hade nog att göra omkring Kalmar, som då var i danskarnes händer.

Konungamötet 1541.

De båda nordiska konungarne Gustaf Vasa och Kristian III, som en tid efter grefvefejden haft åtskilligt otalt med hvarandra, så att de till och med misstänkte hvarandra för krigiska afsikter, funno sig dock snart föranlåtna att åtminstone till det yttre glömma allt ömsesidigt groll och åter ingå ett vänskapligt förbund, som skulle stadfästas genom ett personligt möte dem emellan. För att konungarne härvid icke skulle upptagas allt för länge, öfverenskom man, att villkoren i hufvudsak skulle uppgöras på rådsmöten, af hvilka de viktigaste höllos sommaren 1541 vid Brömsebro*). De svenska rådsherrarne synas därunder hafva bott i Grisebäck, en svensk by ej långt från gränsen.

Från svensk sida infunno sig här i slutet af maj eller början af juni riksråden Lars Siggesson (Sparre), Johan Turesson (Tre rosor), Måns Johansson (Natt och Dag) m. fl.**). Äfven Gustaf Olofsson

---

*) Följande framställning grundar sig hufvudsakligen på *Tegel*, Gustaf I:s historia, s. 130 ff., *Hvitfeldt*, Danmarcks Rigis Krønicke, s. 1515 ff., *Hildebrand*, Sveriges historia, III, s. 179 ff., *Sylvander*, Kalmar slotts och stads historia, VI, s. 165 ff., och *Granlund*, Gustaf den förstes registratur, XIII.

**) De skulle möta vid gränsen Dominica Exaudi, d. v. s. söndagen näst före pingst, eller senast på morgonen måndagen efter. Deras instruktion är af den 19 maj 1541. *Granlund*, anf. arb., XIII, s. 265 ff.

(Stenbock) skulle hafva varit med, men hans ställning såsom ståthållare i det under dåvarande osäkra förhållanden ytterst viktiga Västergötland gjorde, att han först längre fram på sommaren kunde infinna sig. Från danska sidan mötte Axel Brade (Brahe), Trued Vulfstand, Knut Gyllenstierna, Birger Trolle och mäster Jesper Brockman. Enligt sin instruktion skulle de svenska ombuden ej inlåta sig på några allvarliga förhandlingar med danskarne, förrän Konrad von Pyhy, Sten Eriksson (Leijonhufvud), Georg Norman m. fl. af rådet, som ännu en tid måste stanna hos konungen, hunne anlända. De afböjde därför danskarnes begäran om skyndsam uppgörelse, undskyllande, att de icke hade någon fullmakt därtill. Vid en konferens midsommarafton öfverlämnade de dock till danskarnes betänkande en skrifvelse, i hvilken konung Gustafs fordringar voro sammanfattade*). Med denna skrifvelse afreste genast de danska ombuden till konung Kristian, som då befann sig i Malmö.

Konung Gustafs anspråk, som bland annat gingo ut på en ersättning af 800,000 daler för omkostnader och förluster i grefvefejden samt Gotlands återlämnande till Sverige, voro väl ägnade att väcka en obehaglig öfverraskning hos konung Kristian. Sändebuden menade, att det artade sig till en bister handel; det såge ut, som om konung Gustaf nödvändigt ville hafva krig med Danmark. I ett bref af den 30 juni tillbakavisade konung Kristian själf med skärpa de svenska fordringarna såsom oberättigade men erbjöd sig icke desto mindre att låta en del af dem underställas opartiska domares pröfning. Han skulle gärna skicka sina sändebud den 18 eller 19 juli till Ronneby, om konung Gustaf då ville låta sina möta därstädes för vidare öfverenskommelser. Som konung Gustaf samtidigt i betydlig mån modifierade sina fordringar och särskildt skref ett ovanligt älskvärdt svarsbref till konung Kristian, kunde underhandlingarna vid gränsen efter någon tid återupptagas. Å Sveriges sida fördes de nu af Konrad von Pyhy, Sten Eriksson och Georg Norman**), sannolikt med biträde af de förenämnda rådsherrarne.

*) Möjligen hade von Pyhy och de andra svenska rådsherrarne då hunnit ned till mötesplatsen, medförande nya instruktioner för underhandlingarna.

**) Fullmakt och instruktion af den 10 augusti hos *Granlund*, anf. arb., XIII, s. 286 ff.

Förhandlingarna gingo nu raskare undan, hvartill väl i sin mån bidrog, att de båda konungarne hvar på sin sida närmat sig platsen för desamma. Konung Gustaf synes redan vid midsommartiden hafva kommit till Kalmar, åtföljd af gemål och barn, och konung Kristian vistades åtminstone från början af augusti i Åhus. Slutligen var man i hufvudsak öfverens, och tiden för konungarnes personliga möte bestämdes till medlet af september*). Platsen för detsamma skulle blifva Brömsebro. Konungarne skulle ej till mötesplatsen medföra större följe än 60 ryttare och 100 man till fots samt 6 af rikets råd med kanslibiträden.

Konung Gustaf, heter det hos Tegel, som utförligt beskrifver mötet, kom sjöledes från Kalmar och slog läger på en Sverige tillhörig holme (sannolikt det nuvarande Stackaskär), hvarest amiralen Erik Fleming låtit uppbygga en stor sal af trä och några små stugor**, som innan voro ståtligen klädda först med rödt engelskt tyg och sedan med rödt dubbelt taft, och därutomkring så många tjäll och pauluner (tält), dels af konungens egna, dels af rådets och ridderskapets, som kunde få rum där. Till lands hade konungen en afdelning ryttare och en fänika knektar, som lågo på ”sidlandet”. Alla fartygen, omkring 20 till antalet, galejor, bojortar och små pinkor, lågo kortade (?) mellan holmen och sidlandet med den största galejan, Draken, midt framför. Fartygen voro utrustade med svåra stycken, ”med ståndare och bulsaner”, samt bemannade med utvaldt och dugligt sjöfolk.

Tegel nämner ej, hvilken dag konung Gustaf infann sig vid gränsen, men förmodligen har det varit den 13 september. Dagen därpå kom den danske konungen med sitt råd och krigsfolk landvägen från Kristianopel och lät slå upp sitt tält på sidlandet midt emot konung Gustafs läger, ehuru på danska sidan om gränsen. Därpå begärde han, att konung Gustaf skulle komma öfver till honom, efter som de hade hvarken espingar eller båtar att fara öfver med, hvartill konung Gustaf ock samtyckte. Som gisslan

---

*) Det ser ut, som om mötet till en början utsatts tidigare; åtminstone heter det på flera ställen i Kalmar slotts räkenskaper för 1541, att en del varor nedsändes “till Grisebäcks läger, då konungen var där med allt hoffolket och förbidde kung Kristians tillkomst uti 14 dagar“.

**) Härtill åtgick 1689 st. spik (Sylvander).

sändes flera medlemmar af det danska rådet, Anders Bille, Erik Eriksson Banér till Kalö, Knut Ruuth, Lage Brahe och många andra, hvilka alla öfverlämnades åt Svante Sture till bevakning å den nyssnämnda holmen. Hertigarne Erik och Johan, som voro med på färden, fördes för säkerhets skull ombord å den stora galejan, å hvilken Jakob Bagge hade befälet, hvarjämte Per Brahe fick befallning att med krigsfolk noga vaka öfver dem.

Emellertid gick konung Gustaf i land, åtföljd af sitt råd. Vid landstigningen hände ett missöde, i det Lars Siggesson föll i sjön; man fick honom dock strax upp igen. Då konung Gustaf kom i land, möttes han genast af den danske konungen, hvilken tog honom i famn och kysste honom, sägande: "Var välkommen, käre broder och svåger!" De gingo så upp till konung Kristians tält, där en stol sattes fram utanför tältet, å hvilken båda konungarne satte sig bredvid hvarandra. De viste så allt rådet bort afsides ett litet stycke ifrån sig, så länge de talades vid, men drabanter och menige hopen och annat hoffolk veko något längre ifrån, och begges deras krigsfolk till lands höll därutanför, hvar på sin sida, och alla galejorna hade vändt sina "näbbar" till sidlandet emot konungens af Danmark krigsfolk.

När nu konungarne vid pass en timme hade talat med hvarandra, heter det, ville en af konung Gustafs stallmästare, en mecklenburgsk adelsman vid namn Caspar Töning, låta se sin skicklighet i ridkonsten och kom så ridande in på platsen icke långt därifrån, som konungarne sutto, tumlande sin häst, dock icke bättre*), än att denne slog honom ledigt af, så att det blef ett stort löje af hela hopen, som såg på. Men efter det var en tysk, som den hedern hände, så blef löjet genast stilladt, så snart de fingo veta, hvad det var för en hjälte. I en annan berättelse**) tillägges: "hvilket icke eljest hade skett, om det hade varit en svensk".

Under tiden talades konungarne vid och kommo öfverens, att

---

*) "Han försågh Skantzen".

**) Relation, huru tillgångit hafver, när begge konungarne af Sverige och Danmark möttes åter, icke långt ifrån Brömsebro Anno 1541, benäget meddelad af f. d. arkivarien friherre B. Taube efter en gammal kopiebok från 1500- och 1600-talen, saml. Danica, i riksarkivet. Berättelsen öfverensstämmer i hufvudsak ordagrant med Tegels framställning men har ett par mindre betydande tillägg till densamma.

det icke allenast skulle vara fred utan äfven förbund dem emellan, hvilket de sedan ville fullborda genom sina riksråd några dagar därefter; konungen af Danmark tillade, att han visste, att konungen af Sverige hade många förrädare, som stodo honom efter all hans välfärd, dock uti löndom; hvilka de voro, skulle han väl själf snart förnimma. Därpå stego de upp och drucko med hvarandra en gång eller två, hvarpå konung Gustaf bjöd konung Kristian till gäst i sitt läger. Men efter det var långt lidit efter middagen, gjorde konung Kristian sin ursäkt. Konung Gustaf drog då öfver till sitt läger igen, och konung Kristian återvände till Kristianopel, under det alla fartygen sköto glädjeskott.

Sedan konung Gustaf återkommit till sitt läger, anställdes där en ståtlig bankett, till hvilken äfven de danska gisslarne voro inbjudna, och konungen gjorde sig därvid lustig och glad med dem, så att de alla blefvo väl beskänkta. Särskildt hade Anders Bille ordet framför de andra och talade något öfverdrifvet om den "eviga" fred, som nu var kommen till stånd mellan Sverige och Danmark, hvarpå konung Gustaf helt saktmodigt svarade, att "evig" var en lång tid; många föreningar hade väl varit upprättade Sverige och Danmark emellan, men alltid hade ju god vilja och vänskap åter blifvit förspillda, och det var sådant mera och oftare skedt på den danska än på den svenska sidan. Därför vore väl önskandes, att äfven de å sin sida ville ge akt på allt, som kunde lända till godt naboskap och vänskap, så skulle det näst Guds hjälp ingen nöd hafva på denna sidan. Sedan banketten varat ett godt stycke på natten, fingo danskarne tillåtelse att fara hem och drogo så sin väg. Morgonen därefter kommo alla konungens af Danmark trumpetare och spelmän till konung Gustafs läger och spelade honom till ära, hvarför de erhöllo skänker och föräringar.

På tredje dagen bröt konung Gustaf upp sitt läger och begaf sig med flottan till Värnanäs, där drottning Margareta då vistades med sitt hof. Här stannade han dock endast så lång tid, som behöfdes, för att drottningen och hofvet skulle kunna komma ombord. Sedan fortsattes till Kalmar, där han kvarblef till slutet af oktober.

Efter de båda konungarnes möte vid Brömsebro, kunde förbundstraktaten definitivt sättas upp och underskrifvas, för hvilket ändamål det danska rådet infann sig i Kalmar. Enligt densamma aftalades ett anfalls- och försvarsförbund på femtio år, hvarjämte hjälp äfven

skulle lämnas mot upproriska undersåtar. Ömsesidiga tvister rikena emellan skulle afgöras genom skiljedom. Däremot måste konung Gustaf helt och hållet uppgifva sin fordran på ersättning för kostnaderna i grefvefejden, och anspråken på Gotland hänskötos till framtiden. Slutligen utfästes ett vite af 100,000 joakimsdaler för den, som öfverträdde förbundsartiklarna. Traktaten, som är uppdelad i 26 punkter och mycket ordrik, är undertecknad af de båda konungarne samt 19 svenska och 18 danska rådsherrar och framstående män; den är daterad Brömsebro in die exaltationis crucis, "som är den 15 september", 1541. Ett biafsked till densamma afslöts i Ronneby den 20 samma månad. Emellertid måste någon felaktighet förekomma i hufvudaktens datering, ty dagen "exaltatio crucis" är i den katolska kalendern den 14 september*) — Vid Brömsebro upprättades äfven en den 14 september daterad förlikningstraktat mellan Sverige och Danzig, hvarvid danskarne uppträdde såsom medlare.

"Brömsebrofördraget", skrifver en i den tidens historia väl hemmastadd författare**), röjde en åtminstone för ögonblicket uppriktig åstundan hos båda parterna att bilägga gamla tvister och bereda en fredlig framtid för de nordiska rikena, men det innehöll nästan för mycket af det goda, räknade för mycket på den goda viljan hos de båda kontrahenterna och deras undersåtar, det var i många delar alltför illa affattadt, att icke tillämpningen skulle gifva anledning till tvistigheter, och var alltför vidtomfattande. Det dröjde icke heller länge, innan traktatens ordrika paragrafer kunde betraktas som faktiskt döda, och det var nog icke endast dess förtjänst, att freden mellan rikena upprätthölls, så länge de båda kontrahenterna lefde".

Ursprungligen hade Kalmar varit utsedt till mötesplats för konungarne, och de skulle då hafva mötts där på våren, Dominica Exaudi. Konung Gustaf hade fördenskull redan i mars gifvit sin ståthållare på Kalmar slott, Germund Svensson (Some), noggranna order rörande den beramade sammankomsten, på det att allt därvid

*) Traktaten är tryckt hos *Rydberg*, Sveriges traktater, IV, s. 206 ff. samt hos *Tegel*, anf. arb., s. 334 ff., hos den senare i svensk öfversättning; originalet är på tyska.

**) E. Hildebrand i Sveriges Historia, III, s. 181 f.

skulle blifva så präktigt som möjligt*). Särskildt skulle han öfverenskomma med borgerskapet, att den stora gillestugan S:t Kristoffer blefve iordningställd, så att, "om konungen af Danmark ville tilläfventyrs understundom göra någon bankett, där då funnes i staden ett rum, som man kunde vara uti". Borgarne skulle för öfrigt anbefallas att väl förse sig med allt, som vid mötet kunde behöfvas, synnerligen öl, bröd, hästfoder, hö och annat sådant, så att de hade det redo och väl i ordning; först och sist skulle de allvarligen tillhållas att iakttaga större renlighet i staden, "än ske plägar". I medlet af maj nedsände konungen en viss Lukas Massow att tillsammans med Jöran Eriksson (Gyllenstierna) och Jöns Nilsson (båda i slottslofven på Kalmar slott) ombesörja rum och underhåll för den mängd främlingar, som väntades**). De skulle se till, att de främmande först finge de bästa härbergena i staden, hur det sedan kunde gå för konungens eget folk.

I Kalmar efterkom man på bästa vis konungens befallningar såväl å slottet som i staden***). Å slottet förságos flera rum och salar med nya golf och panel, hvarjämte tillverkades en mängd sängar, bord och bänkar; både ut- och invändigt hvitmenades hela slottet. I staden rustade man sig på samma sätt. S:t Kristoffers gillestuga blef alldeles nyinredd och så också stadens rådhus. Bryggorna vid hamnen reparerades, och nya köttförsäljningsbodar uppfördes; ja, man ombyggde festen till ära till och med "stadzens hemelhus".

Emellertid blef mötet uppskjutet, och, när det sedan ägde rum, möttes konungarne, såsom ofvan är berättadt, vid Brömsebro. Hela sammankomsten fick därigenom en vida enklare prägel, än från början var afsedt.

Att konung Gustaf likväl uppträdde med en för honom ovanlig ståt, framgår af flera omständigheter. Till rikets råd skref han i bref af den 16 mars****), att de skulle infinna sig vid det då

---

*) Konung Gustaf till Germund Svensson den 23 mars 1541. *Granlund*, anf. arb., XIII, s. 234 f.

**) Utom den danske konungen och hans råd väntades äfven sändebud från de tyska sjöstäderna, hvilka vid denna tid hade åtskilligt att förhandla med konung Gustaf.

***) *Sylvander*, anf. arb., VI, s. 175 f.

****) *Granlund*, anf. arb. XIII, s. 231 f.

beramade mötet i Kalmar och därvid "vara betänkta att skicka sig så med kläder och annat, att vi på denna sidan kunna också vara annat folk lika". Särskildt anbefalldes, att alla deras tjänare, som skulle följa med till mötet, skulle hafva samma snitt och färg på sina kläder, som konungens hoffolk. Färgen skulle vara papegojgrönt. Af sådant tyg hade konungen hemtagit så stora partier, att han "för en redelig betalning väl kunde undsätta dem, som icke så hastigt sådana färger öfverkomma kunde"*). "Huru samma kläder", tillade han, "skurna och med färger utstickade blifva, skolen I väl få besked om, det första vi kunna".

Som konungen ej medhann att få hofvets utstyrsel färdig före nedresan till Kalmar, efterskrefs dit från Stettin en skräddare, som "jämte 30 andra dylika under 10 veckors tid arbetade å slottet å hofklädningen". Af slottets fatabur uttogos och uppskuros till drottningens och de kungliga barnens behof följande persedlar: 5 mässskjortor, 1 korkåpa af gyllenduk, 1 mässhake af röd och grön damask, 1 dito af röd damask, 1 dito af röd atlas, 1 dito af rödt arnesk (tyg från Arnhem i Holland), 3 dito af siden, 1 dito af prenteverk, 1 dalmatika af half gyllenduk, 1 dito af rödt och grönt arnesk, 1 altarkläde af gyllenduk, 1 dito af väfnad med silke, 1 dito af röd atlas, 1 dito af arnesk, 1 dito af siden, hvitt, brunt och grönt, 1 altarlist af gyllenduk, 1 dito broderad med guld och sköldar (?) samt 2 gamla pellar. Tjänstemännen och krigsfolket fingo också nya mer eller mindre dyrbara kläder, somliga af rödt kläde, andra af svart eller brunt. Inalles, säges det**), uppskuros och syddes denna sommar å Kalmar slott 2000 alnar kläde. Till drottningen och hennes hofjungfrur anskaffades 1200 st. knappnålar och "tenlikor till slotzens dräkter" 3000 st. Bland annat, som inköptes för konungens räkning, nämnas också allehanda fjädrar och fjäderbuskar, hvarför till Gabriel krämare i Kalmar lämnades 5 tunnor 2 lispund af slottets skattesmör. Från Lybeck efterskrefvos 2:ne spelmän, som erhöllo i betalning 2 märker lödigt silfver hvardera.

---

*) I ett tillägg till brefvet återtager han dock sitt erbjudande "efter vi ännu icke riktigt veta, på hvad tid eller stund vi själfva bekomma kläde till vårt eget hoffolks (vår egen gårds) behof".

**) *Sylvander*, anf. arb., VI, s. 179 ff. Denne författares i vissa stycken oriktiga uppgifter äro här rättade efter slottsräkenskaperna i Kammararkivet.

Som exempel på de mängder lifsförnödenheter, som åtgingo endast vid Grisebäck, må nämnas följande varor, som ditsändes från Kalmar slott:

Salt fläsk	2 skeppund 16½ lisp.
Salt lax	2 tunnor 1 fjärding.
Skånsk sill	4 tunnor.
Torsk	1¼ tunna.
Strömming	1 tunna.
Finska gäddor	68 lisp.
Spettfisk	600 st.
Rockor	2 lisp. 14 skålp.
Berenfisk (från Bergen?)	3 lisp. 9 skålp.
Flundror	25 stig.
Torkad id	18 lisp.
Krampasill	18000 st.
Färsk fisk	11 lisp.
Skrettebröd	1 läst.
Svennebröd	2 läster 4 tunnor.
Spisbröd	3½ läster.
Herreöl	14 läster 10 tunnor.
Svenneöl	6 läster 11 tunnor.
Rostocköl	4 tunnor.
Ättika	1 tunna.
Lök	2 tunnor.
Gödoxar	2 st.
Skatteoxar	4 st.
Får	80 st.
Rökt kött	34 nötfall.
Rökta får	91 st.
Smör	3 tunnor 6 lisp. 12 skålp.

m. m.

Tager man därtill i betraktande, att konung Gustaf med hela sitt hof stannade inalles omkring 4 månader i kalmartrakten, är det helt naturligt, att slottets vanliga skatteuppbörd ej räckte till. Konungen fick därför fram på sommaren begära en särskild kostgärd*) först från närmast kringliggande härader och sedan från hela Småland.

*) Till menige man i Konga härad den 9 augusti 1541. *Granlund*, anf. arb., XIII, s. 285 f.

Brömsebro under slutet af 1500-talet och början af 1600-talet.

Under nordiska sjuårskriget omnämnes ej Brömsebro särskildt, men med tanke på det grymma sätt, hvarpå kriget fördes, och att trakten flera gånger, så t. ex. fem gånger under år 1564, genomtågades af krigshärar, kan man väl föreställa sig, att den blef hårdt hemsökt. Svenskarne sköflade på den ena sidan om gränsen, danskarne på den andra.

Redan på hösten 1563 och våren 1564 var östra Bleking utsatt för härjningar från svenskarnes sida, i det Nils Persson på Holma, en af Erik XIV:s fältöfverstar, vid nämnda tillfällen gjorde påhälsningar därstädes med några fänikor knektar och uppbådade bönder; sista gången brände han ”på 9 mils väg”. Den svåraste sköflingen öfvergick dock trakten, då Erik XIV själf fram på året 1564 företog sitt sorgligt beryktade blekingståg. Om hans framfart på den blekingska landsbygden heter det i en samtida berättelse: ”gårdarna brändes, säden på marken fördärfvades och manfolket ihjälslogs, så att ej tredje parten lefde igen”. Efter blodsdåden i Ronneby den 4 september återvände Erik skyndsamt till Kalmar och synes redan den 6 åter befinna sig norr om gränsen, där han stannade några dagar på Värnanäs. Resultatet af tåget var, att allt landet från gränsen till Ronneby var ”afbrändt och fördärfvadt”. En af grundtankarna i Eriks krigföring var nämligen att förvandla gränstrakterna till öknar, på det ej fienden genom dem skulle kunna företaga några infall i Sverige.

Vid början af blekingståget befann sig Erik den 31 augusti vid Bröms, hvarifrån han gaf ståthållaren på Kalmar slott befallning att sända till honom ”alla nödtorfter, som till ett krig behöfvas vill”. Vagnborgen (?) kunde han ej medföra längre landvägen, hvarför ståthållarne skulle låta uppbåda allmogens hästar i Möre att forsla den tillbaka till Kalmar och sedan sända den sjöledes till Lyckeby, Nättraby eller Ronneby, eller hvar konungen befunne sig.

Ej långt efter Eriks hemkomst från nämnda härjningståg, kom ordningen till den svenska sidan af gränsen att sköflas. I början af oktober s. å. framträngde här en dansk styrka under anförande af grefve Günther von Schwarzburg. Efter ett misslyckadt försök att den 12 oktober öfverrumpla Kalmar vände grefven i sin ordning skyndsamt tillbaka och var redan den 14 oktober åter på dansk

mark. Han hade dock hunnit härja vida omkring och därunder bland annat bränt för 385 bönder i Möre. Äfven 1565 härjade och brände danskarne norr om gränsen*).

Ändtligen slöts det ödesdigra kriget genom freden i Stettin 1570, hvarvid dock åtskilliga tvistepunkter lämnades oafgjorda. Detta gaf tid efter annan anledning till gränsmöten, vid hvilka man sökte förlika stridiga saker rikena emellan. Ett sådant möte hölls i maj 1572**) vid Brömsebro, i hvilket å svensk sida deltogo Nils Gyllenstierna, öfverste kansler, Hogenskild Bielke, Sveriges rikes hofmästare, och Gustaf Banér, hofmarsk; sekreterare voro Erik Mattsson och Rasmus Ludvigsson. Från dansk sida mötte Peder Bilde, Jörgen Rosenkrantz och Nils Kaas. Å detta möte förekom bland annat frågan om "tre kronor". Danskarne påstodo, att detta vapen var ett unionsvapen för alla tre rikena Sverige, Norge och Danmark, så af konung Albrekt allraförst upptaget på den tid, han skulle hafva ämnat igenom krig aftvinga drottning Margareta Danmark och Norge. Svenskarne åter påstodo, att de tre kronorna voro Sveriges enskilda vapen och sökte bevisa detta med gamla "monumenter" och skrifvelser. För öfrigt torde äfven åtskilliga tvistefrågor rörande livländska förhållanden hafva förevarit. Mötet ledde emellertid icke till något definitivt resultat, åtminstone icke beträffande "tre kronor". Denna fråga skulle därför "utföras med den process, som i Stettinska fördraget funnes specificerad, och rikena emellertid förblifva i god grannsämja". Som bekant afgjordes frågan om tre kronor först genom knäredfreden 1613.

Vid det s. k. kalmarkrigets utbrott låg vid Brömsebro såsom gränsvakt en ryttarfana på 150 man under befäl af den sedermera så bekante Peder Mickelsson (Hammarsköld). Fåtalig som denna styrka var, kunde den ej hindra danskarne, då dessa den 1 maj 1611, öfverlägsna till antalet, ryckte in öfver gränsen. Efter en

---

*) Händelserna från nordiska sjuårskrigets dagar äro meddelade efter *Westling,* Det nordiska sjuårskrigets historia, I, s. 37 f, 56, 72 f. 74, 80, 115 m. fl. ställen, och *Sylvander,* anf. arb., VII, s. 89 ff.

**) *Girs,* Johan III:s chrönika, s. 24 ff. Historiskt Bibliotek, II, s. 436 (instruktion för de svenska kommissarierna). *Rydberg,* anf. arb., V, s. 5 ("Till möte samlade svenske och danske kommissariers afsked beträffande de tre kronorna i danska riksvapnet. Avaskär 1572, maj 27"). Underhandlingarna pågingo "några dagar" både muntligen och skriftligen.

kort strid vek Peder Mickelsson tillbaka med en förlust af ett par sårade och skyndade, så fort sig göra lät, till Kalmar för att där underrätta om den fara, som hotade*). I öfrigt spelar Brömsebro ingen särskild roll under kriget.

Några år efter knäredfreden drogo förhållandena vid gränsen en tid mer än vanligt uppmärksamheten på sig och gåfvo äfven anledning till en ganska liflig skriftväxling mellan de båda nordiska konungarne Gustaf II Adolf och Kristian IV och deras förtroendemän i trakten. Å båda sidor klagades öfver våldsgärningar, begångna af gränssocknarnas inbyggare. Då den danske konungen i början af 1617 särskildt besvärade sig öfver dylika öfverfall från svensk sida, fick ståthållaren i Kalmar, Herman Wrangel, befallning att anställa ransakning härom och döma de brottsliga; samtidigt skulle han dock begära, att ett lika förfarande måtte af den danske ståthållaren i Kristianopel, Falk Lycke, iakttagas på svenska undersåtars klagomål öfver lidet våld af danskar**).

För att lättare bilägga de uppkomna gränstvisterna föreslog Wrangel Falk Lycke ett personligt möte vid Grisebäck, hvartill denne ock gaf sitt bifall. Vid detta möte, som ägde rum i slutet af maj 1617, åtföljdes Wrangel af sin ämbetsbroder å slottet Sven Månsson (Eketrä), och, "på det H. K. Maj:t, min allernådigaste konung och herre, må hafva ära och beröm utaf att han (Lycke) med sitt följe blifver väl trakterad", befallde Wrangel, att till mötet skulle från slottet nedsändas 1 åm vin och 2 tunnor stralsundsöl jämte en mängd uppgifna kryddor. Om förhandlingarna vid mötet känner man ingenting.

Närmaste anledningen till tvisterna var följande. En svensk ryttare, som påstods hafva begått ett brott mot en dansk, ehuru på svenskt område och flera år förut, hade råkat falla i händerna på Falk Lycke, hvilken låtit döma och halshugga honom, hvarpå hans hufvud satts på stegel och hans kropp begrafts under galgen. Den afrättades svenska släktingar hade då, förbittrade öfver den efter deras förmenande orättvisa domen, begifvit sig in i Blekinge, gräft upp liket och fört det till sin sockenkyrka, där de högtidligen jordat detsamma. Underrättad härom fordrade konung Kristian, att liket

*) *Larsen*, Kalmarkrigen, s. 93.

**) *Hallenberg*, Gustaf II Adolfs historia, IV, s. 671 ff, och *Sylvander*, anf. arb., IX, s. 67 ff.

skulle återföras till afrättsplatsen, och att de svenska bönder, som förgripit sig mot danska undersåtar, skulle straffas. Häröfver höll nu Wrangel enligt konung Gustaf Adolfs befallning ting med bönderna. Många dömdes till döden, men domens stadfästelse hänsköts till konungen, hvilken bestämde, att den skulle verkställas, om danskarne läte svenska undersåtar vederfaras lika rätt i sina besvär; ville ej danskarne bekväma sig härtill, skulle domens verkställande uppskjutas och de brottsliga endast tills vidare kvarhållas i fängelse. Den halshuggne ryttarens lik skulle återföras till afrättsplatsen, som ock skedde.

Till hjälp åt ryttarens moder i den rättegång, hon tänkte anhängiggöra inför konung Kristian själf mot sonens domare, nedsände Gustaf Adolf hofrättsadvokatfiskalen Anders Berg, hvarjämte lagläsaren Peder Andersson, Erik Ribbings ställföreträdare såsom domare i Sevede, Aspelands och Handbörds härader, skulle biträda de svenska bönder, som hade att klaga öfver danska öfvergrepp. Som man emellertid å danska sidan helt och hållet undandrog sig att lämna upprättelse åt förfördelade svenska undersåtar, blefvo de af Wrangel fängslade och dömda bönderna ej afrättade utan höllos endast tills vidare i förvar å Kalmar slott; efter ett år frigåfvos de utan annat straff, och därvid fick det bero.

Vid denna tid upptages Brömsebro bland de "köpingar eller marknadsplatser" under Kalmar, hvarest denna stads borgare men inga andra enligt privilegiebrefvet af den 26 april 1620*) ägde rätt att hålla bodar och i dessa "år in och år ut sälja allehanda köpmansvaror och åter af allmogen uppköpa allehanda bondevaror". Handeln fick bedrifvas hvar dag under året, men om lördagen skulle alla bönderna inom två mils afstånd vara förpliktade att hvar och en komma in till köpingen, antingen de hade mycket eller litet att ditföra. Någon större betydelse som handelsplats torde Brömsebro dock ej hafva haft. Ofta klagas öfver danskarnes intrång i handeln därstädes.

Freden 1645.

Vid början af det danska kriget 1643—45 företogos som vanligt en del plundringståg öfver gränsen. Särskildt omtalas ett dylikt

*) Kalmar rådstufvurätts arkiv.

infall på den svenska sidan af danska besättningen i Kristianopel. Denna hade de första dagarna i mars 1644 på skogsvägar genom Augerums socken lyckats tränga fram till Torsås, där den plundrade och röfvade hos bönderna, som själfva dragit i fält, endast lämnande kvinnor och barn hemma. På återvägen, som danskarne togo öfver Brömsebro, råkade de emellertid på en afdelning af bondehären, som här höll vakt. En strid uppstod, hvarvid danskarne slutligen måste taga till flykten med en förlust af 14 stupade och 4 fångar*). Under den återstående delen af kriget omnämnas inga strider från denna trakt.

Sverige hade under nämnda krig stora framgångar, men detta oroade snart dess bundsförvant Frankrike. En alltför stor och hastig utveckling af Sveriges östersjövälde var Frankrike allt annat än behaglig. Genom Torstenssons tåg mot Danmark minskades dessutom i hög grad den svenska styrka, som deltog i det gemensamma kriget mot kejsaren. Freden måste därför påskyndas, så att Torstensson kunde fås tillbaka till Tyskland. På grund häraf afsände den franska regeringen redan i mars 1644 en skicklig diplomat, sändebudet i Haag Gaspard Coignet de la Thuillerie, såsom utomordentlig ambassadör till de nordiska hofven för att erbjuda Frankrikes bemedling**). Uppehållen på många ställen, särskildt vid westfaliska fredskongressen, anlände de la Thuillerie först vid midsommar till Köpenhamn, där han dock bemöttes med misstroende och ovilja. Den danska regeringen ville för öfrigt ej, för att icke gå sin ära för nära, gifva någon bestämd förklaring öfver det gjorda bemedlingsförslaget, då det tillkomme Sverige såsom den förorättande parten att taga första steget till förlikning. Med anledning häraf beslöt ambassadören att utan uppskof begifva sig till Stockholm för att söka åvägabringa Sveriges samtycke till fred och äfven där erbjuda Frankrikes bemedling.

Kort efter de la Thuilleries ankomst till Stockholm anlände dit öfver Göteborg en nederländsk beskickning i samma ärende***).

---

*) *Sylvander*, anf. arb., IX, s. 195.

**) "Fra den franske Gesandt de la Thuilleries ophold i Norden 1644—45" i *Rørdam*, Historiske Samlinger, II. — De la Thuillerie, grefve af Courson, var född 1594 och dog 1653.

***) De la Thuillerie anlände till Stockholm den 17 juli 1644, nederländarne den 23 s. m. — Den följande framställningen grundar sig

Den utgjordes af borgmästaren i Dortrecht Jakob de Witt, medlemmen af de kommitterades rådsförsamling Andries Bicker och rådspensionären i Zeeland Cornelius van Stavenisse. En annan afdelning hade gått till Köpenhamn; dennas medlemmar voro borgmästaren i Amsterdam Gerhard Schaap, medlemmen af statsrådet Albert Sonck och hofrådet Joachim Andreæ. Nederländarnes afsikter voro i hög grad egoistiska; de ville skaffa sig bättre villkor i afseende på öresundstullen utan att själfva genom aktivt deltagande i kriget alltför mycket befordra Sveriges öfvermakt i norden. För vinnande af detta mål sökte de skaffa sig säte och stämma vid fredskongressen och erbjödo därför sin bemedling.

Den svenska regeringen hade visserligen helst önskat att utan någon främmande makts mellankomst få uppgöra saken med Danmark men gaf dock, då en bemedling nu erbjöds, sitt bifall till densamma. Någon tid därefter gaf äfven den danska regeringen sitt bifall*). Således voro de första stegen tagna för åvägabringandet af fred. Bägge de krigförande makterna hade antagit Frankrikes och Nederlands bemedling.

Sedan detta skett, fick Gustaf Horn, som förde befälet öfver de svenska trupperna i Skåne, genast fullmakt att afsluta en preliminär traktat om tiden och platsen för den blifvande fredskongressen. Dessa underhandlingar togo sin början den 7 oktober 1644, och efter någon tid kom man öfverens, att fredskongressen skulle sammanträda vid Brömsebro den 8 februari 1645; kommissarierna skulle vara fyra å hvardera sidan, ingen fientlighet skulle utöfvas på en omkrets af sex mil från mötesplatsen och båda parterna skulle äga rätt att medföra 100 ryttare såsom betäckning. På grund af den danske konungens misstroende mot den svenska regeringen vållade formen för de danska underhandlarnes lejdebref stora svårigheter. Konung Kristian förklarade till en början, att han ej kunde nöja sig med lejdebref, utfärdade af den svenska regeringen; han fordrade de franska och nederländska regeringarnas borgen för sina

---

hufvudsakligen på *Fridericia,* Danmarks ydre politiske Historie, och *Hammarström,* Om freden vid Brömsebro. Jfr. *Ellen Fries,* Svenska kulturbilder, s. 66 ff.

*) Sedan de la Thuillerie den 30 juli 1644 utverkat den svenska regeringens antagande af medlingen, återvände han till Köpenhamn, dit han ankom den 22 augusti. Den 31 augusti antogo danskarne samtidigt Frankrikes och Nederlands bemedling.

kommissariers säkerhet. Från denna fordran måste han dock afstå, då medlarne förklarade sig hvarken kunna eller vilja medgifva en sådan fordran såsom någonting alldeles exempellöst.

Redan innan dessa underhandlingar blifvit afslutade fick landshöfdingen i Kalmar, Konrad Falkenberg, befallning*) att i staden skyndsamt skaffa lämpliga bostäder åt de svenska underhandlarne och deras svit samt tillhålla borgerskapet att förse sig med allt, som härför kunde behöfvas. Därtill skulle han i förråd anskaffa allehanda viktualiepersedlar för kommissariernas underhåll. Själf ville regeringen dock från Stockholm nedsända vin, specerier och konfekt. För öfrigt skulle landshöfdingen ombesörja bekväma bostäder på 1, 1½ högst 2 mils afstånd från Brömsebro, så beskaffade, att äfven medlarne där kunde härbergeras. Särskildt lades honom härvid på hjärtat att uppsöka en plats, som af naturen vore befäst och väl belägen till försvar; antingen så att den hade en ström framför sig eller eljest hade skydd af belägenheten och kunde omgifvas med ett pålverk till säkerhet för ombuden. Å ömse sidor hyste man således misstroende till hvarandra. Såsom bostad för de svenska kommissarierna föreslog landshöfdingen två platser att välja på, den ena i Torsås, den andra i Söderåkra**), för hvilken senare regeringen slutligen bestämde sig.

En legationsstat uppgjordes, beräknad för 200 personer och 110 hästar, och därtill anslogs från Kalmar län 1300 daler s.m. af lilla tullen och accisen och 1500 daler af den s. k. riksdalershjälpen samt från Kronobergs län 4000 daler***). Till legationsmarskalk utsågs kammarherren hos drottningen Axel Turesson Natt och Dag, hvilken fram på våren 1645 blef landshöfding i Uppland, då hans plats som legationsmarskalk intogs af kammarherren Gustaf Bielke.

Till legationens underhåll skulle från Norrköping nedsändas****):

Norrköpingsöl .... 12 läster.
Siktadt rågmjöl .... 30 tunnor.

---

*) Kungl. brefvet af den 2 nov. 1644 (Riksregistraturet).

**) Kungl. brefvet af den 16 nov. 1644 (Riksr.). Landshöfdingens förslag är dateradt den 9 s. m.

***) Kammarkollegium till K. Falkenberg den 8 febr. 1645 och till Bengt Bagge (landsh. i Kronobergs län) den 22 febr. s. å. (Kammarkollegii registratur).

****) Kammarkollegium till Nils Jonsson den 30 okt. och 16 nov. 1644 samt till K. Falkenberg den 13 nov. s. å.

Gement rågmjöl	100	tunnor.
Siktadt hvetemjöl	10	„
Korngryn	10	„
Ärter	10	„

samt en skutlast malt.

Från Nyköping skulle likaledes sändas en skutlast malt, minst 150 tunnor*).

Landshöfding Falkenberg skulle från kalmartrakten anskaffa**):

Oxar	20	stycken.
Får	300	„
Höns	800	„
Smör	96	lispund.
Torrt kött	80	„
Gäss	50	stycken.
Kalkoner	30	„
Torsk	1/2	läst.
Ölättika	1/2	„
Talg	24	lispund.

Hvad han möjligen icke kunde skaffa af detta, skulle han begära af landshöfdingen i Kronobergs län Bengt Bagge.

Från Stockholm nedsändes i december 1644 med en skeppare, mot en betingad frakt af 120 daler hvit metall, följande varor "till legationens förtäring"***):

Toppsocker	300	skålpund (marker).
Mandel	120	„
Russin	100	„
Ris	120	„
Korinter	110	„
Muskot	3	„
Muskotblomma	8	„
Kanel	10	„
Nejlikor	4	„
Saffran	2	„

*) Kammarkollegium till Zakarias Olofsson den 16 nov. 1644.

**) Kammarkollegium till K. Falkenberg den 16 nov. 1644.

***) Kammarkollegium till generaltullförvaltaren Mårten Augustinsson den 20 nov. 1644 samt till K. Falkenberg den 5 dec. s. å. För de 23 första posterna betaltes något öfver 1300 daler k. m.

Peppar	40	skålpund.
Ingefära	44	„
Anis	8	„
Lemoner	1	oxhufvud.
Kapris	1	fat.
Oliver	10	kannor.
Kraftmjöl	25	skålpund.
Sviskon	250	„
Rismjöl	20	„
Gurkor	4	åttingar.
Swaden (?)	40	skålpund.
Bomolja	30	„
Pruneller	30	„
Salt lax	17	tunnor.
Salt strömming	17	„
Salt sill	17	„
Salt kabeljo	5	„
Bergensk torsk	5	„
Svensk torsk	4	„
Salta gäddor	2	„
Härsgryn (Hirs-)	2	„
Bohvetegryn	2	„
Ärter	4	„
Torra gäddor	32	lisp.
Rökta laxar	40	st.
Skruf-fisk (?)	2	fat.
Spanskt vin	2	pipor.
Renskt vin	3	stycker (!).
Vinättika	2	oxhufvud.
Franskt vin	12	„
Hafre	300	tunnor.
Kulor	2500	st.
Pauluner	2	„
Skråå (?)	8	skeppund.
Kläde	12	bultar (!).

Något senare samma månad befraktades en annan skuta med hafre, hvarför frakten uppgick till 15 daler*).

---

*) Kammarkollegium till K. Falkenberg den 18 dec. 1644.

Härmed tyckte man sig hafva väl sörjt för legationens materiella välbefinnande.

Såsom fredskommissarier uppträdde å den svenska sidan rikskansleren Axel Oxenstierna samt riksråden Johan Skytte, Mattias Soop och Ture Bielke, hvilka tidigt på året 1645 infunno sig i Kalmar, först Skytte och Soop, sedan Oxenstierna och Bielke, hvarpå alla fyra den 7 februari begåfvo sig till Söderåkra*). Johan Skytte dog emellertid här den 15 mars, och i hans ställe utnämndes till underhandlare riksrådet Ture Sparre. Till kanslibiträden voro förordnade sekreteraren i riksarkivet Israel Israelsson Fortelius och kanslisterna därsammastädes Olof Jonsson och Jonas Larsson, hvilka till "montering" för resan erhöllo 475 daler s. m.**). — Med svenskarne följde nederländska sändebudet Jakob de Witt; hans båda kamrater, Bicker och Stavenisse, hade redan i december året förut rest hem för att utverka nya instruktioner. I öfrigt infunno sig i Söderåkra flera hanseatiska sändebud, en portugisisk resident samt en stralsundisk och en mecklenburgisk sekreterare m. fl. Äfven den bekante köpmannen Louis de Geer kom dit "för att opteckia, hvad som bör tagas i acht till commerciernas stabilirung". De svenska underhandlarne togo sin bostad i prästgården och de närmast kyrkan liggande bondgårdarna.

De danska fredskommissarierna voro: rikshofmästaren Korfitz Ulfeldt, kansleren Kristen Thomesen Sehested samt riksråden Kristoffer Urne och Jörgen Sefeld, hvilka kommo med stort följe, hvaribland särskildt må nämnas förutvarande residenten i Stockholm Peder Vibe samt såsom marskalk konungens stallmästare Arendt von Kulaw (von der Kuhla). Vid färden genom Skåne och Blekinge behöfdes "fuller" hundra bondvagnar för bagaget***). De danska kommissarierna

*) Bref från Söderåkra i Ordinarie Post-Tijdender för 1645 n:r 8. — Oxenstierna hade kommit till Kalmar den 4 febr.

**) Kammarkollegium till räntekammaren den 24 dec. 1644. — Af de anslagna medlen fick Fortelius 375 daler, de båda öfriga 100 daler tillhopa. Jfr. kammarkollegium till K. Falkenberg den 23 jan. 1645.

***) Enligt Ordinarie Post-Tijdender för 1645 utgjordes den danska legationen i sin helhet af följande personer:

Korfitz Ulfeldt	med	12	tjänare	och	12	hästar,
Kristen Thomesen	"	10	"	"	10	"
Kristoffer Urne	"	6	"	"	6	"
Jörgen Sefeld	"	4	"	"	6	"

togo sin bostad i Kristianopel, där äfven de till Köpenhamn afsända nederländarne, Schaap, Sonck och Andreæ, liksom de la Thuillerie inlogerade sig*). De la Thuillerie och nederländarne uppträdde såsom medlare.

Sedan fullmakterna blifvit utväxlade, öfverenskom man genast *genom medlarne* om sättet för underhandlingarnas förande. Svenskarne hade önskat, att förhandlingarna skulle förts efter sedvanan vid gränsen mellan ombuden själfva, då medlarne endast i fall af häftiga dispyter skulle träda emellan för att sammanjämka de stridiga meningarna, men på danskarnes begäran ingick man på deras förslag att underhandla *skriftligen* genom medlarne. Med den skarpa fientlighet, som då rådde mellan svenskar och danskar, hade hvarje omedelbar *muntlig* underhandling varit omöjlig**). Snart skulle det visa sig, att det icke ens gick skriftligen.

Sedan dessa förberedelser klargjorts, höllo fredskommissarierna

---

Kommissariernas adelsmän:

Arendt von Kulaw	med	4	tjänare	och	6	hästar,
Kjeld Kragh	„	2	„	„	2	„
Siwart Brockenhuus	„	2	„	„	3	„
Tyge Below	„	2	„	„	2	„
Lauge Beck	„	2	„	„	2	„
Peter Fedh	„	2	„	„	2	„
Lauritz Below	„	2	„	„	2	„
Kristoffer Walckendorf	„	2	„	„	2	„
Mogens Friis	„	2	„	„	2	„
Olof Rosenkrantz	„	2	„	„	2	„
Sekreterare:						
Fredrik Günther (tysk)	„	1	„	„	2	„
Kristian Winter	„	2	„	„	0	„

Dessutom 60 personer och 25 hästar.

Till Kristianopel anlände enligt en uppgift (Ellen Fries, s. 6) först nederländarne, medförande en tross af 30 vagnar, några dagar senare kom franska sändebudet med 40 vagnar och sist danskarne, hvilka genom Skåne och Blekinge eskorterats af en svensk kornett med 20—30 ryttare. — Af den danska tjänstepersonalen hade de flesta rödt livré, andra grått (Post-Tijdender).

*) Den 5 febr. infunno sig i Kalmar en fransk sekreterare och en trumpetare för att notificera de danska underhandlarnes ankomst till Kristianopel. — Samma dag hade Jakob de Witt i Söderåkra en konferens med de nederländare, som åtföljt danskarne.

**) För detaljerna af underhandlingarna hänvisas till Fridericias och Hammarströms ofvannämnda arbeten.

den 8 februari 1645 sin första personliga sammankomst*). Mötesplatsen var den lilla holme i Brömsebäck, å hvilken gränsmärket är beläget. Denna holme var då genom tvänne smala träbroar, en på hvardera sidan, förenad med fastlandet. Mycket folk, hufvudsakligen danska borgare, bönder och köpmän, hade af nyfikenhet infunnit sig å platsen, hvarför medlarne föreslogo, att allmänheten borde hållas på afstånd. De svenska ombuden förklarade dock, att de ingenting hade emot allmänhetens närvaro; "de såge gärna, att hvar man finge höra på, hvad där talades, på det att de många spargerade och tryckta famos skrifter måtte med sanningen vara till intet gjorda". Då allt var klart gingo medlarne först öfver till holmen och ställde sig vid en stor rund sten — gränsmärket mellan Sverige och Danmark —, som låg å en liten kulle på holmen, hvarpå trumpetstötar gåfvo tecken åt underhandlarne. Dessa, som slagit upp sina tält på hvar sin sida om gränsen, gingo nu ut ur dessa, öfverskredo broarna och närmade sig medlarne med afmätta steg, så att den ena parten ej skulle komma före den andra. Framför medlarne stannade de och hälsade hvarandra med blottade hufvuden, "just som solen bröt fram mellan skyarna och smälte isen". Axel Oxenstierna och Korfitz Ulfeldt räckte hvarandra handen, så ock de andra kommissarierna. Därpå höll Oxenstierna ett tal på svenska, hvari kan önskade lycka och Guds välsignelse till det företag, de nu hade för händer, hvarpå Ulfeldt svarade på danska i samma anda "men mycket kortare". Sedan kommissarierna ånyo tagit hvarandra i hand, skildes de åt, och därmed var fredskongressen öppnad. Att underhandlingarna skulle blifva långvariga och svåra, var Oxenstierna från början förvissad om.

De la Thuilleries svaga helsotillstånd — han led af "en podagrisk fluss", hvarför han behöfde hvila några dagar — gjorde att underhandlingarna icke togo sin början förr än den 13 februari. Då in-

---

*) De yttre händelserna vid fredsmötet, särskildt tilldragelserna den 8 februari och 13 augusti, skildras af ett ögonvittne i bref från Kalmar, intagna i olika nummer af Ordinarie Post-Tijdender för 1645. — Att brefskrifvaren stått händelserna nära, framgår tydligen ur flera af brefven. Så t. ex. skrifver han i ett bref af den 10 mars om ett svenskt svar på en danskarnes not: "med hvilken skrift de danske nu väl skola hafva några dagars tidsfördrif och mat att tugga på". Innehållet måste således hafva varit honom åtminstone i hufvudsak bekant.

funno sig medlarne i Söderåkra, där de första mötena mellan dem och de svenska kommissarierna höllos. Vid ett af dessa möten, den 25 februari, bestämdes för medlarnes bekvämlighets skull, att de följande sammankomsterna skulle hållas någonstädes närmare gränsen. Flera gånger möttes också under mars och april medlarne och de svenska ombuden i Gabbetorp (Kabbetorp), endast $^1/_4$ mil från gränsen; dessemellan höllos möten äfven i Söderåkra.

Emellertid höll hela underhandlingen redan i början på att stranda på den skarpa tonen i de växlade skrifvelserna. Särskildt utmärker sig i detta hänseende en danskarnes skrifvelse af den 24 februari. Förgäfves hade medlarne sökt förmildra densamma, och när de följande dag kommo till svenskarne i Söderåkra, ville de högst ogärna framlämna den danska skrifvelsen, ehuru de slutligen förmåddes därtill genom de svenska ombudens bestämda fordran därpå. Förbittrade öfver skrifvelsens innehåll hemställde dessa senare till medlarne, om de kunde uttänka någon plan för underhandlingarnas vidare bedrifvande, eller om man skulle afbryta desamma. ”Danskarne”, sade Oxenstierna, ”talade i en så öfvermodig ton, att svenskarne på 100 år ej hört dess like”. Under sådana förhållanden var det klart, att underhandlingarna åtminstone icke kunde fortsättas *skriftligen*. Medlarne genomdrefvo därför, att ingen skriftväxling skulle äga rum, utan att underhandlingarna helt och hållet skulle gå genom dem; de skulle *muntligen* öfverbringa alla meddelanden parterna emellan. Underhandlingarna gingo dock mycket långsamt, hvilket ej var att undra på, då de villkor, som från olika sidor uppställdes, voro diametralt motsatta. Svenskarne fordrade den fullständigaste tullfrihet*) i Öresund och Bälten för alla sina besittningar samt som säkerhet för denna frihets framtida bestånd stora landafträdelser, särskildt Skåne, Halland och Blekinge, ”den af Gud satta gränsen mellan Sverige och Danmark”. Danskarne åter begärde återställandet af de områden, som svenskarne eröfrat under kriget, jämte krigskostnadsersättning, emedan svenskarne hade börjat kriget.

På grund af Torstenssons seger vid Jankowitz (den 24 febr.)

---

*) Man kunde å svenska sidan ej finna ord nog att uttrycka denna frihet. I svenska rådets svar till det danska den 2 mars 1644 heter det: “Hennes Maj:t vill ej tillåta någon inskränkning af svenska commerciernas frihet i Sundet under någon interpretation utan vill för sig och sina undersåtar njuta samma frihet oturberad, ocircumscriberad, olimiterad, obesvärad, ohindrad, ouppehållen“ (Geijer).

och andra framgångar för de svenska vapnen blefvo danskarne dock efter någon tid medgörligare, och så kom man i slutet af mars till enighet i tullfrågan. Sveriges, Finlands, Ingermanlands, Estlands och Livlands inbyggare skulle hafva oinskränkt rätt att med alla slags fartyg och med alla slags varor utan uppehåll, hinder och undersökningar segla genom Sundet och Bälten.

Ungefär vid samma tid framställde de svenska kommissarierna för första gången sina kraf på de sydsvenska landskapen såsom säkerhet för tullfriheten. Som denna fordran icke blott rönte starkt motstånd från danskarnes sida utan äfven i hög grad oroade medlarne, i synnerhet de la Thuillerie, beslöto de svenska underhandlarne i medlet af april att inhämta nya instruktioner, för hvilket ändamål de sände Israel Israelsson till Stockholm. Under väntan på dennes återkomst reste de in till Kalmar och uppehöllo sig där från den 15 april till den 6 maj, hvarigenom ett afbrott i förhandlingarna inträdde*). Äfven de la Thuillerie och nederländarne vistades härunder några dagar i Kalmar.

Sedan nya instruktioner**) anländt från Stockholm, återupptogos underhandlingarna den 7 maj, och möten höllos under maj och juni såsom förut dels i Söderåkra, dels i Kabbetorp. En viktig förändring inträdde härunder i nederländarnes uppträdande. Såsom nämndt hade dessa egna intressen att bevaka, hvarför de i maj drogo sig tillbaka från medlarekallet och blefvo parter, själfva underhandlande med danskarne för att i afseende på Öresundstullen aftvinga dem eftergifter till Nederlands förmån. De dittills i Kristianopel boende nederländska sändebuden flyttade samtidigt öfver till den svenska sidan, där de slogo sig ned i Påboda. Kort därpå, i början af juni, anlände en större nederländsk flotta***) till de nordiska farvattnen och förankrade i Öresund, hvarifrån den kunde utöfva tryck icke blott på Danmark utan äfven, om så skulle behöfvas, på Sverige, hvars fordran på Skåne och därmed följande delaktighet i Sundet ej

*) Äfven den första veckan i april uppehöll sig Oxenstierna i Kalmar för att där fira påskhelgen.

**) Dessa instruktioner, som föregingos af viktiga öfverläggningar i rådet, äro dagtecknade den 2 maj 1645.

***) Den nederländska flottan, som bestod af 37 örlogsskepp under amiral Witte de With, åtföljdes af ett par hundra handelsfartyg, hvilka alla under flottans skydd passerade Sundet utan att betala den sedvanliga tullen till danskarna.

var riktigt i generalstaternas smak. Det svaga Danmark passade dem där bättre än det starka Sverige.

Under tiden fortgingo underhandlingarna mellan fredskommissarierna. Den nederländska flottans uppträdande i Sundet och Danmarks rent af förtviflade finansiella ställning tvingade slutligen danskarne att äfven beträffande landafträdelserna gå de svenska fordringarna till mötes. Dessa hade dock nu i väsentlig mån modifierats. Den svenska hufvudflottan hade på grund af motiga vindar ingenting kunnat uträtta. Då därtill kom, att nederländarne började lägga sig ut för Danmark, förehållande svenskarne deras obilliga anspråk, sågo sig de svenska kommissarierna nödsakade att hemställa till drottningen, om man ej på grund af de svårigheter, som oförmodadt uppstått, skulle uppgifva något af de senast uppställda fordringarna. Fredspartiet i rådet fick härigenom större inflytande, och drottningen böjde sig för påtryckningen. Under det hon i instruktionerna från början af maj och ännu i midten af juni i hufvudsak fasthållit krafven på Skåne, Halland och Blekinge, uppgaf hon i slutet af juni helt och hållet denna fordran, uppställande vida billigare villkor, ja, hon gaf till och med sina kommissarier fria händer; de finge i nödfall nöja sig med hvad de kunde få*). Samtidigt härmed fingo de danska kommissarierna sin regerings medgifvande att handla efter omständigheterna**).

Från början af juli fördes underhandlingarna på de la Thuilleries förslag hufvudsakligen vid Brömsebro, ehuru fortfarande utan personliga möten kommissarierna emellan. Den franske ambassadören, som nu var ensam medlare, "gick utur det ena paulunet (tältet) till det andra och trakterade emellan dem". På så sätt höllos under en månads tid 10 möten vid gränsen, första gången den 7 juli, och man kom därvid öfverens om att Danmark skulle afträda Jämtland och Härjedalen, Gotland och Ösel samt Halland på 30 år; dock skulle detta landskap efter de 30 åren ej återlämnas utan fullt mot-

---

*) Drottningen till fredskommissarierna den 21, 25 och 28 juni såsom svar å deras hemställan af den 14 och 18 s. m. Det stundom framställda påståendet, att drottning Kristina genom öfverdrifven fredskärlek omintetgjort Oxenstiernas plan att redan nu göra Sundet till gräns emellan Sverige och Danmark, är alldeles obefogadt. Jfr. härom, särskildt Hammarströms anf. arb. s. 58 ff.

**) Danska riksråden till fredskommissarierna den 27 juni och 1 juli såsom svar å deras hemställan af den 16, 20 och 22 juni.

svarande vederlag. De långvariga underhandlingarna voro därmed lyckligen afslutade tack vare de la Thuilleries oaflåtliga vaksamhet för utjämnandet af uppstående meningsskiljaktigheter.

Utväxlingen af traktaterna ägde rum den 13 augusti vid Brömsebro, där man å ömse sidor infunnit sig i sina tält vid bäcken. Sedan de la Thuillerie först öfverbragt det svenska exemplaret af fredstraktaten till danskarne och sedan dessas exemplar till svenskarne, undertecknades och beseglades traktaterna i tälten både af den franske ambassadören och fredskommissarierna. Fram emot aftonen öfverfördes traktaterna till holmen i Brömsebäck af tvenne sekreterare, å svenska sidan Israel Israelsson och å den danska Kjeld Kragh, hvilka midt på holmen öfverlämnade dem till de la Thuillerie. Med högra handen mottog denne det svenska exemplaret och med vänstra handen det danska, hvarpå han, korsande armarna, utväxlade dem. Sekreterarne återförde dem så till sina principaler, och de la Thuillerie gick öfver till svenskarne, förklarande sitt medlarekall nu vara slut. En stund därefter vid pass i solbärgningen blåste trumpeterna upp, och liksom den 8 februari gingo underhandlarne i procession ut från sina tält och möttes midt på holmen. Här höll först Korfitz Ulfeldt ett tal, hvari han tackade konungen och drottningen af Frankrike samt deras ambassadör för den ifver, de hade visat för fredens tillvägabringande, försäkrande, att freden skulle obrottsligen hållas af konungen af Danmark; han slutade med att lyckönska drottning Kristina till hennes regeringstillträde. Härå svarade Oxenstierna ”med en skön och lämplig oration”, försäkrande om Sveriges vänskap. Till sist räckte underhandlarne hvarandra handen under några vänskapliga ord, hvarpå de skildes åt. Freden var sålunda ingången, och den mängd människor, som från skilda håll samlats för att åse det egendomliga skådespelet, gåfvo därvid på allehanda sätt sin glädje luft.

Äfven ett fördrag mellan danskar och holländare rörande öresundstullen underskrefs samtidigt vid Brömsebro, ehuru själfva öfverenskommelsen träffats och äfven dagtecknades i Kristianopel.

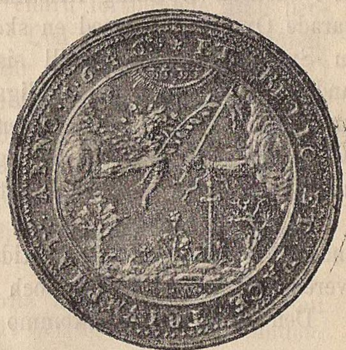
Den 16 augusti återkommo de svenska ombuden till Kalmar*),

*) Oxenstierna lämnade Kalmar den 20 augusti; dagen förut hade de öfriga ombuden och större delen af sviten gifvit sig af. Nederländarne foro med sitt eget fartyg Solen. Danskarne och de la Thuillerie reste landvägen från Kristianopel till Helsingborg och därifrån öfver Sundet till Helsingör, dit de anlände den 20 augusti.

där dagen därpå, som var en söndag, en högtidlig tacksägelsefest firades i domkyrkan. Den 7 november hölls enligt regeringens påbud en allmän tacksägelsegudstjänst rundt om i hela Sveriges rike; hög och låg, fattig och rik skulle högtidligen tacka Gud för den lyckligt och ärofullt afslutade freden.

Till minne af denna fred präglades en medalj, som å åtsidan visar drottningens bröstbild med strålkrona på nacken, omgifven af två med lager omlindade palmkvistar; omskriften är: "CHRISTINA D. G. SUE: GOT: VAN: Q: REGINA & PRINC: HÆ: M: D: F:". (Kristina af Guds nåd Sveriges, Götes och Vendes drottning och arffurstinna, storfurstinna till Finland). Frånsidan visar två ur skyar framsträckta händer, af hvilka den ena håller ett ymnighetshorn och den andra en klufven flagga och ett vid armleden fastbundet svärd; omskriften är: "ET BELLO ET PACE TRIVMPHAT: ANNO 1.6.4.5:". Medaljen, som är af 13:e storleken (15 linjer i d.) är slagen i Riga af myntmästaren H. Wulf*). Under Karl XI präglades af gravören Arvid Karlsten i hans s. k. andra regentlängd en mindre medalj öfver samma händelse; den är af 6:e storleken (9 linjer i d.). Åtsidan visar drottningens bröstbild med inskriften: "CHRISTINA REGINA". Frånsidan har två ymnighetshorn, ställda i form af ett dubbelt C omkring en upprättstående merkuriistaf med omskriften: "INTER CHRISTINAM & CHRISTIANVM". I afskärningen läses: "BROMSEBROÆ. A. 1645".

Minnespenning öfver Brömsebrofreden.

*) *Hildebrand*, Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, I, s. 265 f.

Till belöning för väl genomfördt fredsverk upphöjdes Axel Oxenstierna den 20 november 1645 i grefligt stånd och erhöll till grefskap hela Södra Möre, 11 socknar med 629 fulla hemman, hvilka gåfvo en årlig afgäld af 18,849 daler s. m. eller öfver 50,000 kronor oafsedt myntvärdets fall. Såsom välkomsthälsning hade han genast efter fredsslutet, den 20 augusti, erhållit Kongsbergs sätesgård i Åkers härad i Södermanland med 37 hemman, hvilken gåfva innan årets slut ökades med ytterligare 22³/₄ hemman. Belöningen gafs för öfrigt under den mest smickrande form. ”Rikskansleren hade”, förklarade drottningen vid hans upphöjelse till grefve, ”varit en stor minister hos en stor konung: han hade, då Gud kallat hennes fader från världen och kvarlämnat henne, ett omyndigt barn, väl vårdat och undervisat hennes ungdom; han hade, med sina medbröder, troligen tjänat sitt fäderneslånd, så att hon vid sitt anträde till regeringen funnit alla saker i ett godt tillstånd; han hade i besittning af en stor makt likväl emot henne aldrigt glömt en undersåtes plikter; han hade slutligen ökat sina förtjänster mot fäderneslandet genom att bringa kriget med Danmark till en önskelig utgång, hvilken hon i synnerhet tillskref hans förstånd, skicklighet och höga egenskaper”. Det var utan tvifvel, säger Geijer*), det ärofullaste ögonblicket i Axel Oxenstiernas lefnad. — Det var ock det sista, som förljufvades genom tacksamheten af Gustaf Adolfs dotter. — Äfven de andra fredskommissarierna belönades kungligt. Själfva sekreteraren Israel Israelsson upphöjdes i adligt stånd under namnet Lagerfelt.

Brömsebrofreden bildar en afgörande vändpunkt i Nordens historia. Dittills hade Danmark allt sedan kalmarunionens dagar intagit främsta platsen och ofta behandlat Sverige med öfvermod. Nu hade lyckan vändt sig; nu var det Sverige, som fått öfvervikten och bestämt fredsvillkoren efter sin önskan. Dess handel var tryggad genom den fullständiga friheten från all tull i Öresund och Bälten, och i Hallands besittning ägde det en säkerhet för att det ingångna fördraget skulle iakttagas. Genom förvärfvandet af Gotland och Ösel tog det ett ytterligare steg till utvidgandet och befästandet af

*) *Geijer*, Svenska folkets historia, III. — Härmed må jämföras, hvad som berättas om Ulfeldts hemkomst. Konungen, heter det, kastade vredgad fredstraktaten i Ulfeldts ansikte under utrop: „Här har du den, som du gjort den“ (Ellen Fries).

sitt östersjövälde. Gotland var för öfrigt liksom Jämtland och Härjedalen gammalt svenskt land, som nu togs tillbaka, och därmed börjar den afrundning inom naturliga gränser, som sedan fullbordades genom roskildefreden. Vinsten var denna gång af varaktigt värde.

Om de förhållanden, under hvilka våra fredskommissarier lefde i Söderåkra, får man några upplysningar i ett bref från hofjunkaren Jesper Crusebjörn till svenska legaten vid fredskongressen i Osnabrück, Johan Oxenstierna. Crusebjörn, som i juli månad 1645 besökte Söderåkra, skrifver därom bland annat följande*). Deras excellenser hafva slagit sig ned i prästgården och de närmast omkring kyrkan liggande bondgårdarna. I självfva prästgården finnas tre större rum, af hvilka rikskanslern har det ena och Ture Sparre det andra, det tredje användes till matsal. De öfriga rummen äro endast små kamrar, som marskalken och kanslitjänstemännen bo i. Endast rikskanslerns rum är tapetseradt; där hållas rådplägningar och gifvas audienser, och i öfrigt brukar rikskanslern det till sofkammare. Sängen, som står i en vrå, har sparlakan af taft; öfver bordet hänger en sammetshimmel, och stolarna ha ryggstöd och sammetsöfverdrag. Matsalen är rundt omkring klädd med rödt kläde. Där finnas fyra bord, däribland ett långt, som legaterna äta vid; ett annat användes af hofjunkarne. Legaternas bord har "ett gyllenduks täcke och himmel af fyra våder, så att ryggen hänger ifrån taket ned på golfvet". Alla, som sitta vid bordet, bruka länstolar, men endast legaterna ha öfverdrag af sammet. Mattias Soop och Ture Bielke ha hvar sitt rum i en annan gård, och sviten bor hos bönderna i nejden**).

I hushållet, tillägger Crusebjörn, hafva deras excellenser af h. k. maj:t marskalken herr Gustaf Bielke, som disponerar därutinnan; hans åliggande är att disponera om penningarna, som användas på underhållet, underrätta hofjunkarne, när någon visit eller akt före-

---

*) Historisk Tidskrift, 1895, s. 431 ff.

**) Om betjäningens livré heter det hos Crusebjörn: "Med håff-folket är så beskaffat, att somlige äro af cronan och bruka H. Maj:ts livré, som trummetaren, silfvervarteren, skenken, kutskarna tvenne, kåckarna, hofslagaren; the andra pager och lacqueier äre klädde efter sina herrars fantasie".

löper, gå för maten, presentera vattnet, bjuda till bords, taga af sista duken och se till att allting i hushållet går skickeligen och ordentligen till. Köksmästaren måste gifva honom alla veckor räkning; källarsvennen desslikes. Alla veckor går i viktualier, som mig är berättadt, ett hundrade rdr (1 rdr = 4 kronor), undantagandes vin, öl, bröd, specerier m. m. Med måltiderna går ordentligen till. När h. exc. rikskanslern lägligt är, så anrättas; när det är skedt, låter marskalken de andra h. legaterna veta det, så att de, som ej äro tillstädes, kunna infinna sig, under det att maten bäres in. De komma alla tillhopa i h. n. och exc. rikskanslerens kammare. Inemot maten skall bäras upp och marskalken kommer, "stöta" alla fyra trumpetarne, sedan stämma de in och blåsa en vers. Marskalken uppehåller sig i salen, till dess förskäraren har allt satt i ordning. Sedan följa uppassarne marskalken till h. n. och exc. h. rikskanslerens dörr och gå före honom både in och ut. Det framsättes icke mer än ett handfat. Efter bönen sätter sig h. e. rikskansleren för ändan af bordet. På högra sidan sitta främst h. Mattias Soop och h. Ture Sparre; tvärt öfver h. Ture Bielke och så, som de äro äran värda. På bordet få rum nio dubbla fat. Tallrikarna äro fyrkantiga och i hörnen gropiga, tecknade alla med vasen. Det hafver varit salig konung Karls, glorvördigst i åminnelse, servis, som under måltiden må föra h. legaterna till minnes den orätt, som jutarne oss på den tiden tillfogade. Vid hofjunkarebordet sitta kanslitjänstemännen. Eljest spisas väl på sex orter. När de slutat att äta, gifves vatten. Under måltiden brukar h. n. och exc. rikskansleren att dricka först sina kolleger till; sedan om där är någon främmande, fast han än sutte nederst vid ändan, och om tiden räcker, den ene denna, den andre den andra måltiden. Det är till förundrandes, att h. n. och exc. i sin höga ålder så kan bocka sig, som han gör. Efter måltiden sätter h. exc. sig neder på en stol och snackar.

För öfrigt har man ute på fältet slagit upp ett tält, däri de äta, när vädret är vackert.

Angående stallet upplyser C., att de af kronan hade ett spann och en förgylld vagn. Eljest hade hvar sin kaross och hästar. "När de draga till mötes, kunna de komma till vägs en fem vagnar. Till kyrkan, om det är regnväder, så åka de".

Beträffande den uppgjorda legationsstaten (sid. 54) klagade kommissarierna och deras marskalk snart, redan i febr. och mars

1645, att den var för knappt tilltagen: "deras excellenser och gode män skall falla för svårt därmed utkomma med mindre en annan förordning häröfver gjord varder". En del af de anslagna medlen, t. ex. tull- och accismedlen utfölle alltför långsamt, så att de ej kunde användas för legationens underhåll, och af det anordnade vinet hade näppeligen halfparten kommit fram. Hafre och hö till hästarna stode ej att få vid gränsen*). Under sådana förhållanden måste man i Stockholm skyndsamt vidtaga åtgärder för att afhjälpa bristerna. Landshöfding Falkenberg fick befallning att af andra medel försträcka, hvad som behöfdes, tills accismedlen utfölle, hvarjämte han skulle uppköpa nödiga mängder hö. Hafre och foderkorn nedsändes från Stockholm, en gång 400 tunnor, en annan gång 200, hvarjämte man lofvade lika mycket specerier och viktualiepersedlar, som tillförene afsändts; en sändning dylika varor afgick ock i medlet af mars. Fortfarande klagas dock öfver hvarjehanda brister; fram på sommaren saknade man särskildt vin och konfekt, hvaraf åtgången var stor på grund af de dagliga visiterna och gästningarna. För legationens behof uppköptes därför och nedsändes i medlet af juli en del äskade förnödenheter, däribland 24½ åmar 3 kannor godt renskt vin, 3 pipor spanskt vin och 8 oxhufvud blankt franskt vin**). Sedan förmärkas inga klagomål.

Kyrkoherde i Söderåkra var den tiden Olaus Holgeri Catonius, hvilken som ersättning för de olägenheter, han haft af inkvarteringen erhöll frihet från "alla extraordinarie utlagor, som nu äro eller påläggas kunna uti näst följande trenne år"***). Till minne af fredskommissariernas vistelse i prästgården skola "öfvest på väggarna i ett rum blifvit uppskrifvet så väl år och dag till denna fredshandel som alla de herrar och fullmäktige, som samma fredshandel bivistat". Denna byggnad som uppgifves hafva stått väster på gården, skall dock hafva nedrifvits 1706, hvarvid inskriptionen förstördes****).

*) Kammarkollegium till kommissarierna den 22 febr. och 30 april, till Axel Turesson den 8 febr. och 8 maj och till K. Falkenberg den 22 febr. samt 13 och 28 mars 1645.

**) Kammarkollegium till kommissarierna den 5 och 15 juli 1645.

***) *Löfgren*, Clerus calmariensis, s. 423.

****) Frigelianska saml. Uppgiften är vid midten af 1700-talet lämnad af dåvarande kyrkoherden i Torsås, Johan Wellin, hvilken 1710—1727 var komminister i Söderåkra, och kyrkoherden i Söderåkra Nils Böckert, hvilken dock först 1740 tillträdde detta pastorat. I Söderåkra kyrkoarkiv hafva ej anträffats några uppgifter om saken.

Bondefältet vid Bröms 1676—77.

Genom freden i Roskilde 1658 upphör Brömsebro visserligen att vara gränsort mellan Sverige och Danmark, men därför undgår det ännu icke fullständigt de faror, en dylik plats lätt kan blifva utsatt för. Särskildt under kriget 1675—79 tedde sig förhållandena i trakten mycket oroliga, i det de s. k. snapphanarne foro svårligen fram därstädes.

Riksrådet Ebbe Ulfeldt hade då i uppdrag att sörja för försvarsverket inom Kalmar län, men stora svårigheter mötte honom härvid på grund af den fattigdom, som rådde öfverallt inom länet. Kraftigt understöddes han emellertid i sina sträfvanden, i synnerhet hvad Södra Möre angår, af dess duktige och verksamme fogde, Nils Ströman (senare adlad Ehrenström), hvilken samlade omkring sig en skara möreböuder, det s. k. *Bondefältet*, hvarmed han troget höll vakt längs kusten och blekingsgränsen. Sitt hufvudkvarter hade Ströman, åtminstone tidtals, vid Bröms (namnet *Brömsebro* användes ej i den tidens handlingar), där "den möriska bondevakten" synes hafva gjort god nytta*). Särskildt afvände den sommaren 1676 ett af snapphanarne tillämnadt anfall på öfverstelöjtnant Gååses gård i Värnaby. Den 23 augusti samma år grepos vid Sprattlebo, en gård nära Bröms, tre snapphanar, hvilka af Ströman fördes till Kalmar, där de dömdes till stegel och hjul såsom "mandråpare, röfvare och förrädare mot den ed, de såsom svenska undersåtar svurit Sveriges konung och land". De dömda voro Markus Blom, svensk tullnär i Kristianopel, samt bonddrängarne Per Persson från Rödeby och Lars Nilsson från Fridlefstad. Särskildt synes Markus Blom hafva varit fruktad af möreborna, hvilka under rättegången sände ett särskildt ombud, Per Svensson i Lilla Hyltan i Torsås socken, till rådstufvurätten i Kalmar och bådo, att Blom såsom en öfverdådig skälm icke skulle komma lös igen, "utan de måge blifva honom kvitta och entledigade, emedan, om han ställdes på fri fot igen, så vore befruktandes, det han torde hos dem uti Södra Möre många skälmstycken anstifta". Vid uppforslingen från slottet till rådhuset rymde de från stadsgevaldigern

*) Följande framställning grundar sig hufvudsakligen på *Sylvander*, anf. arb., IX, s. 272 ff. Citaten ur Ulfeldts bref äro hämtade ur nämnda arbete, då förf. ej lyckats få reda på den af S. omtalade ulfeldtska brefsamlingen.

men eftersattes af ryttare, som upphunno dem 1/8 mil utom staden. Genom Strömans vaksamhet upptäcktes äfven en förrädisk brefväxling mellan inspektoren på Värnanäs och en borgare i Ronneby.

Fram på hösten 1676 uppsattes genom utskrifning af hvar 6:e man bland allmogen en större bondehär för att användas mot Kristianopel, som under sommaren kommit i danskarnes händer, men företaget misslyckades genom befälhafvarens, landshöfding Konrad Gyllenstiernas, obetänksamhet att låta locka sig till stormning utan därtill dugande krigsfolk eller artilleri (nov. 1676). Som besättningen i Kristianopel kort därpå erhöll förstärkning, måste planerna mot staden tills vidare uppgifvas, och allmogen hemförlofvades.

Ulfeldt, som uppgjort planen för infallet i Blekinge, klandrar skarpt Gyllenstierna, därför att han ej inväntat de förstärkningar i belägringsskytt och öfvadt krigsfolk, som Ulfeldt enligt den uppgjorda planen höll på att samla för detta ändamål. För att härunder vara Kristianopel närmare hade Ulfeldt i början af november tagit sitt hufvudkvarter vid Bröms, dit han sökte sammandraga alla disponibla trupper i kalmartrakten. Men på grund af penningbrist och underlydandes motvillighet gick det långsamt med truppernas utrustning. Ulfeldt, som brann af begär att komma i väg från Bröms, klagar bittert öfver vederbörande i Kalmar; särskildt är han missbelåten med öfverkommendanten på slottet Erik Leijonhielm, hvars "utlofvade flit så länge studsar". I bref från Bröms af den 11 november vänder han sig därför i stället till kommendanten i staden Gustaf Tungel och ber honom påskynda det i Kalmar varande krigsfolkets utrustning och aftåg. Bland annat skulle Tungel lämna penningar, som Ulfeldt "hos kontrahenterna efterlåtit", till generalmajor Sanitz' ryttare, af hvilka en stor del ännu saknade utrustning; de finge då självfva bäst de kunde förse sig med hvad som fattades, "så att de icke dröjde utan cito citissimo marscherade med deras standarer". Allt krigsfolket skulle därtill förses med en half månads kost på vägen. De ryttare, som kommit öfver från Tyskland, skulle skyndsamt hopsamlas och afsändas samt lämnas likaledes, hvad kläder och penningar som kunde åstadkommas; det öfriga finge anskaffas på vägen, såsom från Ronneby eller annorstädes, men ryttarne finge ej uppehållas härmed utan skulle cito citissimo aftåga. Järnstyckena och rustvagnarna skulle skyndsamt utredas och "icke uppehållas med så många lama excuser", m. m. i samma stil.

Sedan landshöfding Gyllenstierna efter sitt misslyckade anfall

på Kristianopel återvändt till Kalmar, anmodade Ulfeldt honom att ombestyra utrustningens fullbordan, men landshöfdingen ursäktade sig med att slottskamreraren icke hade några penningar därtill. Egentliga skälet synes dock hafva varit, att han af fruktan för ett danskt anfall på Kalmar ej ville släppa krigsfolket från staden. Högeligen förtörnad öfver landshöfdingens invändningar, gaf Ulfeldt då i ett bref, dagtecknadt hufvudkvarteret Bröms den 23 nov., med stor skärpa luft åt sin förbittring, "förundrande sig högeligen, huru han (slottskamreraren) kommer till sådant att säga, i betraktande han ögonskenligen sett såväl min till Mühlenbruch som tullnären Walrof gifna revers på penningarna och vet, att de stå under hans disposition". Ulfeldt hade nämligen mot revers i eget namn lånat 400 rdr af handlanden Mühlenbruch och tullförvaltaren Wallrawe i Kalmar och ställt dessa penningar till slottskamrerarens disposition för truppernas utrustning. "Hvad eljest Sanitzfolket vidkommer", tillägger Ulfeldt i sitt bref, "så har man den säkra kunskap, att folket ej så mycket sjuknar, som herr landshöfdingen förmäler; vill önska, att jag hade öfverste Tungel tillbaka, efter jag ser honom där å orten ingen hjälp hafva att vänta. Kunnandes jag ej tillfyllest eftertänka, att Kungl. Maj:ts och Kronåns tjänst skall studsa för några partikulierers rädsel och banghet, väl vetandes ingen fiende i år vara för Kalmar att vänta, efter fienden sådan styrka ifrån sin armé ej kan detachera, samt dessutom 16 stora och små örlogsskepp nu ifrån Stockholm under vägen till Kalmar äro".

Oaktadt alla dessa svårigheter fick Ulfeldt i början af 1677 en liten här samlad vid Bröms, hvilken sedan förstärktes med en del andra trupper under Johan Gyllenstierna och bröderna Hans och Axel Wachtmeister, hvartill slutligen kom den från Möre ånyo uppbådade allmogehären under Ströman, 2000 man stark. Bondehären anfördes i öfrigt af sina fogdar och länsmän eller andra bygdens mera framstående män; till krigspräster hos allmogen hade domkapitlet förordnat komministrarne i Högsby, Ryssby, Ljungby och Torsås, öfver hvilka kyrkoherden i Söderåkra, Holger Catonius, skulle hafva öfverinseendet såsom "director"*). Högsta befälet öfver hären

*) Kalmar domkapitels bref till de nämnda prästmännen den 24 oktober 1676 (Domkapitlets arkiv). — Kyrkoherden Catonius sökte i skrifvelse af den 26 s. m. undanbedja sig uppdraget, men domkapitlet, som icke hade någon annan att sätta i hans ställe, förnyade redan den

i dess helhet öfvertogs af Johan Gyllenstierna, hvilken uppbröt från Bröms den 9 februari 1677, dragande in i Blekinge för att närmast eröfra Kristianopel. Denna gång hade man bättre tur, och staden gaf sig den 23 febr., hvarpå dess fästningsverk slopades; efter någon tid upphäfdes äfven dess stadsrättigheter. Under detta fälttåg hade Möres allmoge betett sig så tappert och troget, att det till och med ådrog sig konungens synnerliga uppmärksamhet, hvarför han fann sig föranlåten att till densamma afgifva en offentlig tacksägelse. Konungens bref härom, dagtecknadt Wä den 24 mars 1677, blef allmogen delgifvet vid 1677 års sommarting och "posteriteten till evig åminnelse in originali uti häradskistan till förvaring inlefvereradt"*).

Att trakten vid Bröms under genommarscherna och särskildt då hufvudkvarteret var förlagdt dit skulle vara utsatt för åtskilliga obehag, är naturligt. Gästgifvaren därstädes Nils Katt klagar också vid 1677 års sommarting i Södra Möre**), att alla gärdesgårdar å hans hemman då blifvit uppbrända, 2 tunnland utsådd vinterråg alldeles nedtrampad, ängen förstörd af eld vid krigsfolkets kojor och 15 häckar hö borttagna, allt utan betalning. Liknande klagomål framföras af andra hemmansägare i trakten.

Fram på sommaren 1677 ville man rikta ett kraftigt anfall mot snapphanarne och uppbådade därför ånyo bondehären. Under anförande af landshöfding Gyllenstierna och presidenten i Kalmar rådstufvurätt Erik Ehrenklo ställdes färden mot Ronneby. Men ju närmare man kom denna plats, dess mer upprorisk och trotsig visade sig allmogen, och slutligen, den 11 juli, vände hela hären om utan att hafva växlat ett enda skott med snapphanarne, lämnande landshöfdingen och presidenten åt deras öde. Äfven denna gång togs vägen öfver Bröms, där hären uppehöll sig några dagar, åter till obehag för Nils Katt, som klagade, att han då led "en jämmerlig

---

27 sitt förordnande för honom. — I sin skrifvelse till domkapitlet klagar Catonius bland annat: "Jag hafver denna tiden varit flyktig för fienden, att icke allenast mitt hushåll är därigenom förskingradt vordet, utan af fruktan för fienden hafver jag med min hustru och mina barn måst fly ifrån den ena orten till den andra".

*) Norra Möres tingsprotokoller 1677 enligt utdrag i Löfgrenska samlingarna.

**) Södra Möres tingsprotokoller 1677 enligt utdrag i Löfgrenska samlingarna.

stor skada både på säd och hö, som dels blifvit uppätet, dels förtrampadt".

Från de öfriga krigsåren nämnes ingenting särskildt om Bröms, ej heller har där sedan timat några i historiskt hänseende anmärkningsvärda händelser.

Källor.

Anrep, G., Svenska adelns ättartaflor.
Eckerlund, Joh. Fr., Dissertatio de pace Brœmsebroensi (1821).
Fridericia, J. A., Danmarks ydre politiske hist. 1635—1645.
Fries, Ellen, Svenska kulturbilder.
Frigelianska samlingarna å Kalmar allm. läroverks bibliotek.
Girs, Aegidius, Johan III:s krönika.
Granlund, V., Konung Gustaf I:s registratur.
Hallenberg, J., Gustaf II Adolfs historia.
Handlingar rörande Skandinaviens historia.
Hammarström, Aug., Om freden vid Brömsebro 1645.
Hildebrand, B. E., Sveriges och svenska konungah. minnespenningar.
Hildebrand, E., Sveriges historia.
Historiskt bibliotek 1876.
Historisk tidskrift 1895.
Hvitfeldt, A., Danmarks riges krönike.
Kling, Dissertatio de nomarchia orientali (1746).
Larsen, Axel, Kalmarkrigen.
Löfgren, N. J., Kalmar och dess stift i Småland.
Löfgren, N. J., Clerus calmariensis.
Löfgrenska samlingarna i vitterhetsakademien.
Nya rimkrönikan.
Ordinarie Post-Tijdender 1645.
Rydberg, S. O., Sveriges traktater.
Rördam, Holger, Historiske samlinger och studier.
Sjöborg, N. H., Blekings historia och beskrifning.
Styffe, C. G., Bidrag till Skandinaviens historia.
Sylvander, G. Volm., Kalmar stads och slotts historia.
Tegel, E., Gustaf I:s historia.
Westling, G. O. Fr., Det nordiska sjuårskrigets historia (Hist. bibl.)
Västgötalagen.

Dessutom egna anteckningar ur riksarkivet och kammararkivet, särskildt för åren 1541 och 1644—45.

Pesten i kalmartrakten 1710—1711

af

Fabian Bæhrendtz.

Många och svåra voro de olyckor, af hvilka vårt land träffades i tolfte Karls dagar, och ej minst var Kalmartrakten därunder utsatt för hemsökelser. Till krigets olyckor kommo hunger och pest och bortryckte mångenstädes bortåt hälften af befolkningen, ja stundom mera. Svårast hemsöktes vårt land i detta hänseende under åren 1710—1711.

Smittans införande till Kalmar skildras af prosten N. J. Löfgren i hans arbete "Kalmar och dess stift i Småland", andra häftet, sid. 126, efter samtida anteckningar*) på följande sätt: "Anno 1710 vid begynnelsen af september månad ankom i Kalmar sund kronoskeppet Halland — — —, på hvilket öfverskepparen Anders Klockare, som under vägen varit uppe i Stockholm, därest pesten några månader tillförne antänd var, samt underskepparen Erik Kruskopp sjuke lågo. Desse bägge skeppare uppfördes sjuke i staden till stadsfiskalen Peter Tingbergs änka, hustru Brita Andersdotter, som var vårt tjänstehjon Malin Jakobsdotters stjufmoder, boende på Udden vid stora gatan, därest desse bägge skeppare afledo den 4 september. Denna fattiga änka hade inga lakan till att efter vanligheten hänga öfver liken, hvarför begärde hennes stjufdotter, bem:te Malin, af min k. moder att till den ändan några lakan få låna, som hon ock strax bekom. Några dagar därefter, när hon dem otvättade hembar, hof hon dem

*) Anteckningarna äro gjorda af d. v. studenten, sedermera kyrkoherden i Vissefjärda Karl Beckstadius, en son till kantorn vid domkyrkan Nils Karlsson Beckstadius.

i en slagbänk, därest de tre mina yngsta systrar lågo och sofvo om morgonen vid pass kl. 6, hvilka ock en tid därefter begynte sjukna och flera med sig smitta, så att inom 29 dagar åtta personer af denna farliga smittosot i vårt hus undanryckte blefvo. Emellertid då icke allenast ofvannämnda änka den 18 september var död blifven utan ock åtskilliga andra, som under den tid, de tvenne skepparne sjuke eller döde lågo, i hennes hus varit, strax därefter afledo och man visshet hade om pestens grasserande i Stockholm, blef efter den loflige magistratens befallning bemälda änkas hus tillspikadt. Icke desto mindre ville man än i Kalmar icke väl tro, att pesten hade där tagit sin bedröfliga begynnelse, förrän han mina k. föräldrars hus angrep och där så ynkeligen grasserade. Vårt hus blef då tecknadt med ett hvitt kors öfver porten och vakt därvid utställd".

Under den tid, farsoten rasade som värst, sept. 1710—febr. 1711, dogo i Kalmar 475 personer*), nämligen i sept. 12, okt. 69, nov. 156, dec. 161, jan. 66 och febr. 11; sedermera förekommo på våren och sommaren blott enstaka dödsfall. Största antalet dödsfall inträffade den 27 november, då 17 personer afledo. (Uppgifterna afse öfverallt i denna uppsats endast *stadsförsamlingen*, ej slottsförsamlingen).

För jämförelse meddelas uppgift om antalet födda och döda under åren 1701—1715**):

År	Födda	Döda
1701	67	66
1702	76	60
1703	84	54
1704	67	170
1705	80	120
1706	67	67
1707	82	59
1708	75	49
1709	69	103
1710	54	447
1711	63	114

*) År 1703 hade Kalmar enligt Sylvander, Kalmar stads och slotts historia, III, sida 510, 1632 invånare. Före pestens uppträdande år 1710 torde väl invånarantalet något hafva öfverstigit denna siffra.

**) Kalmar domkyrkas längder öfver födda och döda.

År	Födda	Döda
1712	65	33
1713	82	30
1714	79	41
1715	78	41

På grund af domkyrkostyrelsens*) beslut af den 6 oktober 1710 fick under pesttiden intet lik begrafvas i domkyrkan, utan ”skulle de ur staden hafvas, till dess den smittosjukdomen upphörer och sig stillar, då vederbörande, som så behaga, kunna låta sina döda återföras och i sina grifter nedsättas”. På grund häraf begrofvos samtliga döda denna tid å den nu s. k. gamla kyrkogården, hvarest åtminstone på 1750-talet funnos åtskilliga grafstenar öfver personer, som 1710 eller 1711 aflidit i pesten. Afbildningar af dessa grafstenar, afritade år 1754, lämnar prosten Frigelius i Madesjö, förut lektor i Kalmar, i sina å högre allmänna läroverkets bibliotek befintliga samlingar. Särskildt må nämnas handlanden Sven Rosenhagens vackra grafsten, å hvilken ses en trädgård inom en lagerkrans. Öfverst å densamma läses: ”Här under ligger begrafwen sal. hr handelsman Swen Rosenhagen, död den 7 decemb. A:o 1710 och des k. hustru Anna Maria Utterbom samt des 8:ta barn, 6 döde; wars siälar Gudh evinnerligen frögde — Anno 1714”. — Å andra, enklare stenar läses: 1:o ”Manibus Wittianis sacrum. A:o MDCCX die 22 Novem”. 2:o ”Militi christiano pio Joh. Sigteon mar. charis. hoc memor. monum. uxor moestis Christ. Zaltzav die XXIV Decemb. An. MDCCX posuit”. 3:o ”Her under liger begrauen salig Rudolph von Schotings k. hustru sal. Anna Mühlenbruch, afsomnade den 18 Jan. A:o 1711”. 4:o Hær hwilar cantor scholæ och stadsklåckaren Nils Beckstadius med sin k. hustru Elisab. Törning och 3:e döttrar. Afsomnade in Octob. A:o 1710”. 5:o Her ligger begrafuen sa: h. rådman Marcus Kielman och des k. hustru Elisabet Britt, afsomnade den 18 nov. A:o 1710”. — Samtliga ofvannämnda personer med undantag af kantor Beckstadius hade familjegrafvar i domkyrkan.

Ett enda lik begrofs under pesttiden i domkyrkan, nämligen amiral Werner von Rosenfelts. Denne, som 1711 aflidit i Karls-

*) Vid sammanträdet voro närvarande: landshöfdingen A. C. de la Gardie, biskopen Nikolaus Brauner, consistoriales och landskamreraren Johan Leuchovius. Kalmar domkapitels protokollsbok från 1710.

krona, fördes därifrån till Kalmar för att nedsättas i familjegrafven i domkyrkan. Sin plikt likmätigt förbjöd domkapitlet detta — äfven från regeringen hade nämligen utgått förbud mot begrafning i kyrkorna —, men sedan det blifvit styrkt, att R. ej aflidit i pesten, och kungliga rådet anbefallt begrafningen, fick liket ändtligen nedsättas i familjegrafven i domkyrkan*).

Gymnasium och skola upplöstes redan den 5 okt., och för att icke skrämma folket och såmedelst möjligen hindra tillförseln af lifsmedel påbjöds, "att med ringningar för dem, som nu uti denna smittosamma sjukdomen aflida, skall till någon tid uppehållas; men skulle någon förnäm person af särdeles stånd och värde aflida och dess anhöriga ringning ändteligen påstå, så kan ock sådant dem emot betalning tillåtas**). Alla 'likprocesser', bröllop och samkväm skola upphöra samt bärklädens och bårkappors brukande till någon tid aflåtas, till dess Gud med den smittosamma sjukdomen behagar förskona, efter i vidrigt fall lätteligen ske kan, att den smittosamma sjukdomen kringföres och mer och mer itändes och utsprides".

Emellertid var det svårt nog att förmå allmänheten att iakttaga nödig försiktighet. Särskildt klagades i domkapitlet, "att grafvarna, hvaruti de dödas lik nu nedsättas, som af den här i staden grasserande farsoten aflida, icke blifva nog djupa gräfna eller väl med jord tillslutna, hvaraf stank och ond luft till våren kan förorsakas". Domkapitlet beslöt fördenskull***), att man skulle vända sig till landshöfdingen för att få missförhållandet afhjälpt.

Från Kalmar spred sig farsoten med oerhörd hastighet till kringliggande orter, i synnerhet norrut. I Förlösa socken började den redan i september 1710, då bonden Jon Bosson i Melby insjuknade. En söndag begrofs i denna lilla församling icke mindre än 28 lik, och det påstås, att ända till 700 personer här skola aflidit i pesten. I Ryssby s:n började den först i november 1710 men varade ända till december följande år. I Åby s:n dogo från den 30 oktober 1710 till den siste november 1711 nära 700 personer, i Fliseryds 200, i Högsby och Långemåla blott på en månad 411 st. o. s. v.

Söderut lär sjukdomen varit något lindrigare. I Arby s:n yppa-

---

*) Kalmar domkapitels protokoll af den 1 mars och 6 april 1711.

**) Domkapitlets protokoll af den 5 okt. 1710 och Domkyrkostyrelsens protokoll af den 6 s. m.

***) Domkapitlets protokoll af den 29 nov. 1710.

des den först i ett båtsmanstorp under Glömminge och i Hagby i Yxneberga by*). I dessa tvänne socknar dogo något öfver 200 personer, "hvilket var mycket nog men intet emot den afgång att räkna, som i andra församlingar skedde medelst denna svåra landsplåga".

Äfven på Öland rasade farsoten förfärligt. Där föregicks den af en svårartad mässlingsepidemi, i hvilken en ovanligt stor mängd barn dogo: i den lilla Gräsgårds församling ensamt 32. Detta var i början af 1710. Mot slutet af oktober kom pestsmittan och spred sig nästan på en gång till alla socknarna**). Under december och januari var den som våldsammast men aftog redan under februari och mars för att fram på sommaren (1711) alldeles upphöra. Man gjorde här den iakttagelsen, att sjukdomen, då den en gång fått insteg i ett hus, inom några dagar bortryckte alla, som voro mottagliga för densamma; de kvarlefvande voro sedan skyddade. Dödsfallen voro här som på fastlandet ytterst talrika. I Gräsgårds socken dogo under 10 veckors tid 344 personer; "intet hus var behållet, som icke någon dödde ifrån, undantagandes prästgården", heter det i församlingens kyrkobok. I Kastlösa s:n dogo 327 personer och i Wickleby 209. Från Runstens s:n finnas antecknade för januari—mars 226, från Hulterstad för december—mars 164 o. s. v.

Att lämna fullständiga uppgifter om pestens härjningar här i orten är omöjligt, då man endast på få ställen har fullständiga kyrkoboksanteckningar från denna tid. Dödsfallen voro för många och oron och förvirringen för stora, för att vederbörliga anteckningar skulle kunnat ske. Många träffades döda på vägar och stigar, i skogar och dylikt och begrofvos naturligtvis mången gång, utan att man tog närmare reda på hvem den döde i lifstiden varit, än mindre gjordes anmälan om dödsfallet hos prästerskapet. Inom detta själf skördade pesten många offer, i synnerhet på Öland. Här bortrycktes under pesttiden***) kyrkoherdarne Nikolaus Moræus i Böda, Gerhard Petri Böckert i Högby, Mattias Andreæ Gyræenius i Källa, Johannes Sylvinus i Löt, Johannes Erici Gresilius i Gärdslösa, Daniel Brusenius i Runsten, Johannes Roselius i Torslunda, Daniel Johannis Medelius i Segerstad, Olof Roselius i Smedby och Daniel Beckstadius i Kast-

---

*) Arby kyrkobok 1710—1711.

**) *A. Ahlqvist*, Ölands historia, I, s. 240 f.

***) *A. Ahlqvist*, anf. arb., I, s. 242 not.

lösa samt komministrarne Aron Passenius i Föra, Nikolaus Lothigius i Alböke och Petrus Johannis Bois i Högsrum. Å fastlandet dogo*) kyrkoherden Nils Svebilius i Vissefjärda, komministrarne Antonius Hallberg i Halltorp, Olaus Agrell i Kalmar, Elias Hasselqvist i Åby och Petrus Sundelius i Mönsterås, hospitalspredikanterna i Kalmar Petrus Orrhan och Bengt Hasselqvist samt pastor Erik Philander, rektor scholæ i Kalmar.

Prästerskapet blef af regeringen anbefalldt att på allt sätt hindra smittans utbredande. Ingen, som aflidit i pesten, hette det i en förordning, finge begrafvas i kyrka eller kyrkogård. Genom detta stränga påbud uppstod emellertid ett ännu svårare ondt; många dolde ofta flera dagar liken i sina hus och nedsatte dem om nätterna i löndom å kyrkogården. Härigenom spreds smittan så mycket hastigare. Genom en tyst öfverenskommelse mellan prästerskapet och församlingsboarne öfverträdde man därför snart regeringens förbud; de döda begrofvos å kyrkogårdarna, hvarvid liken så vidt möjligt öfvertäcktes med ett tjockt lager af kalk.

Den sjukdom, som anställde så förfärliga härjningar, var *den s. k. orientaliska pesten* eller *böldpesten***). Den hade första gången uppträdt i Europa under 6:e århundradet e. Kr., då den på ett ödeläggande sätt hemsökte det grekiska kejsardömet, värst rasade den dock vid midten af 14:e århundradet i form af den beryktade *digerdöden*, hvarunder den första gången nådde Skandinavien. Sista gången hemsöktes våra landamären af densamma just 1710—1711. — Ingen farsot uppvisar så stark dödlighet som denna.

*) Clerus calmariensis.

**) Om sjukdomens beskaffenhet har kyrkoherden Olaus Græsilius gjort följande anteckning i Förlösa kyrkobok: "De, som sjuka blefvo, fingo bölder under armarna, i sätet eller på axeln, dessutom, sedan de voro döda eller rätt som de skulle dö, syntes bruna fläckar på kroppen af dem". Jfr. Nordisk familjebok, art. "pest".

Planscher och kartor.

1:o. *Brömsebro* från väster, efter fotografi, tagen år 1902. Vägen öfver brohvalfven är gamla vägen till Kristianopel. Kungsstenarna synas ej; de ligga dolda bland buskarna öster om nämnda väg midt emellan brohvalfven. Sida 35.

2:o. *Brömsebro* från norr, efter fotografi, tagen år 1902. Vägen är gamla vägen till Kristianopel. Kungsstenarna synas ej heller här; de ligga dolda bland buskarna till vänster.

3:o. *Kungsstenarna* vid Brömsebro från öster, efter fotografi, tagen år 1902. Endast den ena af stenarna synes; den andra skymmes af busken till vänster. Öfverst ser man gamla vägen till Kristianopel.

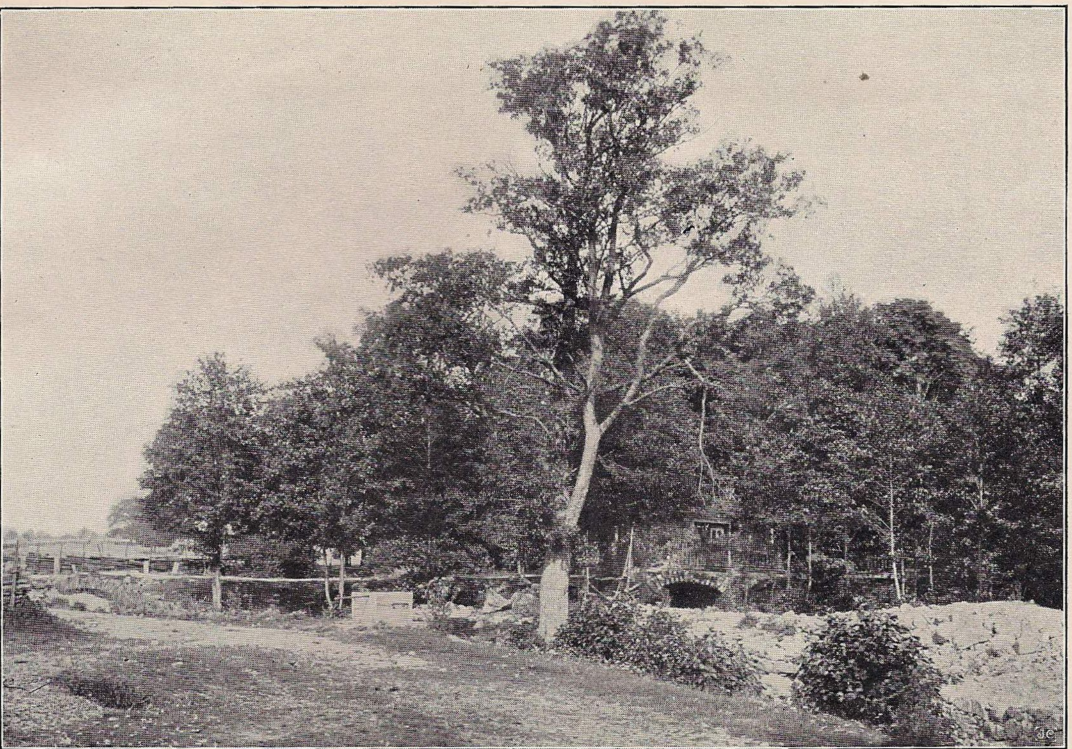
4:o. *Brömsehus* från sydväst, efter fotografi, tagen år 1902. Till höger synes södra vallgrafven, i förgrunden en sank äng. Sida 37. — Ruinerna af Brömsehus kallas stundom Brömsevall. Jfr. sida 36, not ***).

5:o. *Brömsebäcks nedre lopp* med kust och skärgård vid dess mynning efter utdrag af "karta öfver Sjöbygds classens utägor uti Christianopels socken, Östra härad och Blekinge län, afmätta åren 1752—53 och 1754 af Conrad J. Enström genom Henr. G. Malmsten, men hemmanen emellan delade år 1795 af Carl Ulric Ekorn". (Blekinge läns landtmäterikontor). Kartskissen är benäget meddelad af förste landtmätaren m. m. A. Bentzer. — Bokstäfvernas betydelse: **A** = Brömsebro. Å kartan är ej den lilla holmen i bäcken utmärkt. **B** = Gamla vägen till Kristianopel. **C** = Brömsehus. **D** = Ungefärliga platsen för konungamötet 1541. Sida 41 f. **E** = Gustaf Vasas läger 1541. Sida 41. Bokstäfverna **A**—**E** äro tillsatta af författaren.

6:o. *Karta öfver Brömsehus* (plan och två profiler), efter uppmätning år 1904. **A** = Åker på borgkullen. **B** = Vallgraf. **C** = Vall. **a** = Sank äng. **b** = Vattenytan i bäcken. **c** = Åker; här har konungamötet 1541 sannolikt ägt rum. **d** = Vattenytan i bäcken.

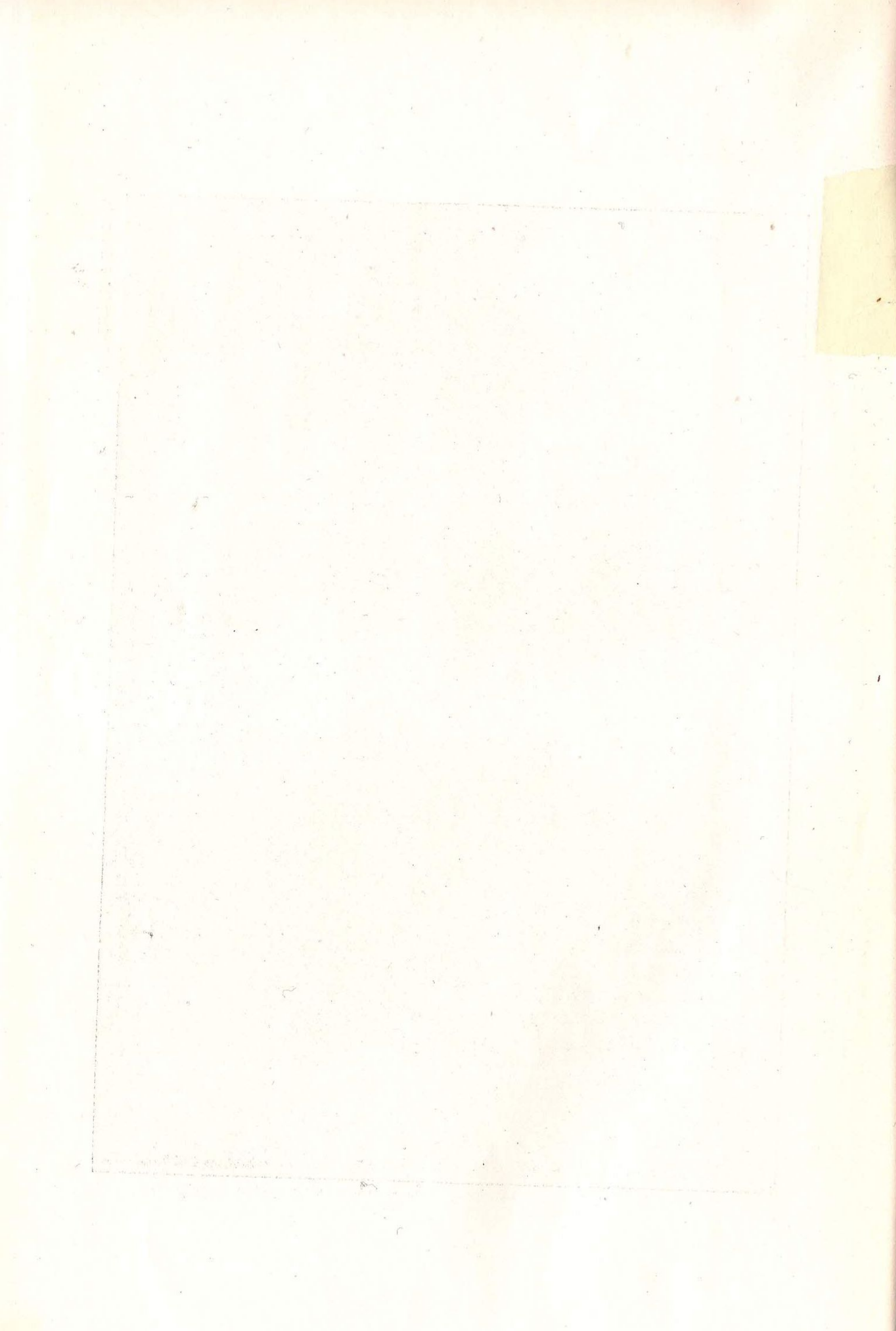
Å sida 37 rättas "6—8 meter" till "omkring 6 meter".

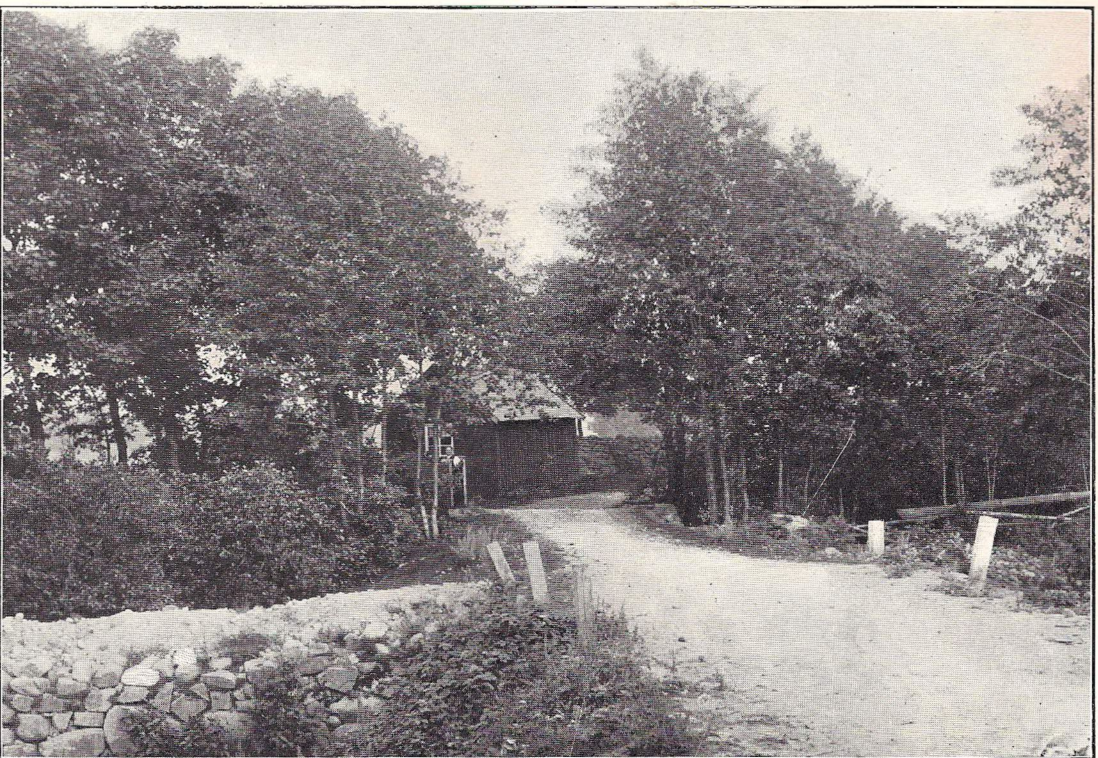

J. Cederquist Auto. o. tr.

Brömsebro.

(Från väster.)

J. Cederquist Auto. o. tr.

Brömsebro.
(Från norr.)

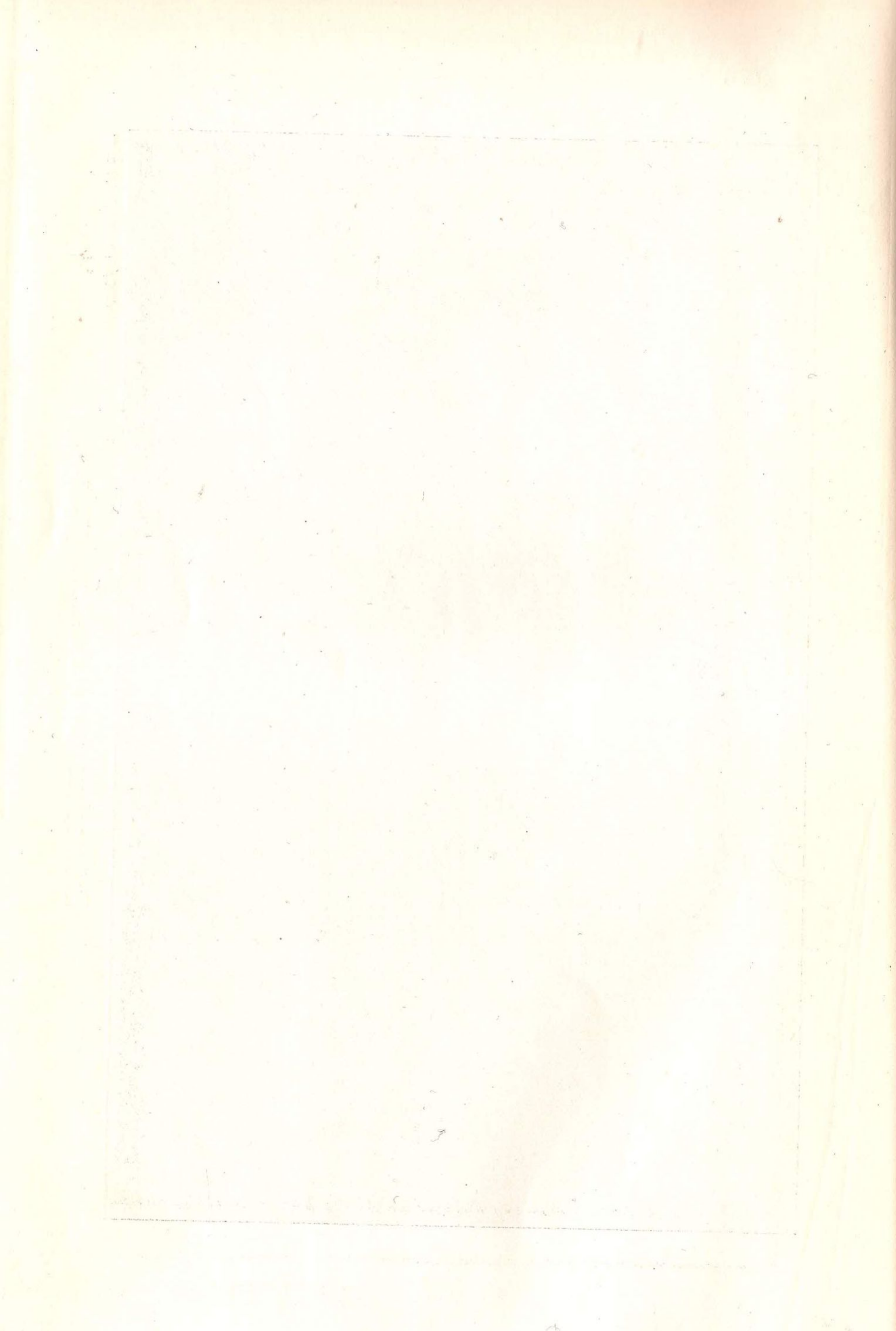
J. Cederquist Auto. o. tr.

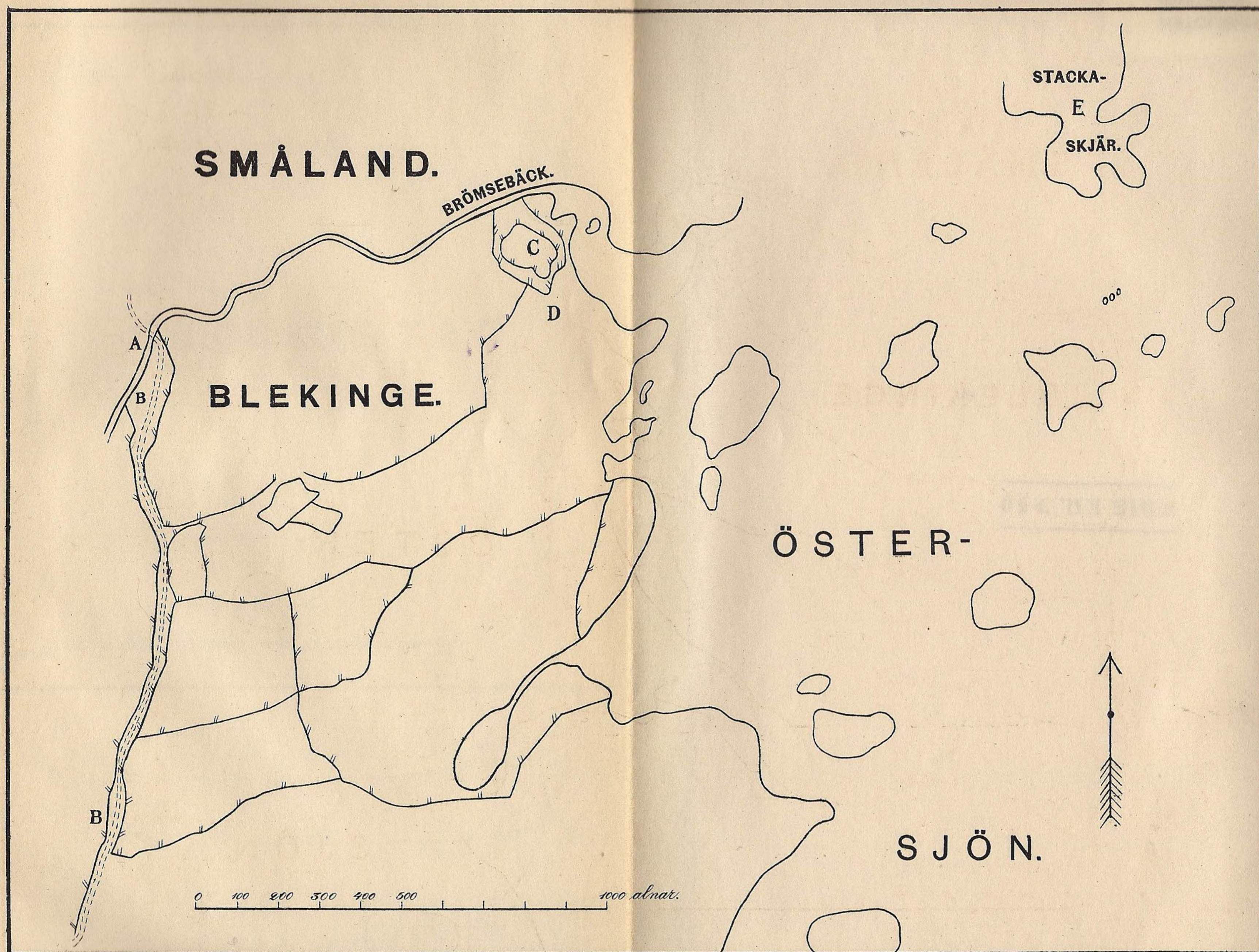
Kungsstenarna vid Brömsebro.
(Från öster.)

J. Cederquist Auto. o. tr.

Brömsehus med södra vallgrafven.
(Från sydväst.)

Karta öfver Brömsebäcks nedre lopp.
(1750-talet.)

SMÅLAND.

BRÖMSEBÄCK.

d

C

B

a C B A B C b

B

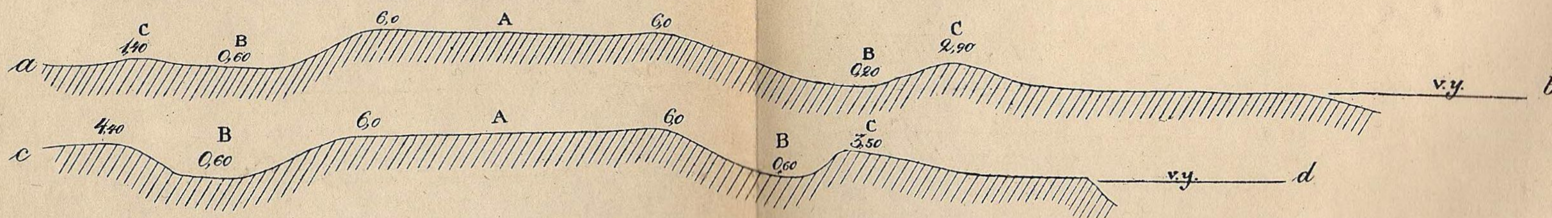
ÖSTERSJÖN.

BLEKINGE.

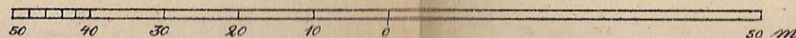
c

Planbildens skala 1:2000.

Profilernas skala 1:1000.

Karta öfver Brömsehus.

Fornsaker och äldre mynt

köpas för Kalmar läns fornminnesförenings museum af undertecknad, som träffas hvarje söckendag kl. 9½—11½ f.m.

Kalmar i december 1904.

F. J. Bæhrendtz.
Södra Långgatan 20.

